

JOGI PROFESSZOROK EMLÉKEZETE

**A PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM
JOGI KARI SZEMINÁRIUMAINAK EMLÉKHETÉN**

(1935. SZEPTEMBER 30—OKTÓBER 5.)

AZ EGYETEM ALAPÍTÁSÁNAK HÁROMSZÁZÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL

— 9 ARCKÉPPEL —

B U D A P E S T, 1 9 3 5.

S Á R K Á N Y - N Y O M D A R É S Z V É N Y T Á R S A S Á G V I, H O R N E D E - U T C A 9

FRANK IGNÁC

Tartalommutató.

<i>Előszó</i>	5
<i>Jogtörténeti szemináriumi előadások</i> (1935. okt. 3.)	
Párniczky Mihály: Szentiványi és a Corpus Iuris (1633—1705)	7
Dr. Degré Alajos: Szegedy az egyetem első jogtörténésze (1699—1760)	17
Bátyka János: Kelemen Imre (1744—1819)	24
<i>Büntetőjogi szemináriumi előadások</i> (1935. szept. 30.)	
Bónis György: Bencsik és az első magyar büntető javaslat (1670—1728)	31
Dr. Jencs Árpád: Vuchetich a horvát-magyar büntetőjogász (1767—1824)	37
Dr. Rácz György: Pauler Tivadar (1816—1886)	44
<i>Magánjogi szemináriumi előadások</i> (1935. okt. 4.)	
Dr. Fürst László: Frank Ignác (1788—1850)	52
Dr. Ujlaki Miklós: Wenzel Gusztáv (1812—1891)	65
<i>Hiteljogi és perjogi szemináriumi előadások</i> (1935. okt. 1.)	
Dr. Hoff György: Apáthy István (1829—1889)	76
Dr. Puskás Károly: Magyary Géza (1864—1928)	85
<i>Közigazdasági szemináriumi előadások</i> (1935. okt. 2.)	
Dr. Rostás László: Kautz Gyula (1829—1909)	94
Dr. Nötel Rudolf: Báró Láng Lajos (1849—1918)	99
<i>Résumé</i>	105

ELŐSZÓ.

Egyetemünk 300-éves fennállásának örömnünepéhez hozzákapszolódva a Jog- és Allamtudományi Kar kebelében működő Büntetőjogi, Jogtörténeti, Hiteljogi, Perjogi, Közgazdaságtani és Magánjogi Szemináriumok *Angyal Pál, Illés József, Kuncz Ödön, Navratil Akos és Szladits Károly* professzorok vezetésével az 1935. szept. 30—okt. 5-ig terjedő időben *emléket* rendeztek, amely 12 előadás keretében kegyeletes megemlékezéssel fordult a jogi kar multjának egyes nagy alakjai felé.

Az a történelmi arcképsor, amely ezekben az előadásokban szemünk elé tárul, korántsem teljes. Jogi karunknak, hála a Gondviselés bőkezűségének, sokkal több igazán nagy tanára volt, mint az a tizenkét kiváló jogtudós, akikről ez alkalommal az egyes szemináriumok munkarendjével kapcsolatban megemlékezés történhetett. Éppen a legragyogóbb nevek közül nem egy maradt ezúttal említés nélkül.

A jogi kar dicsőséges multjának csupán egy töredékét elevenítik meg ezek az előadások. De még így is értékes anyaggal táplálják a 300-éves multba visszatekintő emlékezés tüzeit, amelynek magasra lobogó lánggal kell égnie a hálás utódok lelkében.

Ezt a tüzet szeretnők éleszteni azzal is, hogy az „emlékhét” előadásait *Kornis Gyula* e. i. rector magnificus támogatásával megjelentetjük.

A mult fényes példái szolgáljanak egyúttal biztató és buzdító iránymutatókul a jelen és jövő fiatal jogásznemzedékei számára.

Budapest, 1935. nov. 10.

vitéz Moór Gyula dr.

a Kir. M. Pázmány Péter-Tudományegyetem
Jog- és Allamtudományi Karának
e. i. dékánja.

Szentiványi Márton és a Corpus Juris Hungarici. (1633—1705).

Egyetemünk régi jogai között a legdíszesebb helyek egyikét foglalta el az a privilegium, amely a Corpus Juris Hungarici kiadását az Egyetem hatáskörébe utalja. Ezt a kapcsolatot a Corpus Juris Hungarici és az Egyetem között Szentiványi Márton, Egyetemünknek a viszontagságos tizenhetedik század végén volt tanára és rector magnificusa teremtette meg. Amikor tehát Egyetemünk alapításának háromszázadik évfordulóját ünnepeljük, meg kell emlékeznünk Szentiványi Mártonról és az ő Corpus Juris-kiadásáról, végig kell tekintenünk a Corpus Juris Hungarici keletkezésének és első kiadásának állomásain.

A gyűjteményes megjelenésre törekvés törvényhozásunkban egyidős az írásban megjelenéssel. Első királyaink törvényei nagyobb egységbe foglalva, liber — könyv — elnevezés alatt maradtak fenn. A decretum sem más, mint az évi törvény-cikkek egy levélbe foglalása. Még nagyobb egységet jelent azonban, mikor a király a decretum elején azt ígéri, hogy az elődei által a nemzetnek adott szabadságokat ismeri el és újítja meg. Ilyen az aranybulla. Nagy Lajos 1351. évi decretuma pedig megerősítvén, megismétli az egész aranybullát, ehhez ad új törvényeket. Ez a módszer későbbi törvényhozásunkban többször előfordul. Szépen fejezi ki a gyűjteményre törekvést ebben a korai formájában II. Ulászló király 1498. évi decretumának előszava, mondván, hogy a nemesek több cikket terjesztettek a király elé, amelyeket az András király és más magyar királyok által engedett szabadságokból írtak ki. Ugyan-ezen decretum VI. cikke már elrendeli a szokásjog összeírását.¹

¹ A kodifikálást kívánó törvényekre l. dr. Illés József: Bevezetés a magyar jog történetébe. Budapest, 1930. 143—146., 200., 253—271. old.

Ennek következtében jött létre valószínűleg a két részből — *Decisiones tabulae tempore Wladislai regis* és *Notabilia circa processum juris in Curia Regiae Majestatis* — álló döntvénygyűjtemény.² Eredeti alakját azonban nem lehet megállapítani, mert csak több kódexben lemásolva maradt fenn, a másolatok során pedig későbbi anyaggal bővült. Egyébként csekély anyagot felölelő, rendszertelenül egymás után leírt magánjogi és eljárásjogi tételeket tartalmaz. A Tripartitum elkészítésére Verböczy az 1507. évi XX. t. c. következtében, de az 1500. évi X. t. c. céljának értelmében kapott megbízást. Az 1514. évi LXIII. cikk erről beszélve mondja, hogy az ország írott jogát már olvastassa át, szentesítse és küldje szét a király. A megpecsételés és szétküldés azonban, — amint tudjuk, — elmaradt. Az 1548. évi XXI. t. c. eredménye a Quadripartitum elkészítése volt. Ez a Tripartitumhoz jellegében hasonló jogkönyv, főtételei a magánjogban azzal megegyeznek. Jelentősége főleg a részletező szabályok finomabb kifejtésében áll. Kéziratos példányokban került közre, nyomtatásban csak több, mint kétszáz év múlva jelent meg.³

Láthatjuk tehát, hogy a szokásjog összegyűjtését elrendelő törvényhelyeknek lett eredménye. E mellett azonban már az 1507. évi XX. t. c.-től kezdve több törvényhely elrendeli az ország összes decretumainak és articulussainak egy kötetbe gyűjtését, illetőleg egy decretum formájába öntését. A törvényhozásnak ez a többszörösen hangoztatott kívánsága eredménytelen maradt. Törvénygyűjteményt a többféle formában kiküldött bizottságok nem készítettek. Magánosok azonban igyekeztek ilyet is összeállítani. Az irodalom több, mint harminc törvényt tartalmazó kéziratos kódexről tud.⁴ Ezek között azonban alig volt olyan, amelynek tartalma a *Corpus Juris Hungarici* első kiadásában lévő decretumoknak csak a felét is meghaladta

² L. Ilosvay-kódex 1—3. és 86—89. ll. Nyomtatásban közli Kovachich J. M. *Notitae praeliminaries*. Pest, 1820. 400—413. old., méltatja Illés: Ünnepi beszéd a C. J. H. első kiadásának 350-ik évfordulóján. Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti értekezések 1935. jan. 9-i számából, 6. o.

³ A Quadripartitumra l. Illés: *Bev. c. i. m.* 259—271. old. és ifj. dr. Viczián István: a Quadr. eltérései a Trip.-tól a nemesi magánjogban, az Illés-szeminárium kiadványai 2. sz. 99—101. old.

⁴ Kovachich J. M. id. művében a 337—368 oldalakon 36-ot ismertet.

volna és a teljességet még a legnagyobbak sem közelítik meg.

A könyvnyomtatás a törvényeknek a király által hitelesített kiadására kevéssé hatott. Az Országos Levéltárban meglévő királyi aláírással és pecséttel ellátott példányok a tizenhetedik századfordulótól kezdve már rendszeresen nyomtatásban jelennek meg, de a példányokat természetesen továbbra is csak azokra a helyekre küldték szét, mint addig. Annak pedig semmi nyoma sincs, hogy a könyvnyomtatás lehetőségét meg is kísérelték volna hivatalos törvénygyűjtemény készítésére felhasználni.

Annál inkább éltek a könyvnyomtatás lehetőségével a magánosok. Már Mátyás 1486-os *Decretum Maiusa* két kiadásban is megjelent; az első Lipcsében 1488-ban, a másodikon nincs jelölve az év és a hely, de a nyomdatechnika azt mutatja, hogy az elsőhöz időben igen közelálló kiadás lehet. Az előszó szerint Mohorai Vidfy Ambrus nógrádi alispán költségén és rendezésében jelent meg. Őt kell tartanunk a kötet végén lévő, a közbecsűről, elévülésről és korhatárokról szóló, szokásjogot tartalmazó rész szerzőjének is. A kodifikációs mozgalom előestéjén ez a kis könyv már mutatja a két irányt: a törvénygyűjteményre és a szokásjog feldolgozására való törekvést. A *Tripartitum* 1517-től kezdve sok kiadásban, fordításban és kivonatban megjelent.⁵ A következő állomás *Sambucus* nevéhez fűződik. 1581-ben, kiadva Bonfini történelmi munkáját, a kötet végén Mátyás király *decretumaival* végződő törvénygyűjteményt és egy a bányaberről szóló szokásjogi ismertetést ad. A törvényeket az előszó szerint Mossóczi Zakariás püspöktől kapta.⁶

Mossóczi nevével elérkeztünk a *Corpus Juris Hungarici* első kiadásához. Telegdi Miklóssal együtt 1584-ben *Decreta, constitutiones et articuli regum* — cím alatt 1583-ig terjedő törvénygyűjteményt jelentettek meg, a kötet végén különböző táblázatokkal, eskümintákkal és katonai becsületbírószági eljárásról szóló szokásjogi résszel. Az előszóból kitűnik, hogy ők teljes gyűjteményt akartak kiadni, és pedig a bíróságok használatára.

⁵ A *Trip*-kiadásokra l. Illés: *Bev. c. i. m.* 205—208. old.

⁶ *Sambucusra* és a *C. J. H.* első kiadására l. Illés: *Ünnepi beszéd c. i. m.* 8. o.

Ez a kiadás egy csapásra meghódította az ország egész jogi közvéleményét. Megjelenésével valóra váltotta a törvényhozásnak ismétlődő kívánságát. Hiánya volt, hogy nem törvényhozási úton jött létre. Minthogy azonban törvényhozásunkat kezdetől fogva jellemezte a gyűjteményre törekvés, és mivel ez a kiadás alkalmas volt a törvények céljának elérésére, országos szokásjog fogadta el olyannak, mintha törvényileg szentesített teljes törvénygyűjtemény lett volna.⁷

A kiadás hatása a későbbi törvényhozásra azt mutatja, hogy ez a felfogás már kezdetben kialakult. Ezután kezdik a decretum egyes articulusaait címfelirattal — rubrummal — ellátni, már a király által kiadott példányokon is. Ezután kezd a törvény sűrűn utalni korábbi törvényhelyekre, ami mindenestre a különálló decretumok egységét, tehát törvénygyűjteményt feltételez. Az első ilyen utalás Rudolf 1588. évi decretumának XVI. és XVII. articulusaiban jelenik meg, amelyek három korábbi törvényhelyre utalnak. Az 1618. évi XLV. t. c. egy, az 1622. évi L. t. c. hat, az ugyanazon évi LXX. t. c. pedig szintén egy korábbi törvényhelyre utal.⁸ A törvények ettől kezdve rendszeresen tele vannak a korábbiakra való utalással.

A második, 1628. évi kiadás az első kiadás anyagát szóról-szóra megismételve, hozzáteszi az újabb törvényeket 1604-ig és az elejére a Tripartitumot. A három rész a Tripartitum opus decretorum, constitutionum et articulorum összefoglaló címet viseli.

A következő gyűjtemény 1653-ban jelenik meg. Nem ismétli meg az előző kiadást, amint azt az 1628. évi tette, hanem csak az 1606-os zsitvatoroki békét és az 1608—49 közötti decretumokat tartalmazza. Az 1668. évi kiadás pedig szintén csak ugyanezt adja.

⁷ L. Illés: Bev. c. i. m. 275. o.

⁸ Az 1588. XVI. t.-c. az 1405. VI. t.-c.-re, a XVII. cikk még a régi módszer szerint általában Zsigmond és Ulászló törvényeire, de már a következők ismét pontosan utalnak: az 1618. XLV. t.-c. az 1500. XXX. t.-c.-re, az 1622. L. t.-c. az 1542. XXI., 1552. XVIII., 1555. XIII., 1613. XIX. t.-cikkekre, az ugyanazon évi LXX. cikk az 1486. XLI. t.-c.-re. Mindez még a C. J. H. első kiadásának hatását tükrözteti, mert az idézett törvények a C. J. H. második kiadása (1628) előtti időből valók.

Ez volt a helyzet, míg Szentiványi Márton az 1696. évi kiadás létrehozásával újból helyreállította a magyar törvénykönyv teljességét.

Szentiványi Márton⁹ régi nemzetségből, 1633. október 20-án, a lipótmegyei Szentivánban született. A Jézus Társaságba 20 éves korában lépett be. A bölcsészeti tudorságot Bécsben, a hittudományt Nagyszombatban nyerte el. Alsóbb iskolákat tanított Nagyszombaton, bölcsészeti és hittudományi tárgyakat pedig előbb rövidebb ideig Bécsben, azután a nagyszombati egyetemen adott elő. Tárgyai voltak: bölcsészet, mennyiségtan, keleti nyelvek, dogmatika és apologetika. Két évig tanította az egyházjogot. Ezzel tagja lett a jogtudományi karnak. Két ízben volt dékán a bölcsészeti, két ízben a hittudományi karon. Három évig igazgatója volt a Pázmány alapította papnövelde. A nagyszombati egyetemnek az 1686—89., 1695—1701. és 1704. években volt kancellárja. A rectori méltóságot az 1690—93. években viselte. Az egyetemi nyomdának prefektusaként¹⁰ 22 éven át vitte ügyeit, 1699-ben új épületet emelt neki. Első Lipót őt bízta meg a Magyarországon megjelent könyvek felülvizsgálatával. József Kristóf elvangeni fejedelmi prépost az apologetika terén szerzett érdemeiért éremmel tüntette ki. Ennek körirata szerint Szentiványi Márton Magyarország legkitűnőbb férfiai közé sorolandó. Állandó tudományos működés közben töltött életét Rákóczi szabadságharcának kezdetén, 1705. márc. 29-én, 72 éves korában fejezte be.

A magyar törvénykönyvnek az ő nevéhez fűződő kiadása tulajdonképpen 1696-ban nem készült még el teljesen. Külön címlappal ugyan, de a harmadik kötethez tartozóan jelentek meg a *Forma processus judicii criminalis* 1697-ben, az *Index Corporis Juris Hungarici seu Cynosura Jurisperitorum* 1699-ben, *Kitonich Directio methodicája* és *Centuria dubietatum et contrarietatumja* pedig 1700-ban. A háromkötetes kiadásnak a következő összefoglaló címet adta: „*Corpus Juris Hungarici, seu decretum generale inclyti regni Hungariae, Partiumque*

⁹ Életrajzát adja dr. Pauler Tivadar: *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez.* Budapest, 1878. 15—16. old.

¹⁰ „*Typographiae Collegii S. J. Tyrnaviensis Praefectus*”, I. Kovachich J. M. id. m. 51. o.

eidem annexarum, in tres tomos distinctum „nunc denuo recusum, omnibusque novellis articulis, quae in prioribus editionibus deerant, adauctum". Az elnevezésnek olyan erős lett a hatása, hogy törvénykönyvünknek ezt megelőző kiadásait, valamint a legutolsót is, amelyek pedig nem ezt a címet viselik, mégis Corpus Juris-kiadásoknak nevezzük.

Szentiványi Márton nehéz viszonyok között vállalkozott ennek a kiadásnak az elkészítésére. Az utolsó teljes törvénykönyv közel hatvan éve (1628-ban) jelen meg, közben azonban kijött két részleges gyűjtemény (az 1653. és 1668. évek). Úgy látszott tehát, hogy a törvénykönyv egységes fejlődése megakadt. Ehhez járult a súlyos politikai helyzet. Az országra a felszabadító háború vereszetesége és anyagi megerőltetése nehezedett, Lipót abszolutizmusa pedig alkotmányos létünket fenyegette. Az országgyűlés 1687 óta szünetelt. Ilyen körülmények között törvénykönyvünk kiélezetten jogi integritásunknak a kifejezője volt. Ezért kellett ennek megfelelően az újabb jogfejlődéshez igazítva kiadni.

Szentiványi Márton ezt a feladatot magas jogászai intelligenciával és öntudatossággal hajtotta végre. A kiadások folytonosságának megszakadását hidalta át, hogy a törvénykönyv legutolsó kiadásának az 1628. évit tekintette, a közbeeső két részleges kiadást pedig figyelmen kívül hagyta. Az azóta hozott törvényeket az 1628. évi törvénykönyv novelláiként kezelte. Ezt hangsúlyozza már a címben is: „Corpus Juris Hungarici, vagyis a nemes Magyarország és kapcsolt részeinek általános, most újból kinyomtatott, minden új articulussal, melyek az első kiadásokra következtek, bővített decretuma". Ugyanezt az elgondolást mutatja a tartalom rendszerezése is. Miután az első kötetben adta a Tripartitumot, a másodikban az 1583-ig terjedő decretumokat és a harmadik kötet elején 1604-ig a további decretumokat, azután pedig a bécsi békét, az 1608—87 közé eső törvények sorozata elé a következő feliratot teszi: „Novellák, vagyis Magyarország törvéncikkei, melyek az előbbi általános decretum kinyomtatása után hozattak".

Ugyanebből a céltudatos elméleti beállításból következett, hogy nemcsak a lényeges tartalomban és beosztásban, hanem még technikai külsőségekben is az 1628-as kiadást követni

igyekezett. Ebbe a gondolatmenetbe vág az a megjegyzése is, melyben a harmadik kötet végén a Corpus Juris Hungarici integritását védelmezi: „A nyomdász megjegyzése a jóindulatú olvasóhoz. Többen voltak a magyar jog tudósai, sőt az előkelő mágánások közül is, akik azt óhajtották volna, hogy ebben a műben mellőztessenek azok a törvénycikkek, amelyek nincsenek gyakorlatban vagy megsemmisítettek, vagy későbbi ellenkező által eltöröltettek, vagy nem teljesen hitelesítettek. Azonban helyesebbnek tartottuk minden egyest sértetlenül ideilleszteni, hogy annál nyilvánvalóbb legyen mindenki előtt nyomdánk hiteltérdemlősege és becsületessége, hatalmasabbakra bízva ennek a kérdésnek eldöntését.” Nem lehetetlen, hogy ebben a megjegyzésben egy, a Hármaskönyv ellen intézett támadás kivédése rejtőzködjék. A nem „teljesen hitelesített” kifejezés vagy II. Lajosnak a Corpus Jurisba csak töredékesen bekerült törvényeire, vagy a királyi pecsét és szétküldés nélkül maradt Tripartitumra vonatkozhatik. A „decretum” kitétel nem mond ellene a következtetésnek, mert szokásba jött Verbőczy Hármaskönyvét „decretum tripartitum”-nak nevezni. Így már Kitionich: „Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex Decreto Tripartito desumtarum”. Abból pedig, hogy Szentiványi a megjegyzésben a nyomdász álarcában nyilatkozik, arra kell következtetnünk, hogy az abszolutisztikus udvari politika a Corpus Juris kiadását is befolyásolni igyekezett. Erre mutat, hogy a könyv elején az ajánlás Kollonicsnak szól, továbbá, hogy a külön címlap alatt a harmadik kötet után tett toldalékok közé bekerült a németből Kollonics által latinra fordítottat Forma processus judicii criminalis. Ez nem egyéb, mint a III. Ferdinánd féle osztrák Praxis Criminalis, melyet Kollonics magyar büntetőtörvénynek akart behozni.¹¹

A másik három új toldalék, melyeket Szentiványi a kiadás-hoz csatolt, feltétlenül hasznos és értékes munka. Ezek közül a tartalommutató a régebbi indexekkel szemben feldolgozza az azok után keletkezett anyagot is. Kitionich Directio Methodicája nagy klasszikus műveltséggel és gyakorlati tapasztalatokkal megírt perjogi tankönyv, a mi számunkra pedig értékes

¹¹ A „Praxis Criminalis”-ra I. Réti Illés Elemér: A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon. Budapest, 1916. 6. és köv. old.

forrásmunka. A „Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex decreto Tripartito” a Hármaskönyv tételeit világos és szabatos jogászai gondolkozással magyarázó, kifejtő és a Hármaskönyv után jogfejlődésre is világot vető munka. Helyes választás volt Szentiványi részéről, hogy ezt a kortársak által is igen dicsért két munkát hozzatette a kiadásához.

Szentiványinak önálló főműve a „Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea”. Ez a munka három decasból — tizedből — áll. Az első tized 1689-ben jelent meg, a második 1691-ben, a harmadik tized első része 1702-ben, a második részét csak halála után, 1709-ben adta ki az egyetemi nyomda. A decasokon belül az egyes részek értekezésekre oszlanak. Az értekezések korának egész ismeretanyagára kiterjednek.

Jogot a terjedelmes ismeretgyűjteménynek több helyén tárgyal. A második decas első részének negyedik értekezése a „Sacrae Coronae Hungariae Notitia”. Ennek elején, a Sacrae Coronae Hungariae Praerogativa” alcím alatt kifejti, hogy a magyar koronát teljes joggal lehet Sacra, Angelica és Apostolica jelzőkkel illetni. Azután megállapítja, hogy senkit sem lehet törvényes királynak és Szent István utódának tekinteni, amíg ezzel a koronával meg nem koronázták. Röviden beszél a királyné koronázásáról, a koronaörökről, a koronajavakról, azután elmondja, hogy a magyarok mennyire tisztelik az ő szent koronájukat. A negyedik alcím alatt felsorolja a Szent Korona országait, Sacrae Coronae incorporata Regna et Provinciae elnevezéssel. Ez után Magyarország történelmi aláfestésű földrajzát adja, olyan beállításban, hogy a Szent Korona területét írja le.

A harmadik tized első részének első értekezése Magyarország emlékezetes dolgairól szól. Ez az értekezés az anyagot katalógusokba tömöríti. A LXXXIII. katalógus előadja, hogy az egész ország teste már Szent István óta négy rendből áll. Ezek: az egyházi, főúri, nemesi és szabad királyi városi rend. Ezeknek akarata nélkül a jogszabály hatálytalan és erőtlén. A cikk csak úgy nyerheti el a törvény erejét, ha a rendek abban megegyeznek, azután a király elfogadja és megerősíti. A XCV. katalógus a nádori tisztségről, a XCVI. a királyi Curia bírairól,

a XCVII. a horvát-szlavon-dalmát bánról, a XCVIII. az erdélyi vajdákról, fejedelmekről és gubernátorokról, a XCIX. a macsói és szerb bánokról, a C. a kancellárról, a CIV. az ország báróiról, a CXV. a főispánokról, a következő a királyi tábláról szól. A CXXVI. katalógus felsorolja a hűtlenség eseteit.

A harmadik tized második felének kilencedik értekezése a „jogtudomány, különösen az egyházjog ismeretének gyors megszerzése” címet viseli. Általános, címszerű római jogi, egyházjogi és magyarázati ismereteket közöl, majd „regulae juris”-gyűjteményt ad. Az értekezés nyolcadik paragrafusának címe azt a kérdést veti fel, hogy az „ars combinatoria” használható-e a jogtudományban? A paragrafus először felsorolja az összehasonlítás különböző lehetőségeit, végül pedig megállapítja, hogy az összehasonlító módszer a jogtudománynak a legnagyobb fényt kölcsönözheti.

Szentiványi Márton jogi nézeteire már a Corpus Juris kiadása is fényt vetett. Még jobban aláhúzzák ezeket a vonásokat a Miscellanea megfelelő helyei. Nem tévesztheti meg a késői utódokat az, hogy a Corpus Juris Hungarici 1696. évi kiadása csakúgy, mint a Miscellanea második decasa, Kollo-nichshoz címzett ajánlást visel. Nem téveszthet meg az sem, hogy a Corpus Juris toldalékai közé Szentiványi kiadásában bekerült a Praxis Criminalis. Szentiványi alkotmányos gondolkozását mutatja az általa készített Corpus Juris kiadás egész beállítása. Ugyanerre mutat a fentebb idézett, a nyomdász szájába adott megjegyzése, melyben a Tripartitumnak a Corpus Juris Hungarici-ban kivívott helyzetét védi. A Miscellanea második részéből idézett értekezés tanúsága szerint Szentiványi a Szent Korona-tan alapján áll, és élesen körvonalazza a magyar király közjogi állását. Amit pedig Szentiványi a harmadik tized első felében a törvény érvényességéről mond, az ugyan-csak alkotmányos és a Szent Korona-tan alapján álló szemléletre vall.

Láthatjuk tehát, hogy Szentiványi minden jogász megnyilatkozása egységes, céltudatos, magas elgondoláson alapul. Szentiványi túlnőtt a saját korán. Nemcsak az a közismert tény bizonyítja ezt, hogy törvénykönyvünk megjelölésére ma is az ő elnevezését használjuk. Ezt bizonyítja az is, hogy ő meglátta

az összehasonlító módszerben rejlő lehetőségeket. Ezt a módszert pedig a későbbi jogtudomány nagy eredménnyel használta és használja ma is. Méltán tarthatjuk tehát Szentiványi Mártont egyetemünk történetében egyik legfőbb büszkeségünknek. Alakja felénk világít századok távlatán keresztül és mindig is mérföldkő marad a tudomány országútján.

Párniczky Mihály.

Szegedy János, az egyetem első jogtörténésze. (1699—1760.)

Köztudomású dolog, hogy a jogtörténet legfőbb feladata a multak ismerete alapján a nemzeti kultúrának és nemzeti sajátosságoknak megfelelő jogalkotást előkészíteni.¹ Elmult nagyjainkról, az egyetem kiváló jogtörténészeiről való megemlékezés elsőrendű alkalom tehát arra, hogy vizsgálat tárgyává tegyük, csakugyan képesek voltak-e a magyar jogtörténet egykori, nagynevű művelői jogtörténeti kutatásaik kapcsán az élő jog fejlődésére elhatározó befolyást gyakorolni. Ha bebizonyul, hogy valóban a jogtörténeti kutatásoknak sokat köszönhet a gyakorlati jogfejlesztés, ez súlyosab érvt lesz a jogtörténet létjogosultságáról folyó évtizedes vitában, mint bármilyen filozófiai elvekre, vagy külföldi példákra való hivatkozás.

E vizsgálatot nem a mai, vagy közelmúltbeli, a jogászvilágban országgszerte ismeretes tudósok munkálkodásán kell kezdenünk, hanem vissza kell térni az egyetem régmúlt korára, és egy saját korára óriási hatást gyakorolt, de ma már csaknem elfeledett nagy professzor alakját próbáljuk megeleveníteni, Szegedy Jánosét.

Szegedy jogtörténész volt, bár nem volt a jogtörténetnek professzora. Az ő idejében még nem is volt a jogtörténetnek tanszéke egyetemünkön,² ez azonban nem a mi egyetemünk

¹ Illés: Bevezetés a magyar jog történetébe. II. kiad. 30 l.

² A Lósy és Lippay alapította jogi karon csak négy tanszék volt, egy a római jogé, másik a kánonjogé, kettő pedig a hazai jog elméleti és gyakorlati tudományáé. Ld. az 1677-es alapítólevelet Fejér: Hist. acad. Doc. VII. p. 22—25; Pauler: A Bpesti m. kir. Tudományegyetem története II. köt. 481—485. l. — Jogtörténetet csak 1774-től kezdve tanítottak hivatalosan, ez is néhány évig csupán római jogtörténet volt, a német Martini tankönyve szerint. Magyar jogtörténet tanszékének felállítására csak a XVIII. sz. legvégén tettek kísérletet. Ld. Pauler i. m. I. köt. 70—72. l.

gyengesége, hanem a kor szellemének megfelelő rendszer volt, hisz az akkor már hatodfélszáz éves párizsi egyetemen sem volt jogtörténeti tanszék,³ pedig világhírű jogtörténészek működtek ott. Szegedy János a Pázmány alapította egyetem kánonjogi tanszékén működve alapította meg a magyar jogtörténet tudományát, épp úgy, mint ahogy az egyetemen szintén más szaktárgyat tanító Bencsik Mihály⁴ a magyar büntetőjog alapjait vetette meg.

Szegedy János életében⁵ különös tragikus törvényszerűséggel több ízben is ismétlődött az a hirtelen változás, amely kiszakította addigi munkaköréből, és attól teljesen eltérő, új feladatok elé állította, melyekre újra kellett készülnie, de amelyeknek Szegedy csodálatos energiával és tudással, mindig kitűnően megfelelt.

Előkelő nemesi családból származott,⁶ apja alispán volt, testvérei katonákká, közhivatalnokokká lettek, ő 16 éves korában letette az akkori diákok büszke jelvényét, a kardot, és a Jézustársaságba lépett azzal az elhatározással, hogy hittérítő misszionárius lesz. Ez óhajta azonban nem teljesülhetett, mert tanulmányai bevégzése, és a bölcsészeti és hittudományi doktori cím elnyerése után, csak néhány évig foglalkozhatott bölcsészet tanításával, és hitszónoklattal,⁷ 1736-ban rendje a nagyszombati egyetem jogi karára küldi a kánonjog professzo-

³ A párizsi egyetemen eredetileg csupán a kánonjogot tanították, és csak az 1769-i Édít de St. Germain rendelte el véglegesen a római jog, és a francia szokásjogban és királyi rendeletekben foglalt francia jog tanítását is. Ld. Chénon-Olivier Martin: Histoire générale du droit français II. vol. p. 381 l., Déclareuil: Histoire du droit français 885—887 l.

⁴ Ld. erről Bónis György értekezését ugyane kötetben.

⁵ Az életrajz adatait Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez (Bp. 1878) 58-60. l. és Szinnyei: Magyar írók XII. köt. 550. l. egyező előadásából merítettük.

⁶ Apja: Mezőszegedi Szegedy Pál, vasmegyei, majd somogy- és zala-megyei alispán, anyja: Telekesi Török Katalin. Szegedy János született 1699. ápr. 4. Vas megyében.

⁷ E munkásságának csak egy írott emléke maradt, Aqlia magnarum alarum címen 1736-ban kiadott, részben magyar nyelven írt szentbeszédei. E szentbeszédeknek érdekessége e helyütt annyiban van, hogy a nagy latin nyelvű író magyar stíluskészségét is bemutatja velük, sajnos, hogy ő még nem is gondolhatott arra, ami egy évszázaddal első munkáinak megjelenése után is merész újítás volt: magyar nyelven jogi munkát írni.

rául. Ezt a tudományt óriási buzgósággal és lendülettel kezdte művelni, és egészen haláláig megmaradt a jogtudomány nagy szeretete és lelkes művelése mellett, de az egyetemen összesen három évig taníthatott jogot, rendje ismét elszólította, 4 évig hittudományt kellett tanítania Nagyszombatban és Grácban, majd ismét a rend vezetésében kellett tevékeny részt vennie, 1743—1753-ig házfőnök Kolozsvárt, Győrött és Nagyszombatban, ahol munkásságának java politikai,⁸ vagy hittudományi jellegű, és csak magánszorgalomból folytathatja jogtudományi munkásságát. Itt sem nyugodhat azonban, életének utolsó éveiben még a bécsi Pazmaneum, majd a budai jezsuita főiskola igazgatói székét tölti be, végül mint tábori főpap és az érseki vikáriusi szentszék ülnöke hal meg 1760. december 8-án 61 éves korában.

Szegedy jogtudományi tevékenysége három fő csoportra oszlik: Legtöbbet talán a Corpus Juris korszerű kiadása, a törvénycikkek §-okra osztása, és ezzel kapcsolatos munkái miatt emlegették Szegedy-t. Ugyanis, bár a kiadásokban saját magát sohasem nevezi meg, Kovachich József Miklós⁹ óta Szegedynek tulajdonítják a Corpus Juris 1740-es és 1751-es nagyszombati kiadásait, és a kettős mutató elkészítését.¹⁰ E munkájával a Corpus Juris használhatóságát könnyítette, és az egész gyűjtemény hitelét, főleg egyéb munkáiból vett történeti és jogi jegyzeteivel növelte, de Szegedy ily irányú munkásságát kü-

⁸ E politikai tevékenységnek legfontosabbika a jezsuita rend törvényszerű befogadtatása Erdélyben. Szegedynek politikai jellegű érdeklődését bizonyítja már egyetemi professzor korában is, a Republica Recte Ordinata c. ünnepi beszéd, melyet Festetich Pál akkori egyetemi hallgató Szegedy vezetése alatt készített az egyetemnek 1738 évi Keresztelő Szt. János ünnepén tartott ünnepélyére. Ez a rövid politikai eszmefuttatás, mit Szinnyi (fenti helyen) Szegedynek tulajdonít, rövid és felszínes általános elméleti bevezetés után a magyar államrend tényleges helyzetével foglalkozik.

⁹ J. M. Kovachich: Notitiae prael. ad. Sylloge Decretorum 60., 61. l.

¹⁰ Bipartita Cynosura, mit Szegedy 1749-ben készített, és adott ki Dr. Szentkeresztes Pál nevű rendtársával együtt, s amelyben az igazi, (de rebus et actionibus) mutatót Szegedy készítette, és csak a személyekről szóló mutatót készítette Szentkeresztes. Szegedy ezt a mutatót a Corpus Juris 1751-es kiadásába is beleillesztette, az addigi egyszerű index helyett. Ez a kettős mutató az 1844-i utolsó latin kiadásig szerves része maradt a Corpus Jurisnak.

lön, a Corpus Juris története kapcsán kell méltatni. A mi szempontunkból ez most csupán technikai jelentőségű.

Sokkal nagyobb fontossága van szempontunkból Szegedy oklevéltani forráskutatásainak, és monografikus munkásságának, amit az utókor teljesen elfelejtett, s amiről egy évszázaddal későbbi, egyébként jóindulatú és dícsérő bírálója, Szalay,¹¹ csupán annyit jegyez meg, hogy a diplomatika Szegedy óta óriásit fejlődött. Egyik ilyen jogtörténeti monográfiája, az Erdélyre is kiterjedő hatályú régi magyar törvények gyűjteménye,¹² amely, bár gyakorlati célból készült, t. i. azért, hogy az erdélyieknek legyen kézikönyvük a régi magyar törvényekről, amelyek őket is kötelezik, mégis fontos jogtörténeti szempontokat érvényesít. Nevezetesen e munkájában Szegedy összekapcsolja a törvényeket a dekretumokat kiadó királyok élet-történetével, és ha e primitív módon is, iparkodik a törvények keletkezését, és azok rendelkezéseit is az őket létrehozó történeti erőkkkel helyesen magyarázni.

Másik két monográfiája Szegedynek, melyekről tulajdonképpen azt mondhatnánk, az első magyar jogtörténeti monográfiák, az Aranybulla,¹³ és II. Endre szász privilégiumának¹⁴ bő magyarázatokkal és jegyzetekkel ellátott kiadása. Természetesen Szegedy, az egykorú magyar tudományos viszonyokhoz híven nem igen gondol oklevéltani kritikára, és azzal sem foglalkozik, vajjon az oklevelek valóban annak kezéből keltek-e, akinek tulajdonítják, és az oklevelekben foglaltak megfelelnek-e a kor szokásainak, stb. A célja nem diplomatikai kritika, hanem jogtörténeti magyarázat. És ezt a célját el is éri. Nem elégszik meg azzal, hogy kimutatja, mi maradt érvényben ezekből a magyar rendi alkotmányt megalapozó, és a donacionális jogrendszer egész történetében szinte evangéliumként.

¹¹ Szalay László: Publicisztikai dolgozatok, I. 9. l.

¹² *Decreta et vitae primorum Hungariae Regum, qui Transylvaniam possidere. Claudiopoli 1744, 1763* (tehát ez utóbbi a szerző halála után). A sorozatot nem fejezhette be, mert a törvények csak II. Endréig, illetve a második kiadásban IV. Béláig vannak felsorolva.

¹³ *Assertor libertatis Ungaricae, Dalmaticae, Croaticae et Slavonicae: Andreas II, rex Hierosolymitanus. Jaurini 1750 és Cassoviae 1752.*

¹⁴ *Andreas II. dictus Hierosolymitanus, rex Ungariae decimus nonus: Saxonum in Transylvania libertatis Assertor. Jaurini 1751.*

tisztelt törvényekből. Bő történeti fejtegetést ad bevezetésül annak magyarázatára, mit akart a király elérni ezzel a törvénnyel, tehát hogyan kell érteni a benne foglalt rendelkezéseket. Igen érdekesen magyarázza a király viselt címeit, stb., rövid néhány oldalon összefoglalja az Aranybullában foglalt jogintézmények történeti fejlődését is. Különösen érdekes e tekintetben a nádori tisztség történetére vetett áttekintés (art. 8.).

A szászoknak adott privilégium kapcsán pedig figyelemre méltóan fejtegeti a szászoknak a privilégium előtti jogállását és jogszokását, nevezetesen annak megjelölését, hogy azok nürnbergi szokásokkal éltek, stb. Természetesen Szegedy, korának megfelelően naiv kérdéseket is vet fel, pl. hosszasan bizonyítja, hogy a szászok nem a gótoktól eredtek, hanem később telepedtek Erdélybe, stb., ez azonban nem szabad, hogy elvonja a figyelmet arról a komoly kísérletről, mellyel, szakítva az addigi gramatizáló magyarázgatással, megpróbált az intézmények mélyére hatolni, azok történeti fejlődésének figyelembevételével, nemcsak érvényességének feltüntetésével, mint azt legkiválóbb közvetlen előde, Kitionich János is tette.

Legnagyobbat alkotott azonban Szegedy három nagy munkájával, melyekben a fentebb vázolt jogtörténeti tanulmányaihoz hasonló kiindulással az élő jogot kommentálta, annak elavult részeit megjelölte, és fejlődésképes tételeit kidolgozva, ezáltal egy fél évszázadra, a XIX. század első éveiben fellépő Kelemen Imréig a magyar jog fejlődését irányította. Ezek a munkái *A Tyrocinium*,¹⁵ a *Rubricae*¹⁶ és a *Werbőczius Illustratus*.¹⁷ A két utóbbi tulajdonképen előtanulmánynak vehető a *Corpus Juris* kiadásához, de jelentősége ezeken messze túl-emelkedik.

A *Rubricae* látszatra egyszerűen a törvények címeinek gyűjteménye, de jelentősége sokkal nagyobb. Azok az egyszerű, és ma naivnak látszó történeti jegyzetek, melyekkel az egyes dekrétumoknál megjegyzi, hogy hol, mikor és milyen körülmé-

¹⁵ *Tripartitum Juris Hungarici Tyrocinium Juxta ordinem Titulorum Operis Tripartiti. Tyrnaviae 1734, 1751, 1755, 1767, Zagrabiae 1736, 1762.*

¹⁶ *Rubricae sive synopses Titulorum, Capitum et Articulorum universi Juris Ungarici. Tyrnaiae 1734.*

¹⁷ *Werbőczius illustratus, sive Decretum Tripartitum. Tyrnaviae 1740, 1763, 1775.*

nyek között keletkeztek, tették lehetővé a későbbi oklevélkutató jogtörténészeknek, elsősorban a Kovachichoknak és Wenzell Gusztávnak, hogy a magyar törvényhozás történetét megírassák. Szegedy nem jutott el odáig, hogy az összefoglaló történet megírásába merjen fogni, de azzal, hogy kortársai számára összeírta és áttekinthető rendbe foglalta a törvénytárban megtalálható törvények címeit, és azokat a törvények keletkezésére, és természetesen azok érvényességére (pl. Aranybulla záradéka, lutheránusok megégetése) stb. vonatkozó jegyzetekkel ellátta, előfeltételét megadta annak, hogy későbbi magyar jogtörténészek biztos alapokon indulhassanak el. Aki az újkori magyar jog történetével foglalkozik, annak ma is okvetlenül Szegedy Rubricae-jéhez kell fordulnia, mert ha ma már kiindulási alapot nem is, számos fontos utalást talál ott.

A Werbőczius Illustratus Szegedy felfogásában valószínűleg kizárólag a gyakorlati életet szolgálta, mert ebben a Tripartitum kiadásban alkalmazott jegyzetek főleg jogi természetűek, és azt iparkodik megvilágítani, hogy a Tripartitum keletkezésétől a saját koráig eltelt két és fél évszázad joggyakorlata hogyan módosította a Tripartitum tételeit. Szegedytől származik pl. az a híres megjegyzés (P. II. Tit. 36), mely szerint az eskütársak nevei nem csak 4 esetben, de mindig feljegyzendők, stb. Ezt az anyagot Szegedy jogtörténeti kutatással gyűjtötte össze, és az élő jogot befolyásolta vele. Ez a munkája ma újból jogtörténet lett, és ebből nyerünk legjobb betekintést a XVI—XVIII. század magánjogtörténetének fejlődési irányára.

Legnagyobb munkájáról, a Tyrociniumról vázlatos képet adni igen nehéz volna. Ebben az egész magyar jogrendszer feldolgozza, kiinduló pontul véve Werbőczy tanítását, de azt át meg átszövi a Quadripartitum, Kitionich, és a Commissio Systematica gyűjteményének anyagával. Alapelve, hogy az élő jogtudomány műveléséhez nem elegendő Werbőczy és Kitionich ismerete, feldolgozza tehát a XVIII. század joggyakorlatát, jórészt a Commissio Systematica által fogalmazott Novum Tripartitum alapján, és a magyar jog logikai hiányait igyekszik a szerinte általános érvényű római jog méltányossági tételeivel kiegészíteni. Ez a római jogi, és a természetes egyházjogi hatás munkáján nem rontott, mert a régi joggyakorlat tanulmányozása közben teljesen átértette az adományrendszeren ala-

puló magyar magánjog speciális logikáját,¹⁸ és művét ebben a szellemben építette fel. Ennek következménye volt az, hogy művét a magyar jogkereső közönség és jogszolgáltató hatóságok egyformán tekintélyül ismerték el, és Szegedy újabb tételeire épp úgy hivatkoztak egészen 1848-ig, mint Kitionichnak rég bevett szabályaira. A Tyrocinium a magyar szokásjogot öleli fel tehát úgy, amint az a XVIII. sz. derekán fennállott, és ugyanazon század második felében tovább fejlődött.

Szegedy egyéb, tárgyunkhoz nem tartozó munkásságától¹⁹ most eltekintve, mit állapíthatunk meg e rövid vázlat alapján?

Szegedy azon kezdte működését, hogy a magyar jog történetét tanulmányozta, Werbőczyt, az okleveles emlékeket, az Aranybullát, stb. És ezekből a tanulmányokból kiindulva alkotott olyan hatalmas tételes jogi munkákat, amelyek a XVIII. század gyakorlati jogászainak nélkülözhetetlen kézikönyveivé váltak. A XIX. század végének pozitívista tudósa írhatta azt Szegedyről, hogy „ésszeres irányt Szegedynek ki sem fog tulajdonítani”,²⁰ de mi hallgassunk talán inkább a még Szegedy műveinek használata idejében élt jogászokra, akik úgy vélekedtek, hogy amíg jog létezik, Szegedy emléke mindig élni fog.²¹

Kívánjuk, hogy úgy legyen, mert erre nekünk ma nagy szükségünk van.

Dr. Degré Alajos.

¹⁸ Pl. a P. I. Tit. 2., mely a Tr. I. 9. fejlődését ismerteti.

¹⁹ Manuale Jurisperitorum Ungariae continens regulas juris patrii, nunc primum ex toto corpore juris collectas. Jaurini 1749 c. munkája, melyet egyéb munkáinak kivonataként adott közre, az első magyar jogi tankönyv.

Szinnyei Szegedynek tulajdonítja azonkívül a Cereographia Hungariae (1734) és a Sancti Gregorii papae I. regulae pastorales (Grác, 1742) című névtelenül megjelent munkákat is.

²⁰ Pauler Tivadar: Adalékok... 73. l.

²¹ Horányi: Scriptores Provinc Austr. Soc. Jesu. Tom. I. p. 79.

Kelemen Imre.

(1744—1819.)

Ha a Pázmány-Egyetem jubileumi ünnepén az Egyetemen képviselt tudományok közt összehasonlítást teszünk, hogy melyik az, amely a legtöbbet köszönheti a nagy bíboros alkotásának — minden bizonnyal a jogtörténeté lesz az elsőbbség. S így — amikor az Egyetem hálásan emlékező jogtörténésze Szentiványi, Kelemen, Szegedy, Cziráky, Frank, Wenzel és Hajnik nagy alakjait idézi fel, meg sem kísérelheti valamennyiről megemlékezni. Meg kell elégednie azzal, hogy legalább az elsők, az alapítók személyét és munkásságát igyekszik a maguk egész nagyságában méltatni.

Mintha valami csodálatos — előre megbeszélt — terv alapján dolgoztak volna ezek a kiváló tudósok, úgy látjuk munkájuk nyomán fokról-fokra emelkedni az egész magyar jogtudomány fényes épületét. Szentiványi Márton főmunkája még a jogi anyagnak az összegyűjtése; a magyar jog testének, a Corpus Iurisnak a közreadása. Szegedy már általános jogtörténeti munkásságot fejt ki, s *Kelemen* — akiről én leszek bátor néhány szót szólni — ilyen alapvetés után már speciális irányú, magánjogtörténeti munkákat alkothat.

Jogtudományunknak ez a kiváló alakja is, mint oly sokan ezen az emlékhéten felidézett nagyok közül, a Jézus Társaság tagja volt. 1744-ben született Tárnokon és már fiatalon, 22 éves korában, a rendbe lépett (l. Pauler: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. 98. o.). Mint jezsuita tanár járta be az országot, alapjait rakván le már akkor nagy tudományos felkészültségének és meglepően sokoldalú olvasottságának, amelyet műveiben annyira csodálunk. Amikor a rend 1773-ban feloszlott — bármily fájdalmasan is érintette ez a csapás — nem habozott nagy tudását és szorgalmát azon a területen állí-

KELEMEN IMRE

tani a haza szolgálatába, ahol arra a legnagyobb szükség volt. A jogtudományok művelésére adta magát és a nagyszombati egyetemre irtkozott be. Ott kezdődött az a fényes pályafutás, amely őt egy munkás élet során az akkori jogtudomány élére emelte.

Már egy év múlva a kitüntettek közt olvassuk a nevét és újabb egy év múlva már a Győrött székelő akadémián tanítja a magánjogot. Itt és Pécsen tanít 1793-ig, amikor is a nyugalomba vonult Nittray magánjogi katedrájára őt hívta meg az Egyetem.

Nemsokára már az új tanterv szerkesztésére kap megbízást Mitterpacherrel és Pasqhich-csal, 96-ban pedig két évre dékánná választják. Nagy tudására jellemző, hogy míg tanártársainak legtöbbje egy előírt tankönyv alapján tartja előadásait, ő saját dolgozataiból és jegyzeteiből adja elő tanítványainak a magyar magánjogot.

Institutiones iuris privati Hungarici c. háromkötetes nagy munkáját (*Institutiones iuris privati hungarici, quas nobilis Juventutis Hungariae conscripsit Emericus Kelemen. Pestini, 1814.*) élete utolsó éveiben, negyvenéves tanári működés gazdag tapasztalatai és állandó munkája után adta ki. A művet a törvényt szomjúhozó magyar ifjúságnak ajánlotta, amelynek — mint ezt az előszóban mondja — a törvényt, mint minden szabadság, igazság, tisztaság és becsület alapkövét kell megismernie. A régen óhajtott magánjogi művet a közönség nagy örömmel fogadta, s nagy sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az első kiadás 3000 kötete rövid idő alatt elfogyott, s már 1818-ban újabb kiadása jelent meg (*Budae. Typis Regiae Scientiarum Univer. Hungaricae. 1818.*). Kelemen a nagy siker és a királyi leirat elismerő szavai, amelyek „*Opus insigni doctrinae apparatus, accommoda item Juventuti methodo, et perspicacitate conscriptum*”-nak mondják művét, arra ösztönzik, hogy a második kiadás első köteteként megírja a magyar magánjog történetét (*Historia iuris Hungarici privati, documentis, ac testimoniis illustrata.*), amellyel most már közel kétezer oldalas, a magánjog és perjog egész területét kimerítő munka állt a jogkereső közönség rendelkezésére.

A munkának 1822-ben megjelent magyar kiadását (*Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások, amelye-*

ket néhai Kelemen Imre, császári és királyi apostoli felség tanácsosának, és közönségesen negyvennégy esztendőig törvényt tanító professornak, minden dítséreteket felülhaladó halhatatlan munkája szerint magyar nyelven készített és kiadott Czövek István. Pesten, 1822.) Kelemen már nem érte meg; 1817-ben — a rectori tisztség kétszeri viselése után — mint kir. tanácsos, Baranya, Zala, valamint Zágráb vármegyék táblabírája vonult nyugalomba és két év múlva, 1819 márciusában meghalt. Hetvenöt éves korában, annyi kitüntetés és dicsőség után, mint kora első jogtudósa.

Kelemen minden munkájában nagy tudású, hatalmas olvasottságú jogásznak mutatkozik, akinek szavaiból a jogi pályán eltöltött élet mély mölcsesége árad. Azt tanítja, hogy a törvények gyémánt kapcsok, amelyek a polgárok erejét a közboldogság elérésére kapcsolják össze, és amelyek a társadalom legerősebb oszlopai (l. az 1814-es kiadás előszavát). A mélyen szántó gondolkodás nála izzó hazaszeretettel párosul. Az ifjúsághoz írt szavaiban „etiam extremas suas vires emolumento publico sacrans autor”-nak mondja magát.

Főmunkája, az Institutiones, a hazai magán- és perjog első tankönyvi összefoglalása. A magánjogi anyagot — Werbőczy nyomán — a Gaius-féle hármas felosztásban adja. Így a személyekről szóló részben tárgyalja a jegyességet és házasságot, de a dolgokról szóló részbe kerül a házassági vagyonyjog és az öröklési jog.

Werbőczyvel való kapcsolata egyébként szembetűnő. Nemcsak a számtalan hivatkozás utal erre, hanem igen sokszor a Werbőczy-féle tanok továbbképzését adja. A pecsétékről szóló részben (id. m. 1814. évi kiad. 163. o. 135. §. Authentica) például Werbőczyéhez igen hasonló definíciót ad. Ugyanazt a felosztást találjuk nála, amelyet a Hármaskönyv használ, sőt a jegyzetben felhozott példák kiválasztására a Trip. II. r. 14. címében található felsorolás anyagát használja fel. Hozzácsatolja azonban az eddigiekhez a hiteles pecséttel bíró káptalanok és konventek jegyzékét. De ugyanez a helyzet másutt is. A hatalmaskodásoknál (id. m. 1814. évi kiad. 36. cap. 1213. o.), „nagyobb hatalmaskodások régebben” név alatt sorolja fel a Hármaskönyv II. r. 67. c. 9. §-ában található hatalmaskodási nagyobb peres ügyeket. Ugyanakkor „újabbak” néven ezekhez

hozzásorolja az újabb jogfejlődés (az 1723. é. törvények) által ilyenekül constituált eseteket.

De nemcsak a Hármaskönyvet és az annak nyomán kifejlődött gyakorlatot dolgozza fel Kelemen. Teljes mértékben beilleszti rendszerébe az újabb és régibb törvényhozási anyagot, amelynek kitűnő ismerete egyik főerőssége. Az említett forrásokon kívül a *Corpus Iuris Toldalékai* (*Regulae iuris, Articuli Tavernicales, etc.*) szerepelnek még — bár az előbbieknél sokkal kisebb mértékben — Magánjogának jegyzeteiben.

Az a tény, hogy munkájában sehol sem idéz külföldi tudományos művekből, inkább örvendetes. Ez a biztosítéka annak, hogy Kelemen munkáiban idegen behatástól mentesen, tisztán kapjuk a Hármaskönyv utáni magánjogi fejlődést. Épen az a jelentősége munkájának, hogy annak alapján kitölthetjük azt a jogi szakadékot, amely a Hármaskönyvtől Frank alapvető nagy művéig terjed.

A Quadripartitummal kapcsolatos munkának ugyanis nem volt meg a kívánt gyümölcse; 1798-ig, amíg Bodenarius munkája nyomtatásban is megjelent, a hatása igen csekély volt. Maga Kelemen sem dolgozza fel annak anyagát Magánjogában. Pedig ez módjában állt volna, hiszen — amint ezt Illés Professor Úr igazolta legutóbbi, idevágó kutatásairól írt munkájában (Illés: A Quadripartitum közjogi interpolatiói. Bp. M. Tud. Ak. 1931.) — a Quadripartitum interpolált és interpolálatlan példányai abban az időben a tudományos körökben közkezen forogtak. Kelemen, Kitionichra hivatkozva, mégsem fogadja el annak hitelességét, mert sem a szokás ereje, sem királyi szentesítés nem erősítette meg annak tartalmát (*Hist. Iuris Hung.* 326. l. — „quia vim iuris nec ex confirmatione regia, nec ex usu unquam obtinuit”).

A szokásnak forrási erejét egyébként mindenütt fennen hirdeti művében, sőt — Werbőczy nyomán — annak törvénytörölő erejét is elismeri (id. m. 54. o. 44. §.). Azonban már a Hármaskönyvvel szembekerül a nemesség eredetének eldöntésénél, amikor is inkább Pray és Kollár álláspontjához csatlakozik és a nemeseket a vármegyék királyszolgái, király lovagjai néven említett csoportjából vezeti le (id. m. 206. o. 162 §.).

Egészen különleges a házassági joga. Beszél feltételes házasságról is (id. m. 355. o. 242. §.). Annak jogosultságát el-

ismeri, csak a házasság lényegével ellenkező, vagy kimondottan erkölcstelen feltételeket nem engedi meg. A házassági akadályok közt külön csoportban említi — a kor vallásos felfogásának megfelelően kialakult — „akadályokat” (*impedimenta*, *impedantia*; id. m. 357. o. 243. §.). Ezek közül a „*sacratum tempus*” és a „*vetitum*” (plébánosi tilalom) eseteiben maga a házasságkötés cselekménye tilos, *sponsalia* esetében pedig az annak ellenére kötött házasság megáll, de a vétkesnek büntetést kell fizetnie. Utolsó a *votum* (fogadalom) következtében előálló tilalom, amelynek már a házasság megkötése után is érvényt kell szerezni, ha ez a másik fél érdekeinek sérelme nélkül megtörténhetik. A másik csoportot képező „*impedimenta dirimentia*” (id. m. 244. §.) tartalmazzák a mai érvénytelenítő és bontó akadályokat. Ezek nagy része (pl. keresztények és pogányok, szabadok és szolgák közötti házassági tilalom) ma már ismeretlen.

Munkája korántsem oly részletes, mint Frank harminc évvel később készült műve (*Principia iuris civilis Hungarici*. Pest, 1829.). Kelemen még az egyes jogi kérdések megfajtázásakor rögtön foglalkozik az érintett jogi helyzetből folyó perjogi kérdésekkel is; Frank az egész igazságszolgáltatási eljárást a „Törvénykezésről” szóló második kötetben tárgyalja. Kelemen rendszerezés szempontjából tehát elmarad Frank mögött.

A módszer kérdését illetőleg maga jelenti ki a bevezetésben, hogy ment akar maradni Heinecciusnak abban a korban általánosan követett *systemájától*, amely „mindent bizonyos szabályokba szokott foglalni és azokból vezeti le nagy munkával az egyes tételeket” (id. m. Bev. „*omnia ad certa axiomata reducere, tum ex iis operose propositiones singulas elicere consuevit*”). Ez azonban nem igen sikerül neki. Hajlamos arra, hogy minden új tétel vizsgálatát szigorú definíciók lefektetésével kezdje meg. A házassági jog tárgyalása előtt pl. a házasságnak pontos definícióját adja, majd az egyes szavak jelentőségének boncolgatásába kezd.

Kelemen magánjoga kisebb fogyatkozásai ellenére is nagy-jelentőségű munka. A három kötet ezerhétszáz oldalán és a feltűnően sok, érdekes anyagú jegyzetben Kelemen igen nagy szorgalommal dolgozta fel az egész jogi fejlődést, amely a Hármaskönyv után magán- és perjogi téren bekövetkezett. Mun-

kája igazi jelentőségével talán maga sem volt tisztában. Csak tankönyvet akart a jogot tanuló ifjúság kezébe adni és könyve mégis hivatást tölt be az akkori nagy jogbizonytalanság idején. Jelenti a jogkereső közönség számára az idegen behatásoknak kitett magyar jogi életben a Verböczy-féle tételeknek a magyar jogi felfogás szellemében való továbbképzését. Innen a munka nagy sikere.

Ennél a műnél sokkal kisebb jelentőségű a második kiadáshoz írt magánjogtörténete (*Historia iuris Hungarici* stb. id. m.). Ebben a munkában voltaképen az egyes királyok uralkodásának jogi és törvényhozási szempontból tekintett képét adja Kelemen. Jegyzetben rendszerint közli a király uralkodásának történelmi vonatkozásait és a kiadott törvények szövegét is. A mai értelemben vett intézménytörténetet nem is szabad keresni nála, csak az a különös, hogy a címben kitűzött kérdést az egyes oldalakon csak pár sorral érinti, s így a jogtörténeti szempontból érdekes, vagy értékes adatokat az egyes oldalakon túlnyomó jegyzetekből kell megkeresni.

Részletesen beszél a gülasz és karhász szerepéről (id. m. 27. o. 11. §. *Iudices creati*) s — igen helyesen — valamennyi honfoglaláskori kérdésben a bizánci kútfőket ismeri el a leghitelesebbeknek. Szt. István összes törvényeit rendszerezi a bennük foglalt anyag szempontjából (id. m. 53—55. oldalak). Szt. László korából igen érdekes az a gyűjtemény, amelyet az egyes kifejezésekről készít. Csak a törvényhozásra 11 synonym szót használ (id. m. 83. o. jegyz.).

Az egyes jogtörténeti kérdések tüzetes vizsgálatába ritkán bocsátkozik. Egyszerűen csak Werböczyre (II. r. 14. c. 17 §.) hivatkozik, pl. annak kijelentésekor, hogy a III. András által kiadott decretumok csak utódjának, Károlynak a pecsétjével érvényesek. („*Nec de eius rite peracta Coronatione dubium nullum subversari potest, cur privilegiis ipsius iuris auctoritas adempta sit, praeter aemulationem partium Carolinarum, deinde praevaletium, vix ulla idonea ratio reddi potest.*” Id. m. 139. o. jegyzet a hivatkozás után.) Súlyos tévedése az, hogy 50,000 könyvről tud Mátyás könyvtárában (id. m. 230. o. jegyz.), holott a Corvinák száma a modern történészek szerint csak mintegy félezer lehetett Mátyás halálakor (Hóman—Szekfü: Magyar történet. III. k. 405. o. 2. bek.). Helyes jog- és

igazságérzetére jellemző, hogy — bár a közvetlen előző kor uralkodóiról már némi elfogultsággal ír — II. József rendeleteit *extraordinaria constitutiok* néven említi, s azokat törvényteleneknek mondja (id. m. 450. o.).

A könyvnek külön érdekessége a hatalmas tömegű idézet. Jóny, Cziráky, Katona, Pray, Battyáni, Kaprinay, Kollár, Bonfini, Kitonich és Turóczy munkáira való állandó hivatkozással sokkal több idézetet ad a jegyzetekben, mint a magánjog három kötetében együttvéve.

Kelemen Imre igazi jelentősége abban a központi helyzetben rejlik, amelyet ő a magyar jog történetében elfoglal. Munkájával egy egész kor fejlődését zárta le, amint hogy minden nagy tudós az egész őt megelőző kor vívmányait felhasználja munkásságában. Részletes, nagy munkájának hatalmas anyaggyűjtése nagyban járult hozzá, hogy Frank Ignác már a modern magyar magánjog alapjait rakhatta le korszakos munkájában. Azáltal, hogy így mintegy összeköti Werbőczyt Frankkal, a közbeeső jogfejlődést adván, lehetővé teszi egyes jogintézményeink egész fejlődésének tudományos vizsgálatát.

Nagyságát a kor vígasztalan sivársága még csak emeli. A 18. sz. Magyarországnak a nyugati államoktól tudományos téren való elmaradottsága nem csüggesztette el. A végsőkig kimerült — alkotmányáért és nemzeti létéért elkeseredetten küzdő ország fővárosában; magyar egyetemen, amelyen magyar közjogot nem adtak elő, s amelynek nap-nap után harcokat kellett folytatnia az önkormányzat védelmében, a jobb jövőbe vetett hittel dolgozott nemzetéért ott, ahová a sors őt rendelte.

Kelemen Imre, a nagy jogász, tanár és hazafi példát adott minden idők magyar ifjúságának, hogy kell akkor, amikor a jelen a legsötétebb, amikor a válság és a nemzet kimerülése a legnagyobb, fokozott erővel a jobb jövőt munkálni — azért élni és cselekedni!

Bátyka János.

Bencsik Mihály és az első magyar büntetőjavaslat. (1670—1728.)

Bencsik Mihály a magyar büntetőjog önálló művelésének úttörője volt. A magyar jog századokon át egy összefüggő egészet alkotott; így szerepelt Werbőczy Tripartitumában, így a nagyszombati egyetem tanulmányi rendjében. De a XVIII. század törvényalkotó törekvései között már a magyar jognak egyes nagyobb szempontok szerint való tagolására, külön szabályozására is találunk jelentős kezdeményezéseket. Ebben a korban a századokon át fegyvert forgató nemzet páratlan energiával látott hozzá az elmulasztottak pótlásához, a közigazgatás, igazságszolgáltatás átszervezéséhez és ebben a korban jelentek meg a magyar jog tudományos művelésének kezdetei. Ebben a korban élt Bencsik Mihály, aki a specializálódás folyamatát nagy lépéssel mozdította elő.

1670-ben csonkaországban született, 1728-ban felszabadított országban halt meg. E két dátum közé esik sokoldalú működése. Középiskolai tanulmányait a gyöngyösi jezsuitáknál végezte, azután Nagyszombatban bölcsészeti és jogi studiumokat folytatott, mindkét szakmában kiváló eredménnyel. Az Alma Matert elhagyva hites ügyvéd, majd az esztergomi káptalan és Pozsony vármegye ügyésze, ennek táblabírája, Nagyszombat város tanácsosa, végül egyetemünkön a hazai jog elméletének tanára lett. (Lásd Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. 43. sk. 1.) Több mint húsz éven át tanította jogunkra az ifjúságot, de a mellett a közpályán is tevékenykedett: az 1712-15. évi országgyűlésen városát képviselte, és számos országgyűlési bizottság munkájában volt része. Ilyen minőségben örökölte meg nevét a magyar büntető törvénykönyv első javaslatának megalkotásával is. Ez a javaslat jelentőségében messze túlhaladja Bencsik egyéb mun-

káit, melyek közül a „*Conclusiones Patrio-Juridicae*” című a perrendtartás összefoglalását adja, a „*Novissima Dieta Nobilissima*” című pedig a magyar közjognak első katolikus feldolgozását nyújtja. Ezek a művei nagy sokoldalúságát, jogi és irodalmi jártasságát illusztrálják, míg büntetőjavaslata a szerző törvényszerkesztő és jogtudósi kvalitásait csillogtatja meg előttünk.

Már maga a kezdeményezés is rámutat Bencsik éleslátására, mellyel az ország siralmas állapotban lévő törvénykezésének szükségleteit felismerte. Az 1712-i országgyűlésen ugyanis ő volt az, aki egy a rendi diétákra jellemző tanácstalan pillanatban a törvénykezés során felmerült kétségek eloszlatására a bírák és felek számára biztos, világos és egységes módszer megalkotását ajánlotta. A terv, mely a rendeket újabb időpazarlástól mentette meg, voltaképpen a fennálló törvények legkiáltóbb hiányainak novelláris pótlását célozta, s így a büntetőtörvénykönyv elkészítését is felölelte. Ez a gondolat határozottan szerepelt már a Bencsik felszólalása nyomán kiküldött bizottság munkaprogramjában, mely a nota infidelitatis és az uzsora bűncselekményeinek szabályozásán kívül „a büntetéseket a cselekményekhez képest szabályozó büntetőtörvénykönyv” összeállítását is feladatául jelölte meg. S ezt a gondolatot a Bencsik irányítása mellett működött *commissio* valóra is váltotta.

A kezdeményezés jelentősége nem abban állott, hogy először hangsúlyozta volna a magyar büntetőkódex kodifikálásának szükségességét, hiszen erre nézve 1687 óta több oldalról történtek lépések. De ezek a kísérletek többnyire az osztrák *Praxis Criminalist*, III. Ferdinánd kódexét akarták hazánkra erőszakolni, míg Bencsik a magyar földben gyökerező, a magyar gyakorlatra támaszkodó művet kívánt létrehozni. Ha javaslatában mégis fel kell ismernünk az osztrák btk. tagadhatatlan hatását, ez nem annak a jele, hogy a magyar jogtudomány a szolgálai utánzásig alacsonyodott volna le, hanem annak, hogy legkiválóbbjai ki tudták válogatni az idegen rendszerből azt, amit át lehetett venni, s amit az ősi jogrend érdekében el kellett mellőzni. Így bizvást mondhatjuk, hogy Bencsik büntetőjavaslata az első önálló magyar btk-tervezet, s egyúttal az

első ilyenirányú alkotás, melyet a magyar országgyűlés tárgyalta.

Nem változtat javaslatunk önállóságán az a tény sem, hogy a büntetőjogi problémákat más jogterületek legfontosabb kérdéseivel együtt szabályozta a bizottság. Hiszen, mint említettük, az egész munkának elsősorban gyakorlati célkitűzése volt, s nem egy jogi ágazat kimerítő és rendszeres tárgyalását célozta, hanem az egész magyar jogrendszer felfrissítését a legsürgősebben javításra szoruló pontokban. Mindamellet a büntetőjogi rész mind terjedelmére, mind szisztematikus voltára nézve kiemelkedő helyet foglal el a többi javaslatok között s így minden okunk megvan arra, hogy azt a magyar jogi mult annyi eredménytelen kísérlete közül kiemelve igaz jelentőségében megismerjük és értékeljük.

Bencsik e művének részletes ismertetésére itt nem térhetünk ki. (L. erre nézve A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben c. tanulmányunkat, Angyal-Szeminárium Kiadványai 26. sz. Bpest, 1934.) Általános jellemzésül megállapíthatjuk, hogy a munka alkotójának egyéniségén kívül korának eszméit is híven tükrözteti vissza. A rendek egy kisebb csoportjának, az abszolutizmust képviselő műveltebb főuraknak felfogását ismerjük fel azokban a részekben, melyek a Nyugaton érvényesülő nyomozó-elvet, a kínvallatást, a vizsgálati módszereket és büntetésnemeket kívánják az osztrák Praxis Criminalis nyomán a gyakorlat útmutatása szerint jogunkba átültetni, óhajtják azt logikusabb, újabb rendszerbe foglalni, vagy — a század közepének humanitárius mozgalmait megelőzve — az emberi és társadalmi megértés nagy eszméi felé irányítani. A rendek és az ország nagy tömegének, a teljes konzervativizmus és szinte a maradiságig menő hagyománytisztelet álláspontját képviselő köznemességnek nézetét viszont azok a részek tüntetik fel leginkább, melyek a régi törvényeket és a Hármaskönyvet féltékenyen megőrzik, azokat csak a gyakorlat nyomán módosítják, inkább kiegészítik, vagy amelyek szerkezetileg a régi csoportosítást meghagyják, pl. a nota büntetése alá eső cselekményeket a rendszerből teljesen kiemelik, másokat kihagynak s az egész műnek kiegészítő jelleget adnak. Ez a kettősség azt mutatja, hogy a köznemesi származású és tanulmányaiban széles látókörre szert tett Ben-

csikben a konzerválás és a fejlődés iránti érzék szerencsés harmóniában olvadt össze.

A javaslatban megfigyelhető kettősség annak forrásaira nézve is fennáll. Egyrészt a Hármaskönyv, és a régi törvények, másrészt a külföldi, elsősorban az osztrák büntetőjogok nyújtottak anyagot az összeállítóknak. Sajátos tragikuma jogfejlődésünknek, hogy a régi jog igen gyakran jelentette a hazai jogot, s az új intézmény az idegent. Így ebben az esetben is a fennálló szabályok kiegészítését, pontosabbá tételét és javítását célzó javaslatok forrása többnyire a Praxis Criminalis, nem a régi magyar törvények, melyek nem egyengetik a fejlődés útját. Enyhíti azonban a szembeállítást az a körülmény, hogy a műben eredeti részek is találhatók, melyeknek egyedüli forrása a hazai gyakorlat lehetett, s így joggyakorlat és jogtudomány egy nagy jogászegyéniességben találkozva a magyar büntetőjog korszerű megújítását készíthették elő.

Felmerül a kérdés, vajjon olyan színvonalon állott-e a tárgyalt tervezet, hogy becikkelyezése értékgyarapodást jelentett volna a magyar jogrendszer számára. Ha a speciális magyar helyzetet nézzük, feltétlenül igennel kell felelnünk. Hiszen hazánkban nemcsak a XVIII. század elején, de még másfélszáz évvel később sem volt egységes büntetőkódexe, tehát egy esetleg hiányos törvénykönyv is nagy haladást jelentett volna, biztos alapot nyújtva a későbbi módosítások számára. De a konzervatív és reformáló irányoknak említett egybeolvasztása is szerencsésen szolgálta volna a magyar jog nemzeti jellegét és egyúttal korszerű fejlődését.

Az eljárási és anyagi rész elválasztásában, ezeknek a gyakorlat számára kedvező sorrendjében (előbb kell az eljárás, mint a bűncselekmény-kategóriák), az általános szabályt követő kivételek, különös esetek, enyhítések és súlyosbítások rendjében rendszeresség, a tárgyalás egész folyamán magvas rövidség jellemzi a művet. Egyese jelenségekkel szemben való következetes állásfoglalás (mint pl. a büntetőjog közjogi jellegének kiemelése) határozott elvi alapra mutat, az egyes bűncselekményfajok éles elválasztása (pl. a szándékos, sebzés szándékával történt, gondatlanságból elkövetett, véletlen és jogos védelemből eredt emberölés közti distinctio) precizításra

vall. A források alapos felhasználásán kívül pedig az eredetiség is felcsillan helyenkint. Végül pedig, mint említettük, a méltányosság néhány szép példájával is találkozunk. Nyugodtabb fejlődésen átment nemzetek kódexének bőségét és tökéletességét nem éri el javaslatunk, de jogászai szempontból nem válik a jogásznemzet szégyenére, annak multjában határozott értéket képvisel.

A Bencsik-javaslat ennek ellenére sem jutott el a becikkelyezésig. A diéta letárgyalta, és hónapok munkája után el is fogadta, de a törvénycikkek közé csak egy pontját vette fel. Ennek oka valószínűleg nem a művel szemben megnyilvánuló lesújtó kritika, hanem az összes törvények megjavításával megbízott Systematica Commissio kiküldése és a rendi kényelemszeretet volt. Ha a rendek nem méltányolták volna a javaslatot, nem iktatták volna annak nota-szakaszát 1723-ban törvénybe (1723:10—12.), nem tárgyalták volna azt 1728-ban újra az országgyűlésen. De a javaslat még a harmadik alkalommal sem lett törvénné a maga egészében. Végre a jogtudomány karolta fel a méltatlanul mellőzött kiváló művet. Gochetz Gábor, az első magyar büntetőjogi monográfiát az 1728-i országgyűlés bizottsági javaslatának, vagyis a bővített Bencsik-javaslatnak felhasználásával, sőt szinte szószerinti átvételével szerkesztette meg. Így Bencsik műve nemcsak a magyar büntetőtörvény első javaslata, hanem a magyar büntetőjogi irodalom első termékének anyaga is.

A mű megismerése megmutatja nekünk az alkotó igazi arcát. Bencsik egyénisége nem áll egészen tisztán az utókor előtt: közjoga, a Novissima Diaeta alapján Pauler is intranzigens, elfogult katolikusnak rajzolja. De ez a beállítottsága, amely jellemében leginkább szembeötlő, büntetőjogi javaslatából mint átélte és a gyakorlati életbe átvitt meggyőződés bontakozik ki előttünk. A vádlott tisztázása során megengedi házanépének tanúskodását; megkívánja még paraszt elítéltnél is az okmányok díjmentes felküldését a fellebbezési forumhoz, noha az ő idejében a büntetett jobbágyszábként nem fellebbezhetett; a károsultat a kárpótlásról való lemondásra kötelezi, ha a kivégzett tettes családja nyomorog. Ezeknek az intézkedéseknek a szeretet vallása volt az ihletője, nem pedig az a

harc kedv, mely első katolikus közjogunk íróját talán kárhózatható túlzásokra is ragadta.

Az ő korának eszemeharcaiból nem hallik már a diszharmónia, ránk már csak a nagy jogásznak példája maradt, aki vallása elveinek öntudatos élésével és hazája javára való értékesítésével gyakorlatba vitte át a jog és erkölcs legmagasabb elveinek eszmei harmóniáját.

Bónis György.

VUCHETICH MÁTYÁS

Vuchetich, a horvát-magyar büntetőjogász. (1767—1824.)

„Boldog napunk fénycsillaga áldozik
Ah nagy tanítónk szárnya alól kelünk!
Korán parancsol tőle válni
Végzetünk: Vuchetich csak egy van!

Légy boldog oh nagy Férfi; légy örök!
Honnunk tetőled vette sok oszlopít,
Kik már is üzik a veszélyt, s a bajt,
S fénylenek a Jelesek sorában.”...

(Vuchetich tiszteletére kiadott
ifjúsági emlékversből, 1823.)

Évekkel ezelőtt a Katolikus Diákszövetség a zágrábi katolikus diákszervezeteknek egy táblán összeállított arcképsorozatot küldött. Képeit a Pázmány Egyetem régi nagy horvát jogász professzorainak. „Veliki hrvatski pravnički profesori sveučilišta Pázmány Péter” szólott a felírás. A bolognai magyar illyr egykori kollégium palotájában pedig a refektórium mennyezet-freskóiban ábrázolt koronás magyar királyok árnyékában állnak az oldalfalak magyar és horvát kiválóságai, szépen szimbolizálva az egybeforrott magyar-horvát történelmet.

Ebből az arcképsorozatból, ebből a nyolcszáz év alatt összeforrott közös történelemből elevenedjék meg most egy szerényebb, de a magyar kultúrtörténetben mégis jelentős egyéniség alakja. Vuchetich Mátyás László, kinek atyja a végeken halt hősi halált; nem volt a délvidék oligarchái, a karddal és tollal harcos vezérei közül való, mint a Zrínyiek. Nem volt csillogó, fényes diplomata, püspök, főpap, mint a Brodaricsok, Verancsicsok, vagy Frangepánok. Nem volt oly végtelen távlatú politikus (kinek szellemét hiába idézi a három részre szakadt magyar nemzet napjainkban), mint Fráter György. Egy-

szerű professzor csak. Azoknak a horvát professzoroknak hosszú sorában, kik szívük és eszményeik szerint mégis csak magyarok. Kiket nem kísértett még meg sem a pánszlávizmus, sem az illyrizmus lidérce, kik mindig a magyar tudomány, a Pázmány alapította egyetem érdekeiért szállottak síkra. Azért a tudományért, azért az egyetemért, melyet ők is sajátjuknak ismertek el. Vuchetich tudós a nagy úttörők közül, kinek hatása nehezebben mutatható ki, mint az előzőké, de talán mélyebb. A tudomány emberének pályája nem a forumon folyik le, mint a politikusé. Az életfolyása lassúbb, nem annyira fordultatos és az emberek nagyon kis körének érdeklődésében pereg le. Valósággal ki kell bányászni életkörülményeinek adatait. A professzor hatása más mindig, mint az emberiség vezetőié. Ő tudományát, szellemének kincseit szórja szét láthatatlan magvetőként tanítványai lelkében. Befolyása, hatóereje egy ilyen egyéniségnek úgyszólván beláthatatlan. Hiszen ki tudná megmondani, vagy hiánytalanul kimutatni, hogy az előadó professzor egy-egy szava milyen érzelmeket, gondolatokat fakasztott. És ezekből a gondolatokból milyen tudományos ötletek, művek kelnek és keltek életre.

A magyar kultúrtörténetben nagy számát találjuk az idegen eredetű egyéniségeknek. Ez talán a magyarság legnagyobb dicsősége. Az „egy ugyanazon” nemességen kívül a sors és kultúrközösség kapcsolta egybe a Szent Korona alá tartozókat. A magyar kultúra gyorsabban fejlődött magasabbra, mint a többi együttélő népé. Ez a kultúra láthatatlanul és ellenállhatatlanul magához vonta a más eredetű egyéniségeket. Ezek pedig a nélkül, hogy megfélelkeztek volna eredetükről, a magyar kultúra dicsőségei lettek, azé a kultúráé, mely teljes egészében övéké is volt. A Kárpátok medencéjében sohasem a név, vagy származás dönti el egy nemzethez való tartozóságot, hanem az az érzés és az a munka, melyet az egyén a sajátjának vallott magasabb életközösségért érez és kifejt.

Vuchetich, a magyar-horvát büntetőjogász, egy meglehetősen sivár korban születik (1767). Az „aureum scientiarum saeculum”, ahogyan a tizennyolcadik századot szeretik nevezni, hazánkban még mintha nem ébredt volna fel hosszú álmából. Tudományos pályájának kezdete még a tizennyolcadik századra

esik. Igazi kifejlődése azonban már a következő század elejéről világít felénk.

Csenyei és brinyei Vuchetich Mátyás László, Vuchetich Éliásnak, a II. József szerencsétlen török háborúiban hősi halált halt határőrvidéki lovaskapitánynak volt fia. A család egyike Horvátország legrégibb nemesi familiáinak. Oldalágon ma is él, s napjainkig számos kitűnő katonát adott az országnak. A világháborúban Vuchetich István ezredes a 9. honvédhuszároknak volt ezredparancsnoka. Ugyanebből a családból származott az a délamerikai Juan Vuchetich, ki a daktiloszkópiában és a kriminalisztikában úttörő szerepet játszott.

Mátyást nagybátyja nevelteti. Középiskoláit Migazzi konviktusában, főiskolai tanulmányait Nagyszombatban, Pozsonyban és Bécsben végzi. Pesten lesz jogi doktor. Doktori értekezése „De culpa a mandatario praestanda” (1790) a római jogból készült. Egyideig megbízott előadó lesz Nagyváradon a királyi akadémiában, majd a híres kassai jogakadémián lesz 1791-ben tanára a természetjognak, magánjognak és közjognak. Itt tizenhét esztendeig tntíja az ifjúságot. Vuchetich Mátyás egész életpályáján a folytonos fejlődés, az állandó készülés mindig „előre” a jelszó. Pályájának kassai korszaka a nagy előkészülés. Főleg a filozófiai képzettsége mélyült. A jogbölcseészetben tűnt ki egy nagy vita során, mely az állam eredetéről szólt, s melynek során Adámi Jánosnak, egykori tanárának adott a „De origine civitatis” (1802) röpiratban választ, s ezzel lezárta nálunk azt a vitát, melynek jelentőségét kevesen értették át.

A büntetőjog igazi kifejlődése a XVIII. század második felére esik. Talán nem tévedünk, ha azt azzal hozzuk összefüggésbe, hogy ez az időszak a jogbölcseészet sajátyszerű megjelenésének időpontja. A jogbölcseészet teljes önállósága Thomasius érdeme, de rendszerének továbbfejlesztője és széleskörű elterjesztője a Leibnitz—Wolff-féle iskola követőinek munkássága. Vuchetich a büntetőjogász széleskörű filozófiai alapképzettséggel, első volt a büntetőjog magyar irodalmában, kinek életén a korszakának mindent keresztül szántó jogfilozófiai elméletei megjelenésük idején már nyomot hagytak, s a külföld nagy kiválóságai, nemcsak idézetükkel, de szellemükkel is hatottak.

Első büntetőjogi munkája még Kassán jelenik meg a „*Conspectus legum criminalium apud Hungaros*”. Ez a nagy album-alakú munka az első magyar rendszeres büntetőtörvénygyűjtemény. Felosztásban és előszavában erősen érezhető a német irodalom nagy kiválóságának, Kleinschrodnak hatása. Ebben a munkában még a *pars civilis*-nek látja a büntetőjogot.

1808-ban teljesül hősünk régi álma, és bevonul sok horvát előde után a pesti egyetem jogi karára. Professzor lesz, a római, a hűbérjog és a büntetőjog professzora. Abban az időben kerül Pestre, midőn lebontják a bástyafalakat és a mai Szabadság-tér helyén épült „Újépület” még „messze kívül van a városból”. Brüsszel már hetvenötezer lelket számlál, egyetemünk városa még ennek felénél sem tart. Az 1808/1809. tanévben a jogászok összes száma százhetvenhét. Az egész országban hiába keresnénk tudományos folyóiratot.

1811-ben már dékán és ő avatja doktorrá a magyar büntetőjog másik nagy kiválóságát, Szlemenics Pált.

1819-ben jelenik meg a régóta készülő műve Vuchetichnek, az „*Institutiones Iuris Criminalis*”. Ez a mű az összes addigi magyar büntetőjogi munkákkal szemben egy nagy újakezdés. Felszabadulás, magasbatörés abból a megdermedt rendszerből, mely 1777-től csaknem félszázadig előadásnak tartotta a „tollbamondást” és kézikönyvnek a vérszegény jegyzet-, mint inkább vezérfonalirodalmat. A legelső tudományos értékű büntetőjogi kézikönyvünk, állapítja meg egyhangúlag róla napjaink büntetőjogi irodalma. Pauler „Büntetőjogtaná”-ig nem találunk hasonló alaposságú művet. Valósággal német rendszerben dolgozik, de mégis oly fordulatos, könnyed, valóságos szónoki stílusban, ami inkább a gall szellem sajátja. A nagy német tankönyvek szerzői, Mittermaier, Henke, Soden, Kraczer épúgy szerepelnek idézetekben, mint a korabeli legnagyobb francia büntetőjogász, Brissot. Ugyszólván alig van valamire való korbeli külföldi munka, mely elkerülte volna a szerző figyelmét. Itt látni azt a nagy távlatot, melyet a szerzőnek ifjúkorában a császárváros tanulási és könyvtár lehetőségei adtak. Ekkor már a büntetőjog egén, a német jogvidéken Anselm Feuerbach áll, s Vuchetich művén ennek hatása érezhető. Feuerbach a Filangieri-féle generálpreventio helyébe a büntetések jogalapja rendszerében, a büntetéssel való fenyegetést teszi. Mint ő mondja,

a bűncselekmény elkövetésre készítő vággyal szemben kell motívumot teremteni. Vuchetich a tizennégy évvel előbb megjelent munkájával ellentétben már nyíltan hirdeti, hogy közjog a büntetőjog. Ő az első a közjogi irány maradéktalan képviselőjének a magyar büntetőjog irodalmában, annak a tizenkilencedik századnak elején, amikor még a tudományok helymegjelölésének még nagyobb értelme volt, mint napjainkban. A kettős felosztás alapján áll és ebben a régi magyar jogfejlődést követi, mely főbenjáró és nem főbenjáró osztályokat különböztetett meg. Az elkövetők Vuchetich szerint lehetnek a jogi személyek is. Ebben is a régi magyar jog álláspontját, mely a káptalanok, conventek megbüntetéséről intézkednek, teszi magáévá, szemben Feurbach professzorral. Itt látjuk tehát, hogy Vuchetich nem volt a külföldi elméletek elvakult magyar követője. Mindig meg tudta találni eklekticizmusában is az eredetiséget és a magyar viszonyokhoz való alkalmazkodást. Első hazánkban, aki a kísérlet-fogalmat teljes alaposzággal tárgyalja és úgyszólván bevezeti a magyar büntetőjog irodalmába.

Ő az, aki utal a régi magyar büntetőjog történetére, ismerteti a Kollonich-féle országszervezési javaslat büntetőjogi részét. Vuchetich az, ki a büntetőjogi alapfogalmaknak, elkövetési tárgy, jogi tárgy, egyes bűncselekmények, stb. minden részletre kiterjedő meghatározását adja. Számos vonatkozásban „réstörő”. Ő választja el elsőnek a lopást a sikkasztástól, a rablástól. Ő határozza meg a lopásnál az elvétel fogalmát. Minden sorában munkájának a szerző nagyszerű jószívű emberi tulajdonságai is megnyilvánulnak. Állandóan hangsúlyozza, hogy a büntetés sohasem lehet öncél, csak „remedium ad obtinendum finem”. A büntetőjog célja az állampolgárok biztonságának megőrzése, a közrend oltalma, a törvények és az állami tekintélynek megóvása. Mindig a legfőbb elv legyen „satius est itaque in dubio nocentem absolvere, quam vel unum innocentem condemnare. Poena dilata potest exigí, sed exacta non potest revocari”. Ebből következik, hogy munkájának az eljárásjogi részében is a korabeli, de még a későbbi magyar irodalommal ellentétben a teljes humanizmust hangsúlyozza. A veréssel és más kényszereszközzel kivett tanúvallomások és beismerések „non est libera, sed coacta”. Ő az, aki az indiciumokat elsőnek magyarázza és határozza meg a

magyar büntetőjog irodalmában. Lehet, hogy mint Pauler mondja, az „eljárásjogi részben a németországi vizsgálóper elveinek kelleténél több” részt juttat, de miért? Azért, mivel a magyar büntetőbíróságoknak akart egy mintaképet adni, a magyar büntető jogegység biztosítására.

1815-ben több bűncselekményt követnek el egyetemünk polgárai. Ekkor merül fel az egyetemi büntető jurisdictio újabb, korszerűbb szabályozása. A jogi kar két disze, Kelemen és Vuchetich dolgozzák ki az „egyetemi fenyítő törvényszék” hatáskörét és küzdenek Petrovits Józseffel együtt a régi kiváltságos autonóm egyetemi jogokért. A küzdelem sikerrel járt és Ferenc király „intézőlevelében” újra megerősíti és szentesíti a Pázmány Egyetemnek százados kiváltságait. Az egyetem ítélt újra polgárai felett. Az első gyanúsított, Pák Demeter, esetében azután ő az, aki küldöttségek vezetésével küzd az eljárás gyorsításáért és az enyhe büntetésért, nehogy a „megtévedt ifjú elveszék”. 1820-ban a jogi karban már Zeiler Ferenc osztrák büntetőjogásznak jogbölcsészétéért küzd, kimutatván annak haladottságát az egyetemünkön előadott Martini-féle tételek mellett. Itt szembekerül a szaktanárral, a híres horvát hőssel, Markovits-csal, kiről feljegyezve olvashatjuk, hogy a napoleoni háborúkban, már menekülő hatszáz embert újra ütközetbe vitt és annak sorsát ezáltal nagy mértékben befolyásolta.

1821-ben rektor. 1823-ban vizsgázik előtte a magyar költőfejedelem, Vörösmarty Mihály, kitüntetéssel. Másik tanítványának, Werowácznak pedig ekkor jelenik meg szerb nyelven a munkája a magyar büntetőjogról.

Más szaktárgyakban is maradandót alkotott. Tőle való az első magyar hűbérjogi munka, az „Elementa Iuris Feudalis”. A római jogi előadásainak jegyzetei is fennmaradtak Blarazin Antal tollából (1814). A szakirodalom egyhangúlag elismerte róla ezen a téren is, hogy „Justiniánnak nemcsak törvénykönyveit, hanem annak éltető szellemét is felfogta”.

1824-ben hal meg. A „hirtelenséggel szárazsító betegség”, a magyarságot napjainkban is pusztító tudóvész viszi el horvát őseihez. Ez volt ő, „a hosszabb életre érdemes férfiú, ki nyájas barátságos és egyenes lelkű társalkodásával minden rendűeknél különös kedvet talált, ki a tudósok rendjének, s külföldön a magyar főiskolának, melynek igen munkás tagja volt, nagy hírt

szerze", írták róla az egykorú nekrológok. „Az ifjúságra nézve hasznosan foglalatoskodott, mert velek a tudományokat szelid és kellemetes módjával nagyon meg tudta kedveltetni.”

Vuchetich jelentősége nem abban keresendő, hogy talán ő rendszeralkotó, vagy talán a büntetőjog terén egészen eredeti egyéniség, Nem, az ő jelentősége az, hogy a száz év előtti büntetőjogban képviseli a magyar tehetséget. A jogi irodalom Bessenyei-je. Az az egyéniség, aki már messze felülemelkedik kortársain, működésével a nyugati kultúra égboltjáról, hazai talajra irányítja azok csillagfényeit. Korokat ugrott ő is át, Nála is hiányoztak azok a közvetlen elődök és magyar művek, melyeknek megadott eszméit tovább vihette volna. Az igazi nagyságoknak soha és sehol sincsenek utódai, de megvan a tudományos munka zavartalan kifejlődhetésének folytonossága, ami nálunk úgyszólván mindig hiányzott. Működésével generációkat indított el, s Szalay íásaiban megtaláljuk annak nyomát, hogy mennyire ihletője volt Vuchetich a reformkor büntetőjogászainak. Az elsősorban szakján kívül, még két katedrát töltött be. Pályája kettős fejlődésű és ágú volt. Az örökjogból indulva jut el a hűbérjogig, másfelől a magyar büntetőjognak lesz klasszikusa az a horvát Vuchetich, ki az európai kultúra nagy munkájából mint magyar kért részt és ennek becsülettel meg is felelt.

Dr. Jencs Árpád.

Irodalom. Angyal Pál: Az egyetemi büntető jurisdictio. 1933. — Az egyetemi bíróság előtt tárgyalt büntetőperek. 1934. — Pauler Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. 1878. — Jencs Árpád: Vuchetich Mátyás 1932. — Jencs—Bónis: Professores Iuris Criminalis. 1935.

Pauler Tivadar.

(1816—1886.)

I. Nemcsak tudományos, hanem elsőrendű nemzeti kötelesség megőrizni azon jogászai kiválóságok szellemének emlékét, akik koruk jogtudományának irányításában vezérszerepet vittek, akik műveikkel megtermékenyítették a jogalkotást és a jogszolgáltatást egyaránt. A megemlékezés elsősorban az ember és egyéniségének szól; korbeli hatóerejének bemutatása érdekel, nem pedig a fennmaradt művek egyes részleteinek vizsgálata.

Feladatomat így értelemben fogva fel, alig képzelhető hálásabb téma, mint a nagyemlékű *Pauler Tivadar* büntetőjogi professzor és igazságügyminiszter arcképének, életfolyásának és korbeli hatásának megrajzolása. Hetven évet élt, de ezalatt Magyarország élete mélyebb változáson ment keresztül, mint annakelőtte évszázadokon át. Életsorsa történelmi korszakokat szelt át, a régi és az új világszemlélet megértése, áthidalása és kiegyenlítése: nagyszerű és emlékezetes feladat, melyet Pauler a jog világában kiváló tehetséggel szolgált és eredményesen teljesített.

Pauler a régi rendi Magyarországon született, ebben élte ifjúságát és — a rohamosan fejlődő modern Magyarország többszörös minisztere lett. Átélt az új Magyarország vajúadását, megszületését, szabadságküzdelmét és elbukását, megbékélését és feltámadását. Közben pedig, harc és elnyomás, sötétség és világosság korában, tanította és nevelte a nemzet jogászainak ezreit. Műveiben a régi rendi fenyítőbírói gyakorlat marandó becsű, kitűnő összefoglalását nyújtotta, de mint miniszter és képviselő minden erejével, irányítóan vett részt az új Magyarország modern büntető kódexének megalkotásában.

II. Életrajzi adatairól kell pár szóval megemlékezni. Pauler budai nemesi családból származott, 1816. ápr. 9. szül. Budán.

PAULER TIVADAR

Egyetemi tanulmányait igen gyorsan elvégezve, 18 éves korában már a bölcelet tudora, 21 éves korában pedig doctor iuris. Alig 22 esztendősen elnyerte a zágrábi kir. jogakadémia jogbölceleti és m. közjogi tanszékét. Itt kezdi meg tanári tevékenységét, majd pedig nemsokára mint Zágráb megye táblabírája, közéleti működését is. Ez utóbbi minőségében elsősorban a mindjobban erősödő délszláv izgatással és állambontó törekvésekkel való kemény szembeszállás vezérli, s módja nyílik közjogi kérdésekben való tapasztalatok gyűjtésére is.

1847-ben áthelyezteti magát a győri jogakadémiára. Alig kezdi meg itteni működését, midőn megvirradnak a dicsőséges márciusi napok, megalakul az első felelős magyar minisztérium. Ennek kultuszminisztere, Eötvös báró — ki Paulerrel fiatal kora óta érintkezett — 1848. aug. 1., tehát alig 32 esztendősen kinevezi a pesti egyetemhez tanárrá. Ettől kezdve Paulert egészen haláláig Egyetemünkhöz elszakíthatatlan bensőséges szálak fűzték, ősi tradícióhoz szeretettel ragaszkodott, érdekeit magas közjogi állásaiban is mindig előmozdította, autonómiájáért pedig nemcsak szóval, de tettekkel is sikra szállott. Szívében akkor is, midőn más helyre szólította a kötelesség, professzor maradt, az ifjúság fényes sikerű, nagytekintélyű mestere.

A szabadságharc leverése után, mint az eszjog és közjog helyettes tanára, ideiglenesen meghagyatott állásában. A rákövetkező borús korszakban nem egyszer nyílt bátorsággal vallotta meg hitét és ragaszkodását Egyetemünkhöz, annak ősi nemzeti jellegéhez. Nem titkolta erős magyar érzéseit, és midőn Egyetemünkre rákényszerítették a német tanítási nyelvet, ez Paulerre ki nem terjedt, előadásait továbbra is kizárólag magyar nyelven tartotta. 1852-ben büntetőjogtanári állásában véglegesítették és egyidejűleg irodalmi munkássága is mind termékenyebbé válik. A büntetőjog mellett igen behatóan foglalkozik jogbölcelettel és közjoggal, — aminthogy e fontos stúdiumok nélkül igazán nagy büntetőjogász el sem képzelhető. Az évek során át számos kisebb-nagyobb monográfiát, értekezést tesz közzé, ír „Emlékbeszédeket” és „Jellemrajzokat”, majd később kiadja az „Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez” című becses forrásmunkáját. Megírja „A jog- és államtudományok enciklopédiája”, valamint „Eszjogi előtan” című nagyobb mű-

veit. E kitűnő összefoglalások elsősorban a korabeli külföldi jogirodalom feldolgozásával készült hasznos kézikönyvek.

1800-ban az októberi diploma régi alkotmányunkat az 1847. jogállapot szerint visszaállítja, Egyetemünk is visszanyeri autonómiáját, amiben nem kis része van Paulernek is. Általános tekintélyét, az Egyetem körül szerzett nagy érdemeit mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a jog- és államtud. fakultás 1860—1861. dékánjává, majd pedig az Egyetem rectorává választja. E minőségében jelentékenyen hozzájárult az egyetemi kormányzat és igazgatás korszerűbb kiépítéséhez, intézményeinek fejlesztéséhez. Újból dékán lesz, sőt — ami Egyetemünk történetében nagy ritkaság — később másodszor is a rectori székbe kívánják emelni. E díszes kitüntetést azonban nagy elfoglaltságára hivatkozva szerényen elhárította magától. Időközben rövid ideig a Curia bírái közt is helyet foglal, 1870-ben pedig mint az első magyar jogászgűlés elnöke vezeti annak tanácskozását. 1864—65. jelenik meg főművének: a „Büntetőjogtan”-nak első kiadása, melynek 3. kiadása 1872. lát napvilágot. E mű, mely Pauler Tivadar alapvető, maradandó értékű alkotása, s mely az ő nagy tudományos hírnevét és népszerűségét megalapozta, elnyerte az Akadémia Sztrókey-díját is.

Paulert, a minden politikai becsvágytól távolálló szerény tudóst kiváló tehetsége, alkotó géniusza a hetvenes évek elején rákényszerítette a közéleti pályára, a politika mezejére. Eötvös halála után Ő Felsége — főleg Deák tanácsára — Paulert nevezi ki az Andrássy-kabinet kultuszminiszterévé, egyidejűleg Budán képviselővé választják. Ettől kezdve haláláig a magyar politikai élet egyik legnemesebb, legtekintélyesebb alakja, kinek szava döntő súllyal esik latba. Nemcsak a minisztert, de mindvégig a nagy tudományú professzort is látják benne. Páratlanul kiterjedt, mély jogi és államtani tudása mellett nagyszerű politikai judíciummal és tapintattal rendelkezett. Mint szónok a Ház legelőkelőbb alakjai közé tartozott. Őszinte nemzeti érzése az ország közvéleményének szeretetét, feltétlen hűsége és loyálisága pedig királyi Urának állandó és teljes bizalmát biztosította számára.

Hosszas miniszteri pályafutása során valóban az alkotó, a maradandót alkotó államférfiak sorába tartozott. Mindenkör teljes önzetlenséggel, rendkívüli buzgalommal és munkaszeretet-

tel szolgálta nemzetét és királyát. Mint kultuszminiszter Egyetemünk érdekeinek előmozdítása mellett, felállította a kolozsvári tudományegyetemet; mint mélységesen vallásos ember, minden erejével, eredményesen törekedett az Egyház és állam közti harmónikus együttműködés biztosítására és ápolására.

1872-ben tárcáját felcseréli az igazságügyminiszteri tárcával, melyet a Bittó-kabinet lemondásáig, 1875-ig vezet. Visszatérve tanszékére, ismét minden erejét a büntetőjog tanításának szenteli. Egyidejűleg mint a Btk. tervezetének képviselőházi előadója végez igen értékes munkát. 1878-ban újból az igazságügyminisztérium élére kerül, mint a Tisza-kormány tagja, mely állásában egész haláláig megmarad. Miniszterségéhez számos emlékezetes törvényalkotás, értékes kodifikacionális munkálat és nagyfontosságú rendeletek kibocsátása fűződik. A Tud. Akadémia, mely 1858 óta rendes tagjai közé sorozta, 1880-ban másodelnökkévé választotta. Ugyanekkor — már mint miniszter — kiadja nagybecsű művét az Egyetem történetéről, mely páratlanul gazdag tárháza Egyetemünk belső és külső élettörténetére vonatkozó adatoknak. Gyönyörű bizonyossága ez is annak, hogy ő szívében élete végéig az Egyetemhez tartozónak érezte magát.

Jövő tavasszal lesz félévszázada, hogy Pauler örökre lehúnyta szemeit. Ravatalánál a király is megjelent. Ott volt az Egyetem, az Akadémia, de gyászolta az egész magyar közmívelődés és a nemzeti közélet, s mindazon ezrek és ezrek, kik emlékezetes előadásaiból és műveiből merítették a magyar jog megismerését, alkalmazását és forró szeretetét. Leszármazói az ő nyomdokain haladva szintén az Egyetemet szolgálták: fia Gyula, a kiváló historikus, a honfoglalás és az Árpád-kor bűvára; unokája pedig, a túlkorán elköltözött Ákos, a modern magyar bölcsélet legnagyobb alakja.

III. Pauler jogirodalmi működésének értékelésénél mindekelőtt szembeszökök az egyoldalúság és túlzott eredetieskedés szinte tudatos kerülése. Legfőbb célkitűzése a történelmi magyar jogfejlődés méltó megbecsülése mellett a korabeli európai jogszemlélet és tudományosság felhasználása és értékesítése egy modern magyar jogrendszer előkészítésére. Konzervatív felfogású, de nem zárkózik el a haladás követelményei elől; hangsúlyozottan a nemzeti jogszemlélet alapján áll, de képes meg-

becsülni és felhasználni a külföld értékesebb jogalkotásait és tudományos eredményeit.

Jogfilozófiai és államtudományi alkotásaival nem kívánok foglalkozni. Mint jogbölcsész kétségtelenül az uralkodó kantianus bölcséleti iskola híve, de ennek erős hatása mellett is önálló gondolkodó, világos és áttekinthető rendszeralkotó. Első jogfilozófiai írónk, aki önálló nagyszabású műben foglalja össze a korabeli jogbölcséleti tudományt. Államtani műveiben a szabadelvű haladó felfogás nemzeti szellemirányú képviselője, az alkotmányos szabad állam hirdetője.

Pauler mint büntetőjogász alkotott nagyot és hagyott maradandó emléket. Három kiadást megért *„Büntetőjogtana”* oly jelentékeny irodalmi alkotás, melynek különösen gyakorlati hatásával csak igen kevés magyar jogi mű vetekedhetik. A munka jelentőségét *Angyal Pál* professzor így világítja meg: „Pauler Büntetőjogtana a kor irodalmában a legtökéletesebb munkát, mely nemcsak mint tankönyv tűnt ki, hanem a Btk életbelépéséig úgyszólván kódexet pótoltt”. Valóban e mű másfél évtizeden át mint menedéket nyújtó szikla emelkedett ki a régi magyar büntetőjog romhalmazából. Egységes kódex nélkül, néhány régi, évszázados törvény mellett főleg a régi magyar fenyítőbíróági praxis leszűrődött, lényegileg szokásjogi tételei szolgáltak büntetőbíróságaink jogszolgáltatásának forrásául. E szétszórt és bizonytalan joganyagnak már a puszta megismerése, az évtizedes szüneteltetés alatt elporosodott szabályainak felkutatása szinte emberfeletti feladatot rótt a hatvanas és hetvenes évek büntetőbíráira, ügyvédeire egyaránt. A jogbizonytalanság szörnyű kárára lett volna, ha mielőbb megfelelő, lehetőleg pontos, világos szövegezésű összefoglalás, rendszeres mű nem áll rendelkezésre. Büntetőjogtana tehát valóban égető szükséglet kielégítésére szolgált és céljának mindvégig, egészen a Btk. életbeléptéig pompásan meg is felelt. A büntetőigazságszolgáltatás nemcsak állandóan figyelembe vette s hivatkozott reá, de a régi jog szabályait egyenesen belőle merítette, jogelveit követte és szinte törvénykönyvként használta.

E mellett a mű az első modern magyarnyelvű büntetőjogi tankönyv, mely a haladott büntetőjogi tudomány eredményeit, a külföldi jogalkotásokat és elméleteket a kor színvonalán álló összefoglalásban mutatja be. Nem törekszik kizárólag eredetit

nyújtani, nem akar önálló büntetőjogelméletet felállítani, megelégedett azzal, hogy önálló, erősen átgondolt s jogbölcseletileg megalapozott rendszerben egybefoglalja a korabeli jogtudományt. Műve ebben a tekintetben is kiváló szolgálatot tett.

Általános bevezetés után az I. kötet az anyagi büntetőjog feldolgozását adja, a büntett, büntetés és büntetésalkalmazás című fejezetekre való logikus tagoltságban. A II. kötet a különös részt és az eljárásjogot foglalja össze. Kitűnőek egyszerű, világos stílusban fogalmazott meghatározásai, szerkezete jól áttekinthető s a pedagógiai célokat állandóan figyelembe veszi. Roppant kiterjedt irodalmi apparátussal dolgozik, kitűnően ismeri a korabeli európai jogirodalmat — nemcsak a németet és osztrákot —, hivatkozásokkal, bőséges idézetekkel állandóan találkozunk. Bemutatja a külföldi kódexek rendelkezéseit, különös tekintettel van az osztrák btk-re, mely az abszolutizmus idején hazánkban is hatályba lépett. Főleg a különös rész és az eljárásjog tárgyalásánál gazdag utalások találhatók a régi hazai fenyítőbíróági praxis leszűrődött eredményeire, a törvénykezési szokásjog tételeire.

Büntetőjogbölcseleti elveit az uralkodó felvilágosodott humanizmus, a haladás eszméje lengi át. A büntetés alapját — csatlakozva a Rossi által kezdeményezett s *Mittermaier* által továbbfejlesztett elmélethez — a polgári igazságosság eszméjéből és a jogrend fenntartásának szükségességéből vezeti le. Hirdeti a humanizmust, megértést: „homo sum, nihil humanum a me alienum puto” mondja, — de óva int, az igazságra hivatkozva, a humanizmus fattyúsarjától, az „álphilanthropiától, mely a cégéres gonosztevőben is a beszámítást nélkülöző beteget látja”. Sajnos, e hamis felfogás — melyet ő idejekorán felismert és megbélyegzett — a XIX. század későbbi büntetőjogpolitikai dekadenciájában nem egy helyütt felütötte fejét és okozott mérhetetlen károkat.

A régi magyar büntetőjog időleges visszaállítása természetesen nem oldotta meg a büntetőjogi kodifikáció égetően szükséges problémáját. A korszerű btk megalkotásának előkészítése rövidesen megindult. Ő nemcsak teljes erejével csatlakozott a kodifikációs mozgalomhoz, hanem annak egyik irányító tényezője lett. Hangsúlyozta, hogy hazánk már-már az egyetlen állam a kontinensen, melynek nincsen btk-e. Első igazságügymi-

nisztársága idején (1873. okt.) benyújtotta a képviselőházban a btk első javaslatát, mely azonban az országgyűlés feloszlása miatt tárgyalásra nem kerülhetett. Az új igazságügymin. Percel Béla átdolgoztatja a javaslatot *Csemegi Károllyal*, aki nagyszabású Min. Indokolással látja el. Midőn 1875. másodszor is beterjesztik a javaslatot, Pauler már csak képviselő, de mint az ország első büntetőjogtudósára, reá hárul a javaslat előadójának nehéz tiszte. Csemegi mellett kétségtelenül Pauler a legjelentősebb tényezője a magyar Btk megalkotásának. Ő szorgalmazta miniszter korában a javaslat elkészültét, annak első tervezetét is ő vitte a Ház elé. Mint előadó, a bizottsági üléseken és a plénium előtt, mélyenszántó felszólalásaival, páratlan tájékozottságával, mérsékletével és tapintatával nagy mértékben járult hozzá a Btk helyes és célszerű kidolgozásához, az ellentétek kiküszöböléséhez.

IV. Végül pár szót Pauler általános jogkulturális jelentőségéről és emberi nagyságáról. Többen, így *Kautz Gyula* is, Paulert a büntetőjog *Frank Ignácának* tekintik. Ez összehasonlítás azonban csak részben helytálló. Való igaz, hogy amint Frank a régi magyar civilis jog utolsó, egyben legfényesebb alakja, úgy Pauler a magyar fenyítőbíróági praxis emlékeinek nemes értelemben vett, legnagyobb kompilátora. Frank Ignác azonban a forradalom bukása után önkezevel kioltotta életét, míg ő még évtizedeken át igen előkelő, vezető szerepet vitt a modern magyar jogrend megalapozása körül s egyik vezéralakja az európai szelleméletbe illeszkedő magyar jogkultúrának. Ízig-vérig magyar jurista, műveit már nem latin, hanem kizárólag magyar nyelven írja. Erősen hangsúlyozta a régi nemzeti jogfejlődés értékét, de nem tette magáévá a Btk parlamenti tárgyalásakor a radikális függetlenségek álláspontját, akik elvetve a javaslat tagadhatatlanul erősen külföldi eredetű modern európai humanizmusát, követelték az ősi nemzeti fenyítőjog tradícióinak feltámasztását. Pauler ezzel szemben megállapította, hogy „a Btk a népek közművelődésének hőmérője”, azaz a cselekmények pönalizálása és annak mikéntje kultúrfokok szerint módosul és fejlődik. Paulernek egyaránt volt érzéke a múlt megbecsülése és a kulturális haladás előmozdítása iránt.

Mint ember, fényes pályát futott be, félévszázados mű-

ködése során elérte a legmagasabb csúcsoakat és mindenütt kitűnt pártatlan igazságszeretetével, példászerű tiszta jellemével és kötelességteljesítésével. Munkásságának három fókusza: az Egyetem, az Akadémia és az Országháza. Kiváló tehetségével egyaránt szolgálta a tudományos kutatást, a tanítást és a politikai közéletet, nagyszerű harmóniában egyesítve mindezeket. A tudóst és tanárt sohasem nyomta el a politikus; mint politikus viszont nem vált légüres elméletek hirdetőjévé, hanem gyakorlati alkotásaiban hasznosította pártatlan tudását és ismereteit. Innen van, hogy mint tudós és tanár mérhetetlen hatással volt korának gyakorlati jogéletére, mint miniszter és politikus pedig sohasem tévesztette szem elől magasztos eszméit és távoltartotta magát a pártpolitikai marakodás vásári világától. Nemcsak emberi jellemének, de írói és szónoki egyéniségének is ez a harmónia és világosság a legfőbb jellemvonása. Többek közt ez is egyik magyarázata országraszóló tanári és tudományos hatásának és befolyásának.

Pauler, amióta 22 esztendősen először lépett katedrára, három évtizedes pesti professzorsága során, egészen haláláig, elsősorban tanár és tudós volt, aki bensőleg nem is törekedett más lenni. A pesti Egyetem jogi fakultásának legnagyobb díszei közé tartozik ő, kinek hűsége a Nagy Bíboros egyeteméhez pártatlan és példászerű volt. Mint tanár aratta legszebb sikereit, mint tudós gyakorolt korára felmérhetetlen hatást. Egyetemünk multjának történelemmé vált lapjait olvasgatva, nem találunk egyetlen büntetőjogász professzort, kinek tekintélye övéhez hasonló, hatása a magyar jog világára vele összemérhető lenne.

Pauler miniszteri működését a rákövetkező rohamos politikai fejlődés meglehetősen elhalványította, tankönyve bizony már elavult, nem forog többé közkezen, a büntetőkódex is megérett már a teljes revízióra. Jogtanári, professzori működése az, amivel a legmélyebb hatást gyakorolta, mely alól korának szinte egyetlen magyar jogásza sem vonhatta ki magát. *Pauler a professzor* örök emlékét állított magának és ez teszi kötelességünkkel, hogy a Pázmány Péter-Egyetem tercentenáriumán Pauler, a büntetőjog tudós professzorának tiszteletreméltó alakját is felidézzük és meghajtsuk előtte az emlékezés és hála zászlaját.

Dr. Rácz György.

Frank Ignác

(1788—1850.)

1. Valamely nemzet jogtudományának történetében az első állomás a *tételes jog* összegyűjtése, a második a tudományos *rendszer* kialakulása és az utolsó, a fejlődés tetőpontja: a kettőnek egybeolvadása a funkcionálisan elemző *módszerben*. A magyar magánjogi tudomány fejlődésének ezeket a korszakos állomásait egy-egy hatalmas név jelzi: *Verböczy, Frank, Grosschmid*. A *Hármaskönyv* rögzítette le a nemesi jog egészét először és vált törvénytekintélyű kútfővé három évszázadon keresztül, a *Közigazság Törvénye* foglalta ezt a jogot a legteljesebb rendszerbe és a *Fejezetek* leheltek életet módszerükkel a rendszer és a tételeesség küzdelmében kimerült mai jogtudományunkba.

E három mű és szerzőik messze kimagasló hegyóriások tudományunk világában és nagyságukat csak növelik azok a mély *szakadékok*, melyek — a sors különös tragikumaként — mindegyiküket a maguk közvetlen utókorától elválasztják. A *Hármaskönyv* megjelenését a *mohácsi vész* követte nyomon, a *Közigazság Törvénye* a *szabadságharc* küszöbén keletkezett, a *Fejezetek* megjelenése nem sokkal előzte meg a *világháborút*.

A tragikum nagysága talán a legnagyobb *Frank Ignácnál*. A három politikai megrázkódtatás között a 1848-iki volt a legmélyebb hatással a magánjogra. *Mohács* után a nemesi jog lényegében érintetlenül élt tovább három évszázadon keresztül; s amennyire a rövid történeti távlatból megítélni lehet, a *világháború* sem járt a magánjog gyökeres átalakításával. A *szabadságharc* esztendeje azonban egy egész világ megdőltét jelentette: a *rendi magyar világot*. A politikai átalakulás itt a társadalmi és a gazdasági életnek is a mélyéig hatott s így gyökerében forgatla fel a magánjogot.

Így történt, hogy míg *Verbőczy* műve alapvető kútforrássá, *Grosschmidé* modern jogtudományunk kiindulópontjává lett, *Frank Ignác*nak főleg az a szerep jutott, hogy a megdőlt nemesi világ jogát történeti emlékként őrizze meg az őt követő nemzedékek számára.

2. *Frank Ignác* 1788. március 24-én Nagykárolyban született. Iskolai tanulmányait szülővárosában és Privigyén végezte. Ezek befejeztével a *tanári* pályára lépett; 22 éves korában szerezte meg a bölcsészeti doktorátust. Már előbb belépett az ájtatos iskolák rendjébe, de ezt 1811-ben rövid tanári működés után elhagyta és a pesti egyetemre iratkozott, ahol jogi tanulmányokat folytatott és 27 éves korában megszerezte a *doktorátust*, majd az ügyvédi oklevelet. 31 éves volt, amikor a *kassai jogakadémiához* a magyar magán- és fenyítő-jog *rendes tanárává* kinevezték. Már a következő évben 1820-ban ugyanott megjelent: „*Specimen elucubrandarum Institutionum Juris Civilis Hungarici*” című munkája. Ebben a magán-jog tudományába való *bevezetésen* kívül a magyar *adományrendszer*t tárgyalja. A munkához még 1815-ben írt jogtudori értekezésének egyes részeit csatolta; ebben azt igyekezett kimutatni, hogy az adományrendszer magyar eredetű ugyan, de az általános hübriség hatása alatt érte el fejlődésének későbbi alakját.

Kassai tanulmányainak eredménye „*Észjogtani vázlat*” című munkája. Ebben, elvetve a korában még uralkodó természetjogi felfogást, a történeti iskola tanításait vallja és a jogot elválaszthatatlannak tartja tételes megnyilvánulásaitól.

Ugyancsak kassai működésének idejében készült el „*Magyar Büntetőjogtana*”: ez — épen úgy, mint a most említett Észjogtani vázlat kéziratban maradt.

Még 1817-ben üresedett meg a *pesti egyetemen* Kelemen Imre nyugdíjazásával a magyar *magánjogi tanszék* és ez 1826-ig betöltetlenül maradt. Bognár József rövidebb ideig tartó tanársága után 1827-ben Frank Ignácot hívták meg erre a katedrára.

Pauler Tivadarnak Frank Ignácról az Akadémiában tartott megemlékezéséből tudjuk, hogy Frank előadásai élénkek, lelkesítőek voltak, mindig figyelmet ébresztettek és tudtak a hallgatók felfogásához alkalmazkodni. E mellett szigorú logikai

rendet követtek, a tételes forrásokat állandóan szem előtt tartották és az életből, valamint a döntvénytárakból merített bőséges példákkal világították meg a tárgyalt kérdéseket. Vizsgáiról feljegyezték, hogy ezeknek célja inkább az ítélőképesség kipuhatolása volt, mint gépies ismeretek számon kérése, és hogy ezek a vizsgák az oktatás tanulságos ismételései is voltak; Frank ugyanis ritkán bocsátkozott a helytelen feleletek cáfolásába, hanem további kérdésekkel igyekezett a vizsgázót a helyes útra rávezetni.

1829-ben jelent meg két kötetben „*Principia Juris Civilis Hungarici*” című kézikönyve, amelyet a magyar tanítási nyelvnek 1844-ben történt bevezetése után már a következő évben, 1845-ben „*A Közigazság Törvénye Magyarhonban*” cím alatt alaposan átdolgozva magyar nyelven is közrebocsátott.

A *Közigazság Törvénye* Frank legfontosabb műve, s későbbi nagy hírnevének és tekintélyének alapja.

A munka nagy hatása már rövidebb idővel megjelenése után mutatkozott: Frankot az Akadémia 1847-ben levelező tagjává választotta. Székfoglaló értekezése az „*Ösiség és elévülésről*” az ösiség korszerű megszorítását indítványozza és rámutat arra, hogy a magyar birtok csak akkor lehet ismét hitelképes, ha az elévülésnek Verböczy-hibás magyarázatából eredő helytelen felfogása megváltozik és a titkos tiltakozások nem lesznek ismételhettek.

Az egyetem életében jelentős szerepe volt; több ízben volt a jogtudományi kar „igazgatója”; 1832/33. években az egyetem rektorságát viselte.

A szabadságharc válságos idejében az időnként távollévő egyetemi rektort helyettesítette, majd a szabadságharc bukása után ideiglenesen rektorra is kinevezték, és 1849 júliusában Bécsbe hívták, hogy a magyar jogügyekkel foglalkozó bizottság tanácskozásaiban részt vegyen. Itt az ösiség történeti fejlődését és természetét tárgyaló munkát dolgozott ki, amelyben kifejtette nézeteit az ösiségre vonatkozólag teendő intézkedések tekintetében is. Rövidebb idővel ennek a munkájának befejezése után: 1850. március 4-én reggel hirtelen öngyilkos lett.

3. Frank főműve: A *Közigazság Törvénye két kötetben* 1600 oldalt kitevő hatalmas munka. Első kötetében a *jogforrások tanát* és a *magánjogot* az utóbbival összefüggő közjogi in-

tézményekkel, *második* kötetében pedig a *törvénykezési jogot* tárgyalja. A *magánjogot* két részre osztja: az első rész a személyes szabadságról, a második rész a vagyonról szól.

A *személyes szabadságot* tárgyaló rész felöleli a szabadságot „köztársasági tekintetben”: e cím alatt az állampolgárság és a rendi tagozat lényegileg közjogi szabályait adja; továbbá tárgyalja a szabadság tanát „vérség és házi kör tekintetében”; ez alatt a mai személyi és családi jogot érti.

A *vagyonról* szóló rész ismét három könyvre oszlik:

Az *első* könyv címe: „*A jószágrul és álló jövedelemről halál tekintetén kívül*”. Ez nagyjából a mai *dologi jognak* felel meg (jószág: dolog, álló jövedelem: ingatlanokkal egybekötött haszonvétel) azzal az érdekes különbséggel, hogy az idegen dologbeli jogok római jogi alakzatait részben a kötelmi jogba utalja, részben pedig mint jogunkban ismeretleneket, egyáltalán nem tárgyalja. Itt adja bámulatosan tömör és világos előadásban a *régi magyar nemesi birtokjognak*, az ösiségnek és az adományrendszernek az ismertetését. A királyi adomány különböző fajtái, az adományra alkalmas ingatlanok, a peres és egyéb adományok sajátságai, a statutio, az örökvallások, a zálogjószág és az úrbériség intézményei összefüggő és áttekinthető rendszerben sorakoznak fel egymás után, történelmünk elmúlt időinek örök emlékeiként.

Az *öröklésről* szóló *második* könyv a mai *örökösödési jog* szabályain kívül a házassági vagyonjog mai szabályainak jó-résztét is magában foglalja, ami szorosan összefügg régi jogunk sajátos szerkezetével. Éles határvonalként húzódik végig ezen a fejezeten az ősi jószág megkülönböztetése a keresménytől.

A *tartozásokról* szóló *harmadik* könyv mai *kötelmi jogunknak* felel meg. Egy-egy szakaszban tárgyalja a kötéseket (szerződéseket), a kötelezések elváltozását vagy szüntetését, egyes különös ügyleteket, a pénztartozást, a vagyon és a személy elleni tiltott cselekményeket (az előbbieket „Károkrul”, az utóbbiakat „Birságos bántalmakrul” cím alatt).

A *törvénykezést* (az eljárási jogot) a mű *második kötete* két darabban tárgyalja, az első darab a per általános szabályait, a második a különféle keresetek sajátosságait foglalja magában.

4. Frank tudományos iránya *realisztikus*. Fiatal korának bölcséleti tanulmányai kellő időben megismertették vele azokat a veszélyeket, amelyeket a tételes jog tudománya számára az egyoldalú bölcséleti spekuláció köde jelenthet. *Hegel* rendszerét behatóan ismerte és sok időt töltött műveinek magyarrá fordításával is. Gyökeréig, a legkisebb részletekbe menő alapossggal kívánta megismerni a német filozófiai iskola tanításait, amelyek akkor tekintélyük csúcspontján állottak. E tanulmányai vezették őt arra a lesujtó ítéletre, hogy a dialektikus iskola egész eredetisége a gondolatok kifejezésének homályosságában áll, tekintélye a tömeg kritikátlanágán alapul, amely nem veszi észre, hogy szemfényvesztés áldozata lett.

Realisztikus felfogásával függ össze, hogy a *jogbölcséletet* egészen ki akarta küszöbölni az egyetemi oktatásból és azt pótolandónak tartotta a *római jog* tanításával. Ugyanezzel áll kapcsolatban vonzódása a *történeti iskolához* és engesztelhetetlen harca a *kodifikáló jogalkotással szemben*, amelyet a jog természetes fejlődésével ellentétes kísérletezésnek tartott.

5. Mindezeket az állásfoglalásait az az alapmeggyőződés irányította, hogy a kipróbált, hagyományoktól szentesített és bevált intézményeket kényszerítő szükség nélkül nem szabad mesterségesen kieszelvekkel felcserélni. Ez a meggyőződés vezet a *nyelvezeti konzervativizmusában* is. Sem *Révai* történeti és nyelvösszehasonlító iránya, sem a *nyelvújító mozgalom* nem térítette el őt attól, hogy az írás fő szabályai a *szokás* és a *kiejtés* és csak ezek után juthat kivételesen szerephez az etimológia. *Verseghyvel* megmaradt a nyelvmozgalmat megelőző stílus és helyesírás mellett. A nyelvi kérdéseknek abban a korban volt rendkívüli jelentőségére élénk világot vet, hogy Frank a Közigazság Törvényéhez jónak látta *Vég- és védszó* csatolását, amelyben eljárását az akkori nyelvészeti viták szenvedélyes hangján igazolni igyekezett.

A Közigazság Törvénye megjelenése idején a *Verseghy*-féle írásmód már sok tekintetben *meghaladott volt*. A latin műszavak lefordításánál ezenkívül Frank *egyéni utakon járt* s nem egyszer eltért a hivatalos nyelvtől. Ezt a két körülményt szokták felhozni annak okául, hogy műveinek megértése a maga idejében — főleg, mint állítják, a tanulóifjúság számára — nehézséget okozott.

Hogy ez az állítás fedí-e a tényeket, arra nézve nincsenek adataink. De Frank nyelvezetét és kifejezéseit ismerve, alig hihetjük, hogy az említett megértési nehézségek valami súlyosak lettek volna. A Közigazság Törvényét ma is, *a legkisebb meg-erőltetés nélkül* olvashatja a kezdő jogtanuló is. Törölmetszett, eredeti kifejezései — amelyeknek értelmét a kellő helyen mindig megmagyarázza — nyelvezetét csak erőteljessé, *plasztikus*sá teszik. Azok a műszavak, amelyekkel a hivatalos műnyelvől eltért, szinte egytől-egyig sikerült, nyelvünk szellemébe illő alkotások.¹ Szó- és mondatfűzése gördülékenyebb és világosabb, mint bármely más korabeli jogi mű. Túlzásoktól mentes, higgadt világszemlélete, amelyet csak a jog eszméje keresésének fanatizmusa hat át, nyelvezetében is kifejezést talál és nála éppen a belső mondanivalók súlya az, ami a kifejezési formát — függetlenül minden nyelvészeti iránytól — biztosan vezeti és egyensúlyozza.

A mondottak bemutatására álljanak itt a *törvénytánításról* és a *törvénytudásról* írt mondatai:

„A törvénytudótól kettőt kívánni lehet: hogy ismerje és értse a törvényt, s hogy a törvényes dolgokban ügyesen eljárni tudjon. Aki a törvényeket ismeri, de teljesen nem érti, az csak törvénytudakos, vagy törvényzavaró (*legulejus*); aki pedig tudományát rosszra fordítja, hogy ravaszkodva másoknak ártson, az veszedelmes törvénycsavaró, cselszövő (*rabula*) és a törvénytudó díszes nevét nem érdemli.” (Közigazság Törvénye, I. kötet 16. oldal.)

„A törvénytudományt legrövidebben tanításból meríthetni. De ügyességet, előrelátást, okosságot, bölcsességet csak tapasztalás útján lehet elérni. Mind a kettő jeles lelki tehetséget kíván, gyors és tiszta felfogásra, hív emlékezetre, helyes ítéletre; ami csak a kegyes teremtető ajándéka, melyet a gyakorlás kifejteni és erősíteni képes, de nem pótolni.” (I. 19. oldal.)

6. A bölcséleti alapú jogtannal szemben érzett idegenkedése nem ment túlzásba. Amilyen józan volt a spekuláció ködös

¹ Ha itt-ott szokatlanul hangzanak is. Pl. ratio legis nála: *törvény-ok*; jogügylet: *alku*, *kötés*; jus regium: *király igazsága*; hatálytalanítás: *eldöntés*; megtevesztés folytán létrejött ügylet: *cseles alku*; hatálytalan ügylet: *erőtlen alku*; jóhiszeműen jár el: *jó lélekkel igyekszik*; synallagma: *haszonváltás*; liberalitás: *kegyeskedés*; kötelezés: *vállalat*.

jelszavaival szemben, ugyanolyan mérséklet jellemzi a pozitívizmus szélső megnyilvánulásai irányában is. A jelszavak elvetése nála nem fajult gépies tényimádattá. Az, hogy a jog nem misztikus elképzelések, vagy vélt logikai szükségszerűségek eredménye, hanem az emberek reális szükségleteiből fakad, — még nem jelenti, hogy *minden* realitás jog is egyszersmind. Frank világosan látta, hogy a legpozitívabb jogi szemlélet sem nélkülözheti azt a szilárdságot, amit a maga helyén alkalmazott logikai következetesség a jog számára biztosít. Nem hitt a tétel jogrend feletti természeti jogban, de megkülönböztette az írott jogparancsot annak önkényes magyarázatától vagy félreértésétől és el tudta választani a hagyomány jogalkotó erejét az elharapódzott törvényteleniségtől: az abuzustól.

Jellemző, hogy *a szokás törvényrontó ereje* kérdésében tartózkodó, sőt épen a magánjogra nézve csaknem elutasító álláspontot foglal el (I. 76. old.):

„Meg lehet ugyan, hogy némely büntető törvények, vagy olyanok, melyek a rendtartást illetik, megváltozván idővel a körülmények, helyes voltokat elvesztik és azért félre tétetnek. Az ország kormányában is olyasmi néhol megesik. De azon törvényekre nézve, melyek a jószágot illetik, t. i. elhatározzák, hogy mi kié legyen, a dolog másképen áll. Az ilyen törvényeknek számtalan őrzője vagyon, t. i. minden ember, akinek javait éri. Nem is történhetik ennek ellenére semmi, másoknak sérelme, kára nélkül. Már pedig hogy ismételt sérelmekből, törvénytelen és igazságot gázoló tettekből törvénytelen szabás támadjon, ez valóban veszedelmes állítás volna, mely a törvények tekintetét egészen megszüntetné, a közigazságot végtelenül megzavarná, az országot felforgatná.”

Ugyanilyen *megszorító értelemben fogja fel Frank a szubjektív uzust is*; jellegzetes erre nézve tanítása az *elbirtoklás* hatásáról:

A Hármaskönyv vonatkozó helyéből Frank — egyezően a Planum Tabularenak a jogszerző elbirtoklást kizáró döntésével — azt a következtetést vonja le, hogy az elbirtoklás csak megerősíteni a valódi tulajdonos keresetét, de nem szünteti meg a tulajdonjogot. Ha az elbirtokló kiesik a birtokból, a tulajdonjog ismét teljes erejében éled fel. (*Grosschmid* — miután kimutatja, hogy az osztrák jog hatása alatt mai jogunk egysze-

rűen napirendre tért a Frank-féle értelmezés felett. — kétségbe vonja, hogy ez az értelmezés *a maga idejében is* helyes lett volna. Szerinte a Hármaskönyv kifejezőmódja éppen arra utal, hogy az elbirtoklás védelemre is jó, szerzésre is vezet, tehát valóságos tulajdonjogot ad. Ezt megerősíti a Hármaskönyv egy másik helye, amely világosan szerzésről szól.)

Az abusus sokszor támaszkodik a feledékenységre. Frank nem egy részletkérdésben száll szembe a jog ilyfajta fejlődési módjával és a *jogtudománynak* tulajdonítja azt a szerepet, hogy a jog tételeit a nem-gyakorlásból eredő elenyészéstől megóvjá. Csak egy példát említünk: Frank idejében elterjedt tanítás volt, hogy a *statutioval* szemben történt ellentmondás akkor is megakasztja az adomány foganatba menetelét, ha az ellentmondó nincsen birtokban. Ebből az következett volna, hogy az adományos nem veheti birtokba az ingatlant, hanem perelni kénytelen az ellentmondó ellen. Frank utal a birtokos mellett szóló védelemre és kimutatja, hogy az említett tanítás hibás és „csak onnan eredhetett, hogy a királyi Kurián jobbára peres adományok szoktak megfordulni; és a mi ezekre nézve helyesen ítéltetett, azt a tanítók különbség nélkül minden adományokra kiterjesztették. Így van ez mindenben. És a tudományok előmenete éppen abból áll, a vélemények hibáit kimutatni.” (I. 343. old.)

7. A gépies pozitivizmustól Frankot már *erős kritikaérzéke* is visszatartotta. Mint Pauler Tivadar mondotta róla, „mindenben saját belátását követte és ehhez még akkor is ragaszkodott, ha az általános véleménnyel ellentétben álló eredményekre vezetett”. „Az igazság okokon alapul” — írta ő maga a Közigazság Törvénye végzavában — „és az író nagyot vétene, ha feladása lévén a tiszta valóságot kimutatni, csak idegen bölcse-ség, idegen vélemények nyomán járni akarna vagy merne; holott kötelessége, saját eszével élve, a rejlő okokat vizsgálni és ezeknek hódolni. Lehet-e vizsgálódó írótul követelni, hogy maga meggyőződését eltagadva akárminő tekintetnek, vagy éppen a számnak, a divatnak hódoljon? Aki józanul ítél, az idétlen tartózkodást egyenesen gyávaságnak ismeri.”

Ez a *szellemi függetlenség* nyilatkozik meg Frank művének számos olyan helyén, amelyeken — alapvető kérdésekben is — szembehelyezkedik korának uralkodó tekintélyeivel. A *Hármas-*

könyv szokásjogi kútfői erejét fenntartás nélkül elismerte, de nem habozott annak tételeivel szembeszállni ott, ahol úgy vélte, hogy azok a gondolkodás alaptörvényeibe ütköznek, vagy hiányosak. Ez áll Verböczynek nemcsak történeti állításaira és bölcséleti tanaira — amelyek tekintetében, mint mondja, a törvény sem kötelez —, hanem a *szorosan vett jogtételekre* is. Így pl. kimutatja, hogy a Hármaskönyvnek a *kiskorúak ügyletképességére* vonatkozó tanítása elégtelen, mert csak a csellel vagy erőszakkal történt örökvallásokról szól és hibás, mert az a tétel, hogy a teljeskorúság elérével az ilyen örökvallások konvaleálódnak, ellentétes régebbi törvényeink félreérthetetlen rendelkezéseivel és a „józan okosság, a természetes igazság” törvényeivel.

8. Bírálata sohasem meddő hibakeresés, hanem építő, *alkotó bírálat*. Az ellenkező nézet helytelenségének kimutatása nem öncél nála, hanem eszköz a helyesnek felismert meggyőződés pozitívumának védelmében. Épen ezért élesen különböztet a kifejezések pongyolasága, a *gondolati szerkesztés* hibái között egyfelől és a helytelennek tartott *jogi értékelés* között másfelől. Az utóbbival szemben az erkölcsi érzületre, a jogrend alapkövetelményeire és magasabb célszerűségi szempontjaira hivatkozik, az érzelmi és értelmi meggyőzés fegyvereit vonultatja fel, az előbbieket esetében egyszerűen utal a félreértés okára és megfelelő magyarázat mellett szívesen fogadja el a magáétól eltérő formulázást is. Erős ítélőképessége távoltartja őt minden skolasztikus szóvitától.

A *megtévesztés* útján létrejött ügylet feltétlen semmissége mellett pl. az uralkodó nézettel szemben ekként érvel (I. 561. old.):

„Aki mászt álnokul megkerített, hogy a törvény ennek is pártját fogja, hogy gonosz igyekezetét előmozdítsa, sőt bírót küldjön, kinek hatalmával ő gyalázatos tette jutalmát beszedhesse: már ezt a bizodalmas jó hit fenntartása épen nem kívánja, sőt el sem tűrhetné. Ez már nem igazság és jó hit, hanem gonoszság és hitszegések oltalma volna. Minden alkudozásnak hallgatva is azon föltétele vagyon, hogy a dolog cselfogás nélkül becsülettel, jó lélekkel végbemenjen és hol a feltétel hiányzik, azonnal szűnik az egyetértés, mely nélkül kötelező vállalatrul

szó sem lehet. Ki is akarná magát álnok ember kezébe adni, hogy általa csúffá legyen?"

Ellenben azzal a korabeli uralkodó tanítással szemben, amely a *királyi adomány okainak* felsorolásánál összetéveszti a háramlás okait az adományos kereseti jogcímeivel, sőt az ingatlanok szerzősmódjaival, egyszerűen reámutat, hogy a *titulus* szó a forrásokban különböző jelentésű: a magszakadás, hűtlenség, jus regium, új adomány és királyi helybenhagyás mind titulusok, de az első kettő a háramlásra, az első három az adományra, az utolsó kettő az ingatlan szerzésére vonatkoztatva. (I. k. 319. old.)

9. Tévedés volna azt hinnünk, hogy Frank munkásságának egyedüli eredménye a történelmi emlékü nemesi jog szabályainak leltára maradt. Főművének a kútfőkről és a tartozásokról szóló fejezetei csaknem egészükben, egyéb fejezetei számos részükben *mai jogunk* szempontjából is tanulmányozásra érdemes, értékes adatokat és fejtegetéseket foglalnak magukban.

Némely tudományos eredményével Frank *messze megelőzte korát*.

a) Ilyen elsősorban a *vétkességről* szóló tanítása.

A jogfejlődés még ma sem jutott el minden ponton annak felismeréséhez, hogy a vétkesség nem valamely természettudományi mértékkel fokok szerint mérhető jelenség, hanem adott körülmények szerint változó *jogi értékelés* eredménye. Valakit jogilag vétkesnek minősíteni sohasem jelent valamely abszolút ténybeli ítéletet, amelyhez, mint előzményhez az eset szerint különböző jogkövetkezményeket lehet fűzni. Ellenkezőleg: a vétkesség megállapítása már feltételezi a konkrét gondossági mérték felállítását, tehát az eset jogi értékelését s vétkességről csak akkor szólhatunk, ha ez az értékelés a cselekvőre kedvezőtlen.

A mai jogok is még állítanak fel elvont vétkességi fokozatokat, de a releváns vétkességnek már csak egyféle következményét ismerik: a teljes kártérítést.

Frank ismerteti a klasszikus culpa-fokozatokat, de már hozzáfűzi ehhez a maga kritikáját: „a fokozat erkölcsi tekintetben igenis helyes, de nem a közigazgatás körében, az osztó törvényben. Ez csak annyit mond: ha vétkes vagy (akár na-

gyobb, akár kisebb mértékben) szoros kötelesség el eget tenni. Aki pedig törvényes kötelességét el nem mulasztotta, azt vét-
kesnek sohasem mondhatjuk. Világos tehát, hogy erre nézve
a szokott tanításban: „culpa levis interdum non praestatur”, hiba
vagy inkább szózavar fekszik.”

Franknak ezek a szavai pontosan megfelelnek a vétkeesség
mai értékelő (normatív) elméleti felfogásának.

b) Még meglepőbb a *megtévesztés ügyleterősítő hatásának*
konstrukciója a csalárdságról szóló 289. §-ban. A mai konti-
nentális jogok a megtévesztést ügyletérvénytelenségi és szava-
tossági tényállásként ismerik. Az angol jog *estoppel*-intézmé-
nye körében találkozunk a félrevezető magatartás ügyleterősítő
hatásával: nem hivatkozhatik az ügylet érvénytelenségére az,
aki magatartásával az ügyleti kellékek meglétének látszatát
keltette, hogy partnerét az ügylet megkötésére bírja.

Pontosan ezt az *estoppel*-konstrukciót találjuk Franknál:
A megtévesztéssel létrejött ügylet szerinte semmis, „ellenben,
ha történne, hogy a ravaszkodó magát ejtse, pl. drágán vett,
olcsón adott, hogy pénzhez jusson és távozva soha ne fizessen,
de idején letartóztatott; ilyen esetben a jólelkű hitelező ha
kívánja, az alkut fenntarthatja.”

c) A *harmadik személy javára szóló szerződés tana* —
amelyet a pandektajogban is csupán Unger és Windscheid tisztá-
ztak teljesen — Franknál kifejtésre talált. „All-e a szerződés
magunk nevében más hasznára?” címen (I. 305. §.) Frank lé-
nyegében arra az eredményre jut, hogy a harmadik személy
javára szóló szerződésből a harmadikkal szemben közvetlenül
is származik kötelezettség, ha annak ellenében az ígértevéő
az ígérő irányában kötelezettséget vállalt, vagy, ha az ígér-
tevéőnek korábbi kötelezettsége volt a harmadik személlyel
szemben. A harmadik személy közvetlen jogának körét Frank
ezzel szűkebbre vonta, mint a ma elfogadott meghatározás,
amely egyszerűen a felek feltehető szándékára utal, de a gya-
korlatilag legfontosabb eseteket a Frank-féle meghatározás
is fedi.

d) Plasztikusan fejti ki Frank régi magyar jogunk állás-
pontját abban a kérdésben, hogy a *bérlemény elidegenítése*
esetén hivatkozhatik-e a bérlő a bérleti szerződésben nyert jo-

gaira az új tulajdonossal szemben, vagy pedig ennek engedni köteles?

„Mivel a bérlőnek csak személyes követelése vagyon” — írja (I. 651. old.) — „és egyedül a kiadó ellen, akivel alkudott, ettől ugyan, ha rövidséget szenved, elégtételt nyerhet: de a vevőre, kivel nem alkudott, az ő követelése ki nem terjed. Az ellenvetés hogy az eladó többet nem adhatott, mint sem amenynyivel maga birt, cél mellé vág; és azon tévedésből származik, mintha kötelezés a jószágban gyökerezne, vagy a sajátnak egy részét kiszakasztaná és magához vonná. Személyes követelés épen csak az adós személyét követi; mert ő van lekötve, nem a jószág. A kötelezés az adós csontjába nőtt, nem a jószágba. Tehát semmi kétség, hogy a vevőnek teljes igazsága lehet, melyhez a bérlő követelése fel nem ér.”

Ez — mint ismeretes — a bérlet tisztán kötelmi felfogása. A Kúria 64. sz. jogegységi döntvénye, amely az optk. hatása alatt megindult eldologiasításnak határt szabott, régi jogunk álláspontját illetően hivatkozik is Frank fejtegetéseire.

10. Nagy mesterünk, *Grosschmid* kezében a Fejezetek írása közben mindvégig ott volt a Közigazság Törvénye. A magyar jogi irodalomból — a kútfő-számba menő Hármaskönyvtől eltekintve — a Közigazság Törvénye a leggyakrabban hivatkozott munka a Fejezetekben. Ahol csak érintkezési pont akad a két mű témái között, ott *Grosschmid* figyelemmel van Frank könyvének megfelelő pontjára, akár mint saját fejtegetései kiindulópontjára, akár mint ezeknek illusztrációjára, s nem egyszer száll vitába is vele.

Csak néhány, válogatás nélkül kiragadott példát említve: *Grosschmid*nak a visszterhes és ingyenes kötelmekre, — a gazdagodásra, mint kötelmi mérték-szabályra, — a dologi visszatartási jogra, — a házassági vagyonjog rendszeri elhelyezésére, — a jelzálogi kereset dologi jellegére, — a véghezviteli jóhiszemre, — a jogi fogalommeghatározásokra, — a késedelmi jogkövetkezményekre vonatkozó kifejtései mind reagálnak Franknak megfelelő tanításaira és kapcsolódnak hozzájuk.

A magyar magánjog *nemzeti irányú* művelése — amelynek vélt pusztulását Frank Ignác megrendült lelkével nem tudta túlélni — tovább folytatódott és az egész világ és minden kor

jogtudományában páratlan mélységeket ért el *Grosschmid* lángelméjének műveiben.

A mai ünnepi alkalommal *magánjogunk tudományára* vonatkoztatjuk Frank Ignácznak a magyar nyelvről írt végszavát: „Örködjön felette a nemzetiség dicső, tiszta, erős lelke!”.

Dr. Fürst László.

WENZEL GUSZTÁV

Wenzel Gusztáv

(1812—1891,)

1. A pesti egyetem történeti tanszékén 1838-ban alig huszonhat esztendőös helyettes tanár működött. Ez a fiatal professzor Wenzel Gusztáv volt, Frank Ignác legkiválóbb tanítványa, aki sokoldalú műveltségével, több tudományágban való nagy tájékozottságával már ekkor messze kimagaslott kortársai közül. Elemi tanulmányait mint huszártiszt gyermeke a milánói katonaiskolában, a gimnáziumot Veronában, Salzburgban és Veszprémben, bölcsészeti tanulmányokat Vácott, a jogot pedig a pesti egyetemen végezte. Szokatlanul változatos tanulóévei kétségkívül sokban hozzájárultak ahhoz, hogy a mindig jeles diák Wenzel érdeklődése egyenlő intenzitással fordult több tudományág felé. Sokoldalúságát, érdeklődési köreinek szerteágazó voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy amikor az egyetem a természettani tanszékre írt ki pályázatot, a természettani pályatételek megfejtésében Wenzel is résztvett s a hőtan és a villamosság köréből, valamint az erők találkozásáról olyan latin dolgozatot írt, melynek alapján őt a bölcsészeti kar a második helyen ajánlotta. A természettani tanszéket Jedlik Ányos nyerte el, míg Wenzel kevéssel utóbb a bécsi Theresianum magyar tanszékére került a magyar történet, a közjog, a bányajog és a statisztika előadójául. Wenzel tudományos irányát a Bécsben töltött munkás évek szabják meg, melyek során a történeti iskola zászlóvivője lesz. Pesti tanítványaiknak meleg ragaszkodása, a pesti tanártársak vonzalma az akkori Pest felett messze kiemelkedő Bécsben is ébrentartották Wenzelben a vágyat, hogy itt taníthasson. Ezért 1840-ben a pesti egyetem történeti tanszékének végleges betöltésére kiírt pályázaton ő is résztvett, de siker nélkül. Közben hírneve Bécsben és Pesten egyaránt növekszik. A bécsi udvari kamara

bányajogi szakértője lesz s a jelesebb folyóiratok versengenek közreműködéséért. A theresianumi jogi tanfolyam eltörlésével, 1849 októberétől már a bécsi egyetem jogi karán folytatja előadásait. Itt éri mesterének, Frank Ignácnak tragikus halála s kevéssel utóbb, 1850 májusában a kinevezés Frank tanszékére. Előadásait egyetemünkön még ugyanezen év őszén megkezdte, rendkívül gazdag tárgysorozattal. A magyar magánjog, a perrendtartás és a bányajog voltak kötelező tárgyai: ezenfelül jogot kapott előadás tartására a jogtörténetből, az osztrák magánjogból, az összehasonlító jogtudományból és mindezekon felül a bölcsészeti karon a történelemből. E széleskörű tárgysorozat láttán érezzük, hogy mennyire találó Wenzel életrajzírójának, kiváló tanítványának és utóbb professzor-társának, Vécsey Tamásnak az a megállapítása, amelyben Wenzelt Titus Aristo jogtudóshoz hasonlítja, akiről Plinius így szól: „nihil est, quod discere velis, quod ille docere non possit”.¹

2. Professzori munkásságát Wenzelnek súlyos közviszonyok között éppen akkor kellett megkezdenie, amikor a magyar egyetem előadási nyelve a német lett. Csak a magyar magánjogot és az összehasonlító jogtudományt taníthatta magyarul; az osztrák- és a bányajogot már németül kellett előadnia. Tanári hivatását Wenzel eszményien fogta fel: egyenlő erővel igyekezett szaktudományait irodalmilag előrevinni és tanítványait ezekbe irányítólag bevezetni. Vécsey² jegyzi fel róla, hogy „kedélyesen és érthetően, de többnyire átgondolt szerkezet és műbeszéd nélkül szólt” hallgatóságához; előadásaiba sokszor beleszótta utazásait és „saját bűvárlatainak nemcsak tudományos, hanem mulatságos részleteit is”. Tanszékén és írásaiban egyformán sokat kellett küzdenie a jogi műnyelv fogyatékoságaival, a műszavak hiányával és újdonságával. „Stílusa tiszta magyarrá soha se vált” írja Vécsey³ emlékbeszédében, hiszen Wenzel oly időben és környezetben nevelkedett, „mely a magyar nyelv tanulásának nem kedvezett”; de hozzáteszi, hogy nyelvhibáin a hallgatóság nem ütközött meg,

¹ Vécsey Tamás: Emlékbeszéd Wenzel Gusztáv rendes tagról. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. VIII. kötet 5. szám. Bpest, 1894. 7. l.

² Vécsey, 19. l.

³ Vécsey, 20. l.

mert „keresetlen és hibás szófűzésű beszédében meghatotta a tárgyszeretet” s a minden előadásból kicsendülő lelkesedés. „Tanári nagysága nem az ékesszólás varázsán alapult, hanem azon, hogy a magyar jognak és történetnek híveket, tanítványokat tudott nevelni.” „Még azok is, — írja Vécsey, — akik csak szokásból végezték a jogot, rokon érzellemmel kísérték Wenzelt. Az ő körükben is népszerű volt, szerették őt a vizsgálatokon, leckéken, beiratkozásokon hallott kedélyes, gyakran kacagtató tónusáért. Csak a jogiparosok nem szerették, akik szűkölködnek az ideális felfogás, a komoly tudományos érzék s a tudománynak eszményi kultusza nélkül.”⁴

Kedves emlékét eleveníti fel a cenzor-Wenzelről Hegedűs Loránt egyik minapi cikkében.⁵ „Egy pillanatra az öreg Wenzel Gusztáv volt előttem — írja — és én ott drukoltam rettenetesen a tintás padban. A II. alapvizsgán a jogtörténetből vizsgáztunk s mindnyájan tudtuk, hogy most az izlandi törvénykönyv kérdése következik. (Mert az minden vizsgán elkövetkezett.) Nem engem, de a szomszédomat érte a faggatás: „Mi volt az izlandi törvénykönyv?” — „A Gragas.” — Milyen bőrből volt kötve?” — „Szürke lúdbőrből.” — „Melyik csattja hiányzott?” — „Jobboldali felső csattja.” — „Téved jelölt úr, a baloldali” — felelte Wenzel. Mire mellettem ülő kollégám így felelt: „Méltóságodtól balra, éntőlem jobbra.” Wenzel arca földerült és így végezte a vizsgát: „Jelölt úr, önből kitűnő ügyvéd lesz.”

Wenzel kedvelte a tanítványi elismerést; így a Nemzeti Múzeumban, kéziratok között fekszik egy 1861-ben félretett kis papírlap, melyen ez áll: „Nemes tanár! Remekül, meggyőzőleg, sőt elragadólag szólott. Fogadja szívből jövő acclamatiómat.”⁶

3. Wenzel irodalmi módszerének talán legfőbb jellemvonása az, hogy minden írását, amelynek természete ezt megengedte, elsősorban saját forráskutatásaira építette. Így például a bányajog beható megismerése céljából még a legjelentéktlenebb bányavárosok helyhatósági szabályait, társládáit és kiváltságait is mind számbavette. A kútfők felkeresésében egész

⁴ Vécsey, 78., 79. 1.

⁵ Hegedűs Loránt: Jónsson Einar. Pesti Hírlap, 1935. október 3.

⁶ Vécsey, 21. 1.

életén át fáradhatatlan volt; gyűjtései és jegyzetei felölelik a történeti és jogi ismereteknek valamennyi ágát, de találunk közöttük szépirodalmi tárgyút is: így pl. jegyzetei egy csoportjának „Madame Staël und ihr Salon” a címe,⁷ ami megint csak Wenzel sokoldalúságát igazolja. Szünidei utazásait évről-évre levéltári látogatásokra fordította s ezek eredményeként olyan hatalmas okirati és egyéb forrásanyagot sikerült összegyűjtenie, hogy annak feldolgozásához egy emberi élet nem elegendő. Magánjogászai szemmel nézve, gyűjtései közül talán pozsonyi iratai a legbecsesebbek. Egy 1439 évből származó telekkönyv fekszik ezek között; két lapja van: birtokállási- és teherlap. Az utóbbira vezették a terheket oly módon, hogy vagy kivonatilag odajegyezték, hogy a terhek honnan erednek, vagy pedig a kötelezvények eredetijét varrták a telekkönyvi teherlaphoz.⁸ — „Az okiratok közléseivel új meg új tért világít meg a haza történetéből” — írja Vécsey s ezzel híven követi a Tudományos Akadémia legelső alapszabályát, mely kötelességévé teszi az akadémikusnak, hogy „bármely oklevelet, egyéb emléket és még rejtve lévő kéziratot felkeresvén, a tudományok díszeré szolgálandókat közismeretbe hozza.”⁹

4. 127 történeti- és jogtudományi művet írt Wenzel Gusztáv, melyek közül nem egy több kiadásban is megjelent. Meltán állapíthatjuk meg tehát, hogy a maga korában ő volt a magyar tudományos irodalomnak talán legtermékenyebb művelője. — Történetírói munkásságát e helyütt méltatni nem feladatom, de a róla alkotott kép teljességéhez szükségesnek vélem legalább címek szerint felemlíteni egynémely dolgozatát. „A szerb nemzeti hősdalok a magyar történelem szempontjából.”; „Magyarország mezőgazdaságának története.”; „Nyitra vármegyének XV. századbeli vámhelyei.”; „Az alsómagyarországi bányavárosok küzdelmei a nagy-Luczei Dóczyakkal.”; „Kassa város parkettkészítése a XV. század kezdetén.”; „A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében.”; „Diósgyőr mint magyar királyi mulatóhely.”; „Tata fénykora”; „Históriai tanulmányok Magyarország ethnographiai viszonyairól.” — alig

⁷ Vécsey, 28. 1.

⁸ Vécsey, 24. 1

⁹ Vécsey, 30. 1.

pár darabja Wenzel történetírói munkásságának, s máris milyen színes, változatos csokor, mennyi becses adaléka, mozaikdarabja a magyar történelemnek.

5. Mint jogtörténész Wenzel úttörő volt. Nevéhez fűződik az „egyetemes európai jogtörténel” megteremtése; e tárgynak ő a kezdeményezője és egyetemünkön első művelője. Meggyőződése volt, hogy a hazai jogéletet, a hazai jog történetét csak az európai jogfejlődés menete teszi átérthetővé. Tárgyát európainak mondja, mert valamennyi szereplő európai nép középkori jogának történetére tekintettel van s egyetemesnek, mert mindezek jogforrásait ismerteti. A jogtörténet tudománya Hajnik Imre és a későbbi követők alatt átalakult ugyan, ez azonban a wenzeli kezdeményezés értékét miben sem érinti.

6. „Legszentebb vagyonunk, nemzeti jogunk megmentésének egyik őrszemét tiszteljük benne” — így jellemzi Vécsey¹⁰ a magánjogász — Wenzelt. Jogunk alkotmányellenes mellőzésének mostoha éveiben lelkesen képviselte a magyar jogot; előadásában és írásaiban, így különösen „A magyar és erdélyi magánjog rendszere” című kétkötetes magánjogi főművében is állandóan hangsúlyozta azt a meggyőződését, hogy a magyar magánjog mind történeti előzményei, mind fejlődési irányai szerint nemzeti jog, melynek „kútfői idegen befolyások által nemzeti jellemökből nem voltak soha kivetköztetve”.¹¹ A magánjogász Wenzel tehát elsőnek értékelte nemzeti jogfejlődésünk önállóságát, ami utóbb azután Grosschmid tanaiban olyan hatalmas erővel nyilvánult meg.

Szaktudományát Wenzel fejlesztette azzal is, hogy a magyar és az erdélyi jogot, melyekkel több száz évig külön foglalkoztak, rendszeres kapcsolatba foglalta. „Az erdélyi jogot már évek óta előszeretettel tanulmányozván, mindinkább meggyőződtem arról, hogy nemcsak 1526 előtti történeti előzményei által függ össze a magyarorszáigival, hanem belső szelleménél és lényeges alapelveinél fogva újabb alakulásában is avval csaknem azonos”¹² — írja tankönyvében. Rámutat arra,

¹⁰ Vécsey, 80. l.

¹¹ Vécsey, 50. l.

¹² Wenzel Gusztáv: A magyar és erdélyi magánjog rendszere. I. kötet. Buda, 1863. IX. l.

hogy a magyar jog tanulmányozásának az erdélyi, az erdélyi tanulmányozásának a magyarországi milyen fontos segédeszköze. A Magyarország és Erdély közötti uniónak 1868-at jóval megelőző időben való ez a hangsúlyozása: elismerést érdemlő törekvés a magyar birodalom jogegységének helyreállítására.

7. Wenzel jogász felkészültségéről, fejlődésre törekvő idealizmusáról, tanítási készségéről különösen szép képet nyerünk „Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog”¹³ című akadémiai értekezéséből. Ebben Wenzel hitvallást tesz a magánjog és a nemzet jogi egyénisége mellett. „Megjegyzem, — vezeti be előadását — hogy itt egyedül a magánjogról fogok szólni, mely mindenütt a fennálló jognak súlypontját foglalja magában; s hogy ezt azon eredmények értelmében fogom fel, melyek szerint nemzetünk jogi öntudatából fejlődött.”

A jogfejlődésnek kíván „reformi útbaigazítást” adni. A hazai jogtudomány hivatása nem a fennálló jog magyarázata, hanem inkább az, „hogy magasabb azaz oly álláspontra is van hivatva emelkedni, mely — míg egyrészt jogéletünknek eddigi vívmányaihoz és nemzetünknek veleszületett jogi tradícióihoz ragaszkodik — másrészt a 19. század művelődésének követelményeit és a mai jogtudomány uralkodó eszméit és irányadó nézeteit felismeri.” Mily frissek, mennyire helytállóak ezek a tanítások egy félévszázad távlatából is.

A jogélet regenerációjára alkalmas módozatok közül kettőt jelöl meg. Az egyik az, amely a gyakorlati élet szükségleteit veszi zsinórmértékül és főfeladatának azt tekinti, hogy ezeken közvetlenül segítsen, miáltal — állapítja meg Wenzel — a javasolt szabályok „célszerűségénél és hasznavehetőségénél magasabb színvonalra nem igen emelkednek”. Természetes, hogy ezzel a sajnos napjainkban is leggyakrabban alkalmazott gyakorlattal szemben a korának európai jogrendszereit jól ismerő Wenzel annak a módszernek egyedül értékes voltát hangsúlyozza, amely „egyrészt a jog általános követelményeit igyekszik érvényre emelni, míg másrészt a gyakorlati élet szükségletein akképp segít, hogy azon igazságok után indul, melyeket a tudomány a maga vívmányainak vall és melyek-

¹³ Értekezések a társadalmi tudományok köréből. IV. k., II. sz. 1876-

nek gyakorlati helyességéről a legmíveltebb nemzetek tapasztalása kezeskedik".

Rámutat arra, hogy mily nagy hiba az, ha „a törvényhozás occasionális szabályok kimondásánál egyebet hivatásának nem tekint. „A magyar törvényhozás legelőször az 1839—40-iki országgyűlésen látta át ennek a módszernek elégtelenségét és kezdte a váltó- és hiteltörvények megállapításában, azután a büntetőtörvénykönyv s az 1844-iki országgyűlés alatt a bányatörvény előkészítésében a tudomány s az európai államok tapasztalati útmutatásait követni. Mert „a törvénykezés és a tudomány — tanítja Wenzel — ugyanazon irányban vannak hivatva hatni s különösen a tudománynak az a tiszte, hogy a törvényhozás munkásságát részint előkészítse, részint szellemi vívmányainak egész erejével támogassa".

Az összehasonlító módszer általános jellemzése kapcsán rámutat azokra a nagy eredményekre, melyekre egyes nem jogi tudományágak ennek segítségével szert tettek. Már átlátja az aprólékos összehasonlítások céltalanságát és hangsúlyozza, hogy a tudomány érdekét csak különálló rendszerek vagy törvények, tehát csak nagyobb dimenziók szerinti összehasonlítás mozdítja elő. Megjelöli az alkalmazandó módszert is. Több állam vagy nemzet jogrendszerei egészben véve vagy azoknak egyes körvonalazott részei hasonlítandók össze egymással, vagy úgy, hogy ez az összehasonlítás öncél, vagy valamely tertium comparationisra vonatkozó eszköz legyen.

Wenzel jól látta, hogy a kultúra emelkedésével át kell alakulnia a jogrendszernek és „hogy karöltve ezzel a fennálló jog oly fejlődésnek indul, mely előbb-utóbb az egyes életirányok önálló jogi rendezését postulálja". Az önálló jogi rendezés a speciális jogok alakulásában áll, melynek mozzanatait Wenzel a jogtörténet egyik legérdekesebb és legtanulságosabb jelenségének tartja. A kultúra, a koronként uralkodó irányok bizonyos szolidaritást alapítanak meg a civilizált államok között, ami egyes pontokon a jogképzés összhangját idézi elő. „Így volt idő — írja Wenzel — midőn a hűbéri jog egész Európában csaknem ugyanazon uralkodó eszmék és formák szerint alakult. S így találunk a közlekedési eszközök, a kereskedelem, az ipar, a pénzforgalom és hitelviszonyok, az irodalom és a művészetek terén napjainkban a speciális jogok keletke-

zésének és alakulásának oly hatalmas mozgalmaira; hogy ezáltal az európai államok legújabb jogának fennállásában csaknem új közös kezdőpontok támadtak már, melyeknek folytán az egyes országok különálló jogrendezése mellett, a speciális jogok képleteiben bizonyos közös jellem, sőt több tekintetben egyformaság mutatkozik. S ezen speciális jogok, fennállásukra nézve, majdnem mindenütt a közönséges jognak nem annyira subordinálva, mint inkább csaknem coordinálva lévén: megállapításaikban és tanulmányozásukban az összehasonlító módszer alkalmaztatásának igen helyes tért nyújtanak.

Látjuk ezekből, — tanítja tovább — hogy minden államban a közönséges és a speciális jogok különállása ma az összehasonlító jogtudomány szempontjából főfontosságú jelenség: s hogy az egyes speciális jogokban, p. o. a váltó-, a kereskedelmi-, a tengeri, a bányá-, az ipar-, a vasuti, a távirdai, a sajtójogokban az összehasonlító módszer alkalmaztatásának más és sokkal könnyebb a hivatása, mint a közönséges magánjogban."

Különösen jó példája Wenzelnek a vasuti jog, melyre nézve azt mondja, hogy „jogéletünk eddigi fejleményei a jövőre nézve a vasuti ügy tárgyában oly kevésbé képesek biztos alapot és útmutatást nyújtani, hogy szükségképen a másutt alkalmazott rendszerek és az ezeknek kezelésénél tett tapasztalások veendőek zsinórmértékül". Tudnunk kell, hogy Wenzel úttörő volt a vasuti jog terén is: ezt a tudományt hazánkban és egyetemünkön először ő művelte.

Az összehasonlító módszer eredményének azt tekinti Wenzel, hogy annak segítségével „nemcsak korunknak az egyes civilizált államok és nemzetek szerinti jogi fejlődöttségére nézve nyerünk általános áttekintést és tájékozást, hanem minden egyes ország fennálló jogát is anyagilag sokkal teljesebben, s alakilag sokkal tökéletesebben ismerjük meg, mint azon módszerek mellett, melyek a jogtudományban előbb kizárólag használtattak, s még máig is túlnyomóan használtatnak". Ezért az összehasonlító módszer alkalmazása a jogtudomány mai emberének már „kikerülhetetlen feladata".

Milyen helyesen látta meg Wenzel, hogy az összehasonlító módszer alkalmazása legkönnyebb a speciális jogok, a

kereskedelmi- és váltójog, a tengeri, a vasuti, a bánya-, a csőd-jog körében, míg legnehezebb annak alkalmazása a szűkebb értelemben vett magánjogban. Itt az összehasonlító módszer kiegészítésre szorul, állapítja meg Wenzel és ez a kiegészítés álláspontja szerint elsősorban alapos jogtörténeti és nemzetgazdasági tanulmányokban áll.

Fejtegetései körébe vonja a polgári törvénykönyv megalkotásáról szóló 1848 : XV. törvénycikket, mondván, hogy ahhoz például „különösen a Code Napoléon, a porosz Landrecht és az ausztriai polgári törvénykönyv előzményei szolgálhatnak. Amennyiben pedig eddigi jogunk csaknem kizárólag nemzeti jog volt, mely néhány idegen intézmények befogadása és honosítása által nyert tágabb kört: világos, — állapítja meg Wenzel — hogy itt a tudománynak közre munkálása igen fontos. Nem csak olykép, hogy azon elveket és határozmányokat, melyek eddig már érvénnyel bírtak, bővebben és részletesebben kifejtse (a mi legújabb ideig magánjogi irodalmunknak uralkodó jelleme); hanem azon értelemben is, hogy általán véve azt, mit a civilizált Európa jogi öntudata elfogadott, a magunk jogi öntudatába is felvegye.” „Bárki átláthatja, — tanítja máshelyütt — hogy a külföld példájának nemzeti jogi öntudatunk szerinti felhasználása mi fontos követelmény.”

Az összehasonlító jogtudomány „jogunk jelenét tekintve a legjobb tájékoztatást nyújtja, jogunk jövőjére nézve pedig sokkal biztosabb kalauzunk, mint a legelmésebb abstractió, vagy a legzseniálisabb opportunitási koncepció” — fejezi be Wenzel fejtegetéseit.

A ma is frissen ható gondolatoknak milyen gazdagsága, a helytálló megállapításoknak milyen tömege, egy a Wenzel korában teljesen új tudományágnak egészen önállóan kidolgozott elmélete — egyetlen kis füzetben. Olyan tudományágnak, mely a gyakorlatban ma szinte állandóan érvényesül, mert hiszen a jogalkotás a külföldi hasonló szabályozást esetenként figyelemmel kíséri, de amelyről elméletileg irodalmunkban Wenzel óta is csak szórványosan, mellékesen esik szó.

A szerencsétlen trianoni helyzet jogi tanulságaiból az összehasonlító módszernek az utóbbi években új szemlélete

alakult ki,¹⁴ amely az egymástól távol fekvő jogrendszerek intézményeinek gépies egymás mellé rakosgatása helyett a szomszédos jogrendszerek összefüggéseit kutatja. Az előbbinek igen gyakran csak kuriozitási értéke van, mert a különböző életviszonyok között fogant jogintézmények nem egyszer teljesen idegenül és összemérhetetlenül állanak egymás mellett. E mellett a gépies jogösszehasonlítás sohasem nyújt tapasztalati adatot arra nézve, hogy miképpen válna be az életben valamely intézmény átvétele egy más jogrendszerből, milyen eredménnyel járna az áttérés egyik jogszabályról a másikra. Az olyan összehasonlítás viszont, amely szomszédos jogrendszerek történelmi egymásra hatását vizsgálja, mentes maradhat mindezen fogyatékoktól, hiszen a szomszéd idegen jogok hatása rendszerint nagyjából ugyanolyan életviszonyokon figyelhető meg, mint aminők az ország társadalmi életében is jellegzetesen felmerülnek. Wenzel egyik-másik megállapítása szinte előhírnöke a jogösszehasonlítás e helyes, új szemléleti irányának.

8. Wenzel pályája nemcsak munkában és eredményekben volt gazdag, hanem elismerésben is. Az államhatalom és a tudományos világ egyformán ékesítették fel mindazzal, amit tudósnak a haza s a kortársak nyujthatnak. Buzgó történetírói munkásságát az Akadémia már 1846-ban levelező, 12 esztendővel később pedig rendes tagsággal jutalmazta. Az egyetem elismeréséből kétszer viselte a dékáni hivatalt a jogi karban, a rektori méltóságot egyszer. Közoktatásügyi érdemeit a király 1868-ban tanácsosi címmel, 10 évvel később pedig a magyar nemesség adományozásával méltányolta. Tagja volt az országbírói értekezletnek, 1889-ben pedig a hetedik magyar jogászgyűlésnek elnöke. Ebben az esztendőben cseréli fel a katedrát a jól megérdemelt nyugalommal. A következő két év alatt az Akadémián, a főrendiházban még néha-néha feltűnik alakja, de szemében ekkor már egy más világ tompa fényet tükröztök.

¹⁴ V. ö. *Fürst László* cikkét a „Jogállam” 1934. évi 9—10. számában a 388. l.

9. A magyar jogfejlődés és a magyar jogászképzés szempontjából Wenzel munkássága dús termésű, hasznos magvetés volt; ez jelöli ki helyét jeleseink között. Tanulságos magyar élet a Wenzel Gusztáv: a munka nemes szellemét jelentő méltóságteljes példaadás. Alkotó, termékenyítő magyar élet, kiválóan érdemes arra, hogy a 300 éves egyetem meghajtsa előtte zászlóját.

Dr. Ujlaki Miklós.

Apáthy István (1829—1889.)

Apáthy István hiteljogi alaptörvényeink szerkesztője és egyben a magyar kereskedelemjogi jogtudomány megalapítója volt. Az úttörés fáradságos munkáját végezte el tudományágában s ez magyarázza meg, hogy korában kiváló érdemeihez méltó elismerésben nem részesült. Kortársainak inkább munkáinak a kezdet nehézségeiből folyó fogyatkozásai tűntek fel, magvetésének gazdag hajtását pedig még nem szemlélhették. Ma azonban immár egy fél évszázad jogfejlődésének eredményei alapján méltathatjuk a kezdeményező érdemeit.

Hogy azonban Apáthy István tudományos munkásságának jelentőségét átérthessük, vissza kell tekintenünk abba a korba, amelyben ő élt és működött; mert minden emberi munka a szerző egyéniségének és kora sajátosságainak bélyegét hordván magán, csak azok ismerete mellett méltatható kellőképen.

Apáthy István élete és kora. Egy évszázaddal kell visszatekintenünk a magyar nemzet egyik legszebb és legdicsebb korára. Amikor a „Kelet népe” felocsudott hosszú tespedéséből és megindulván Nyugat felé gróf Széchenyi István irányítása mellett egy addig nem sejtett méretű gazdasági és kulturális fejlődés vette kezdetét. Lerakták a magyar ipar és magyar kereskedelem alapjait, felismerték a mezőgazdaság sürgető problémáit, vizeket szabályoztak és hidakat építettek, iskolákat és tudományos intézeteket alapítottak. A nyugati műveltségű magyar köznemesség javarésze azonban a nagy francia forradalom halhatatlan eszméinek lenyűgöző hatása alatt a gazdasági és kulturális élet terén megindult haladást a függetlenségi és a nemzetiségi politika mezejére igyekezett átterelni és így történt, hogy a nemzet túlnyomó többsége legnagyobb fiával szemben ellenzékbe vonult.

APÁTHY ISTVÁN

A szabadelvű ellenzéki pártnak egyik legkitűnőbb tagja és országgyűlési vezérszónoka ebben az időben Bezerédy István tolnamegyei földesúr volt. Ennek a birtokán teljesített szolgálatot mint uradalmi tisztartó Apáthy István édesatyja. Itt született a magyar függetlenségi törekvések és a szabadelvűség eme hajlékában, a tolnamegyei Hidja községben Apáthy István 1829. augusztus 19-én. Ugyanitt végezte a szülői háznál első iskolaéveit, mígnem a gimnázium második osztályától kezdve a nagykanizsai gimnáziumba került, ahol kiváló tehetségével és szorgalmával csakhamar kitűnt. Mint jeles tanuló, hajlamának és szülői tanácsának engedve, a tanári pályát választotta és az akkoriban még csak hat osztályból álló gimnázium elvégzése után, tanulmányai folytatására Kecskemétre ment a piaristákhoz noviciusnak. Közben a magyar függetlenségi törekvések és az uralkodóház közötti ellentétek mindjobban elmérgesedtek és az 1848-ban kirobbant szabadságharc zászlaja alá szólítja az akkor alig 19 éves Apáthy Istvánt is. Ő a haza hívásának késedelem nélkül tesz eleget és résztvesz a szabadságharc csaknem valamennyi nevezetesebb ütközetében. A világosi fegyverletétel után Budapestre megy, ahol előbb egy évet bölcséleti tanulmányoknak szentel, majd áttér a jogi fakultásra s itt stúdiumait 1855-ben kiváló eredménnyel fejezi be. 1857-ben megszerzi a jogi doktorátust, majd mint ügyvéd Budapesten telepszik le s csakhamar nagy tekintélyre tesz szert.

Közben a Pázmány-egyetem is állandó figyelemmel kíséri jeles tanítványának pályafutását és 1866-ban őt kéri fel a betegeskedő Baintner János osztrák jogi professzor helyettesítésére. Amikor pedig 1870-ben Karvassy Ágoston visszavonulása folytán a Pázmány-egyetem váltó- és kereskedelemjogi tanszéke üressé vált, az akkor már irodalmi működésével is kitűnt Apáthy Istvánt nevezik ki Karvassy utódául.

Apáthy István mint professzor egészen ritka energiával és szorgalommal lát szaktudománya irodalmi műveléséhez és több hiteljogi törvényjavaslat kidolgozásához. Közben igen tevékeny részt vesz a közéleti politikában is (1878. évtől kezdődőleg Tisza-párti képviselő) és mind a tudomány, mind pedig az igazságügyi politika terén hosszú betegsége ellenére töretlen ambícióval folytatja munkáját egészen 1889. év végén bekövetkezett haláláig.

Apáthy István mint tanár. Apáthy István jeles instruktori képességei már tanuló korában kitűntek, mint jogász pedig számos pályatársát készítette elő az egyetemi és az ügyvédi vizsgákra. Az egyetemi katedrán — mint általában is — a kötelességtudás mintaképe volt. Tanártársai nagy tisztelettel viseltettek irányában. Világos és könnyen követhető előadásai nagy hallgatóságot vonzottak. Közelebbi érintkezést azonban — legalább is tanársága későbbi éveiben — nem tartott fent tanítványaival; mint professzor is, legfőbb kötelességének a tudomány művelését tartotta.

Apáthy István jogirodalmi munkássága. Korának tudományos irodalmáról Apáthy István igen rossz véleményrel volt. Elannyira, hogy egy 1875-ben megjelent recenziójának bevezetésében nyelvi elszigeteltségünket valósággal szerencsének minősíti, mert — úgymond — „irodalmi termékeink, kevés kivétellel, csak arról győzhetnék meg a különben sem kedvező véleményt tápláló külföldet, hogy a tudományos működésünk semmivel sem gyarlóbb politikai szereplésünkénél. Az egykor közmondássá vált phrázis, hogy a magyar ember született törvényhozó, hogy minden magyar ember jurista — ma szánalomteljes mosolyra kényszerítik az elfogulatlan figyelőt, s nem takarhatják többé ijesztő elmaradásunkat.”¹

Elképzelhetjük, hogy a könyvbírálatnak ez a bevezetése nem éppen kellemesen érintette a szerzőt, aki válaszában íróniával aposztrofálja Apáthyt, „ki, mint hallatszik, magában a nemes hivatást érzi, irodalmunknak új lendületet adni”.² Ám e gúnnyal közölt hír sokkal alaposabbnak bizonyult, mintsem a szerző gondolta és Apáthy István jogirodalmi munkásságának legfontosabb szerepére mutat rá.

Apáthy első önálló tudományos munkája 1869-ben jelent meg „Váltójogtan” címen; ezt követi a „Magyar váltóeljárási” (1872), majd az általa az egyetemen előadott valamennyi tárgyhöz, ú. m. kereskedelmi, váltó, csőd, polgári törvénykezési eljárás és a nemzetközi joghoz írt tankönyvei. Tudományos irodalmi működéséhez kell sorozni terjedelmes és lelkiismeretes

¹ Jogtudományi Közlöny, 1875. 89. l.

² Rupp Zsigmond: Válasz dr. Apáthy István urnak bírálatára. Jogtudományi Közlöny, 1875. 174. l.

indokolással ellátott törvénytervezeteit, valamint három akadémiai értekezletét és két rektori beszédét, melyek irodalom-esztétikai szempontból is ragyogó kincsei jogirodalmunknak.

Eme rendkívül nagy területre szétágazó és túlnyomórészen úttörő irodalmi munkásság mellett mi sem természetesebb, mint hogy Apáthy az egyes részletproblémákban nem mélyedhetett el. Számára az volt a legfontosabb, hogy a magyar hiteljog tudományos művelésének munkáját megindítsa.

Am, amikor egy névtelen bíráló felrótta „Kereskedelmi jog”-ának, hogy azon meglátszik „az industriális gőzerő” — Apáthy önérzetesen vág vissza egy Diógenesről szóló anekdotával, amely szerint, Diógenes a tőle egy város távolságát tudakoló vándornak csak azt felelte: menj! — mert nem adhatott más választ, amíg nem látta, hogy milyen gyorsan tud a vándor haladni. „Ajánlom a névtelen bírálónak”, — írja a munkabírására méltón büszke Apáthy válaszána befjezéséül — „hogy a jövőre emlékezzék ez anekdotára, mielőtt valamely munka ellen, mely talán hamarabb készült el, mint ez *tőle* kietelnék, az elhamrakodás vádját emelné.”³

Valóban Apáthy tudományos munkáiban sok nagy elmélyedésre és kitűnő gyakorlati érzékre valló általános tanítással is találkozunk, amelyek — úgy látszik — teljesen elkerülték méltatóinak figyelmét. Így ő a jogszabályt akkor tartja megfelelőnek, „ha a törvény oly egyszerű és határozott, hogy annak alapján nemcsak a bírói segélyre bizton lehet számítani, hanem ha a kereskedelmi forgalom a törvény által kijelölt jogait maga képes áttekinteni, azok értelmében eljárni, s a törvény útmutatásán a bírói segély folytonos igénybevételét elkerülni.” E végre pedig „multhatatlanul szükséges, hogy a jogszabályok a kereskedés lényegének megfeleljenek, hogy természetének gondos tanulmányozásából merítenek.” „A kereskedés nem tűrne és nem tűrhetne meg oly jogszabályokat, amelyek helyett, hogy az élet és tapasztalás irányadó elveiből merítenének, létüket egyedül a törvényhozás önkényes auctoritásának köszönhetik.” A jogalkalmazás helyes módszere, a törvény és

³ Válasz a „M. I.” névtelen bírálata. Jogtud. Közl. 1876. évf. 3. sz. (21. l.). A névtelenül megjelent bíráló szerzője Králik Lajos ügyvéd volt. Magyar Igazságügy, 1876. 63. l.

bíró viszonyának olyan sokat vitatott kérdésében pedig a következőket tanítja: „A jogszabály legyen egyszerű és határozott; annak megállapítása azonban, hogy a konkrét tényálladék mennyiben subsummálható a jogszabály alá, legyen a *szabad logika* feladata”; a logika „szabadság”-án viszont azt érti, hogy a bíró „az adott eset körülményeit valódi minőségükben felismerve azokat *szemben* a törvénnyel szabadon méltányolhassa”.⁴

Apáthy egyes tételei modernségükkel egyenesen meglepnek. „Az általános szabályoknak az élet örökké változó eseteire való alkalmazása” — tanítja egy helyütt — „a törvény *szellemének* biztos felismerését tételezi fell.”⁵ Kötelmi jogi tervezetének indokolásában pedig kifejti, hogy a „kötelem helyes meghatározásánál irányadóul egyedül az a *funkció* szolgálhat, melyet annak a jogi organizmusban teljesítenie kell”.⁶ A szerzői jogról szóló előadásában az egyéni és a társadalmi érdekek közt felmerülhető összeütközések kiegyenlítésének szükségére hívja fel a figyelmet.

Továbbá kitűnő, kortársai által is osztatlanul elismert jellemvonása Apáthy tudományos munkáinak a világos és zamatos magyarságú nyelve, s Apáthy kiváló érdeme, hogy ezzel a könnyen érthető előadásmóddal kereskedelmi jogi szakirodalmunk terén iskolát teremtett. — Nem tévesztette el hatását Apáthy István stílusának nemes egyszerűsége magasan szárnyaló beszédében sem; de különösen nagy haszná vette kitűnő stilizálóképességének a törvényszerkesztés terén, amelyre pedig munkaerejének legjavát fordította.

Apáthy István, a törvényszerkesztő. Az alkotmányosság helyreállítása után ugyanis rengeteg hiteljogi probléma várt törvényhozási megoldásra. Hiszen már az 1840-es évek országgyűlései egész munkaerejüket a közjogi kérdésekre összpontosították és a hiteljogi törvényhozás terén az 1840. évi törvények óta semmi sem történt. Ekként e téren csaknem három évtized mulasztását kellett bepótolni s az érdekelt kereskedelmi testületek és ügyvédegyletek már a hatvanas évek óta sürgették is hiteljogunk gyökeres reformját.

⁴ Kereskedelmi jog. I. kiad. 46—47. l., valamint a Kereskedelmi törvénykönyv tervezet 11., 12. l.

⁵ Kereskedelmi jog. I. kiad. Előszó VI. l.

Miután már az 1868—69. években ő szerkesztette meg a magyar váltójognak a Budapesti Ügyvédegyületben megtárgyalt öelveit, Apáthy István az 1870. évi jogászgyűlés elé indítványt erjeszt annak kimondása iránt, hogy a jogászgyűlés „hiteltörvényeink gyökeres átalakítását égető szükségnek tekinti”. Am nemcsak *sürgette* a hiteljog újjáalakítását, hanem a munka oroslánrészét is *maga végezte el*. 1872-ben Szilávy József kereskedelemügyi minisztertől megbízást kapott a kereskedelmi törvény tervezetének elkészítésére, s alig készült el a tervezet 1873-ban, máris — Pauler Tivadar igazságügyminiszter felkérésére — a váltótörvény, majd a csődtörvény tervezetének kidolgozásához fog. A kereskedelmi törvény előkészítésére kiküldötöt bizottság munkálataiban állandóan közreműködik és később résztvesz az ugyancsak az ő tervezete alapján elkészült csődtörvény végleges szövegének megszerkesztésében is. — A 70-es évek végén a magyar magánjog kodifikációja tervbevétevé, Pauler Tivadar felkérésére elkészíti a kötelmijog tervezetét, közben résztvesz az értékpapírok megsemmisítéséről szóló törvény szerkesztésének munkálataiban, majd ő adja elő a képviselőházban a szerzői jogról szóló törvényjavaslatot.⁷

Apáthy Istvánt a törvényszerkesztői munkásságra kitűnő gyakorlati érzéke és rendkívül ügyes szövegezőképessége predestinálták. Törvényalkotásai világosak és határozottak. Alapvonásuk a szabadelvűség. E tekintetben Apáthy túltett az ugyancsak liberális felfogású általános német kereskedelmi törvényen is, amelyről azt vallotta, hogy „az egyéni akaratot sokszor ok és szükség nélkül korlátozza”.⁸ Igen szabadon kezelte p. o. Apáthy kereskedelmi törvénytervezete a cégszöveg választásának jogát és a cégvalódiság követelménye helyett megelégedett volna pusztán a cégbitorlás ellen nyújtott oltalommal.⁹ A részvényjog terén nemcsak, hogy helyeselte az eddig dívott engedélyező rendszer feloldását, hanem elvileg az annak he-

⁶ Általános rész, Részletes indokolás 89. l.

⁷ A szerzői jogról szóló törvény (1884. XIX.) méltatása jogi és gazdasági szempontból, 1875. 32 l.

⁸ Magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezete, 12. l.

⁹ A magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezete, 36. és köv. l., valamint a kereskedelmi törvényjavaslat és a tárgyalásra egybehívott értekezlet Jegyzőkönyvei, 1875. 23. és köv. l.

lyébe behozott normatív szabályokat is feleslegesnek tartotta és beérte volna egyedül a nyilvános számadási kötelezettség megállapításával. „A törvényhozás” — úgymond — „teljesen megfelel feladatának, ha a közönség önálló ítéletét s elővigyázatát lehetővé teszi, ha tehát a társaságtól a legnagyobb publicitást... követeli.”¹⁰

A túlnyomórészt kedvező fogadtatás mellett, amelyben Apáthy István törvényalkotásai a maguk korában részesültek, sok kedvezőtlen és igazságtalan bírálat is hangzott el felőlük. A legáltalánosabb és leggyakrabban hangoztatott vád az, hogy Apáthy István törvényalkotásai és kivált a kereskedelmi törvény, önállótlan munkák és alig egyebek a német minta fordításánál. — Ám, ha ez a megállapítás nem is mondható alap nélkülinek, mégis e miatt szemrehányás Apáthyt nem érheti. Hiszen az ő miniszteri megbízása is úgy szólt, hogy a német törvényhozás alapelveire fektetett törvénytervezetet dolgozzon ki s ezt kívánták az ország gazdasági érdekei is. „A tudomány és gyakorlat emberei” — írja Apáthy tervezetének bevezetésében — „minden tartózkodás nélkül az ált. német kereskedelmi törvény mellett nyilatkoztak, nemcsak azért, mert azt a létező európai hasonló törvények közt legjobbnak tartják, hanem azért is, mert közgazdaszáti szempontból egyaránt szükségesnek és kívánatosnak tekintik, hogy kereskedelmi jogunkban azon népek törvényeinek alapelvei emeltessenek érvényre, melyekkel a forgalom kétségtelen irányát tekintve, nemcsak leggyakoribb, hanem úgyszólván közvetlen érintkezésben állunk, melyekhez mindinkább növekedő érintkezésünk folytán, a legfontosabb jogviszonyok szakadatlan láncolata fűz bennünket.”¹¹ Ha ehhez még hozzávesszük Bismarck győzelmi mámorban úszó német birodalmának óriási politikai súlyát és tekintélyét, ha tudjuk, hogy az érdekelt körök túlnyomórésze a német kereskedelmi törvény szószerinti recipiálása mellett foglalt állást, és hogy a törvényelőkészítő bizottság Apáthy tervezetének eltérő rendelkezéseivel szemben számos helyen visszatért a német törvény szabályához; ha ismerjük a valóban szédületes fejlődésnek indult német jogtudomány akkori nemzetközi elismerését, és

¹⁰ A magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezete, 222. l.

¹¹ 9—10. l.

kivált hazai jogászainkra kifejtett hatását, amely oly nagy volt, hogy pl. Plosz Sándor ekkortájt egyik cikkében ezt írja: „nyíltan és őszintén beismerem, hogy amit tudok és bírok, azt a német jogtudománynak köszönhetem és szerencsésnek érzem magam, ha azt és annak szellemét csak kis mértékben is sikerült reprodukálnom”;¹² — ha minderre tekintettel vagyunk és igazságosak akarunk lenni: úgy az önállótlan-ság vádját nem Apáthy Istvánnal, hanem kora civilisztikus jogtudományával szemben kell emelnünk.

A múlt század hetvenes éveinek jogtudománya, sőt gazdasági élete is annyira német hatás alatt állott, hogy egy önállóbb törvényalkotás meg sem felelt volna a kor igényeinek. Hiszen még így is judikatúránk gyakran olyan kérdésekben is a német jogfejlődés felé hajlott, ahol a magyar törvény tudatosan eltért a német szabályozástól. S jogirodalmunk ilyenkor sohasem a jogfejlődést, hanem mindig a törvényalkotót korholta.

Kiváló jellemvonása Apáthy István törvényalkotásának, hogy azok engedtek s
— még min

Ez egyben a legmeggyőzőbb bizonyítékra Apáthy rendkívül törvénytípusalkotói tehetségének.

Am, ha Apáthy István az 1840—70-ig eltelt harminc esztendő gazdasági fejlődésének láttán az 1840. évi hiteltörvények gyökeres újjáalakítását „égető szükség”-nek mondotta annak ellenére, hogy azok alkotóitól a „méltányos elismerést” meg nem tagadta,¹³ úgy a kereskedelmi törvény életbeléptetése óta eltelt hatvan év gazdasági és tudományos haladását ismerve, bizonyára maga sem ragaszkodnék törvényalkotásának további konzerváláshoz. Részleges reformok már történtek, s továbbiak vannak munkában. Am, meggyőződésem szerint, itt a legfőbb ideje, hogy Nagy Ferencnek már 1899-ben felemelt szavát megszívvelve a Kereskedelmi törvény munkában levő részleges újjáalakításán felül hozzáállassunk annak generális revíziójához is, hogyha majd valahára az immár fél évszázad óta vajdó magánjogi törvénykönyv a magyar Corpus Jurisba iktattatik és

¹² Észrevételek. Jogtud. Közlöny, 1877. évf. 337. l.

¹³ A magyar jogászgűlés évkönyve 1870. évre, 23. l.

ezzel egyidejűleg aktuálissá fog válni, hogy kereskedelmi törvényünket a magánjogi kódex-szel összhangba hozzuk: ez a feladat a magyar hiteljogi tudományt ne találja felkészületlenül.

Apáthy István a haladás embere volt. Maga mondta, hogy „nem avult, vagy hiányossá vált jogi intézményeink féltékeny megőrzése, hanem azok korszerű reformálása képezi léteünk feltételét”.¹⁴ S ezért úgy vélem, hogyha a mi jogásznemzedékünk Apáthy István emlékének nemcsak szavakban, hanem tettekben is kész áldozni, úgy hivatásául fogja felismerni, hogy előkészítse a Kereskedelmi törvény revíziójának nagy munkáját, megtartván Apáthy művéből azt, ami benne örökbecsű és újjáalakítván ama részeiben, hol a reformot a kor szükségletei parancsolóan követelik.

Dr. Hoff György.

¹⁴ Anyagi és alaki váltójog. I. kiad. 44. l.

MAGYARY GÉZA

Magyary Géza

(1864—1928.)

A polgári perjog kutatója, vagy a tanítvány visszatekint Magyary Gézának, a tudós professzornak életére és tudományos működésére és keresi a jogi fejtegetések logikai labirintusaiból elővillanó gondolatokat, hogy azokban a tudós egyéniségét ismerje meg, geniejének nagyságát csak lelkében tudja átérteni és iránta igaz tisztelettel és csodálattal telik el.

Ez a megemlékezés nem kíván emlékbeszéd lenni, mert annak kritikailag kellene értékelni Magyary Géza munkásságát, ezt a méltat

pélyes alkal
amelyből ki
puszta való

nyeket, melyek Magyary Géza nevéhez fűződnek.

Magyary Géza a Pázmány Péter Tudományegyetem szülővárosában, Nagyszombatban született 1864-ben. A nagyszombati érseki főgimnázium elvégzése után a budapesti egyetemen végezte jogi tanulmányait s már negyedéves korában elnyerte a Paschich-féle jutalomdíjat „A magán- és büntetőjogi jogsegély” című dolgozatával.

Jogirodalmi pályájának első állomása a nemzetközi jog területére esik. 1888-ban „A jog és cselekvőképesség a nemzetközi magánjogban” című dolgozata jelenik meg. Ebben a territorialitás és a personalitás elveinek viszonyát vizsgálja s megállapítja, hogy mindkettő egymás mellé rendelt érdekcsoportokat védő szabály s így, bár az utóbbi elvet fogadja el helyesnek, azt az előbbire figyelemmel egyes megszorításoknak veti alá.

1890-ben Kecskeméten megválasztják a jogakadémia római jogi tanszékére tanárrá, ahol a római perjog tanulmányozásával foglalkozva, alkalma volt a magyar peres eljárásban a római

per elemeit kimutatni és ennek hatásait különösen a XVII—XVIII. századbeli peres eljárásra vizsgálni.

1893-ban már a nagyváradai jogakadémián tanítja a kereskedelmi és a perjogot. Erre az időre esik a kereskedelmi jog terén kifejtett munkássága, melynek legértékesebb gyöngyei: „A kereskedelmi társaságok szervezésének irányelvei”, „A kiadói ügylet”, valamint „A biztosítási ügynök jogállása” című művei.

Ezzel lezárul működésének első tíz esztendő szakasza. A következő két évtized a perjog kutatásával telik el. Itt három fő munkáját kell kiemelni: „A polgári peres eljárás alaptanai”, „A perbeli beismerés” (1906), amelyet már mint budapesti egyetemi tanár publikált és az 1913-ban első kiadásban megjelent „Magyar polgári perjog”-ot.

Élete hátralévő tizenöt éves szakaszát ismét nemzetközi jogi tanulmányok foglalják le, s különösen a nemzetközi bírászkodás problémáival foglalkozik magyar, majd német munkájában.

Ha azt az alapeszmét keressük, amely mint vörös fonál végigvonul Magyary Géza életén és szükségszerűen vezeti őt egyik problémától a másik felé, hogy élete végén ismét visszavigye arra a területre, tudniillik a nemzetközi jog területére, ahonnan elindult, műveinek alapgondolatát, azoknak irányító rugóit kell megvizsgálunk.

Ebből a szempontból mindenekelőtt „A kiadói ügylet” című monográfiáját kell vizsgálat alá vennünk.

Műve első oldalán írja: „Valamely szellemi mű tartalmának önálló jogtárgyként való elismerése s a szerzőt megillető rendelkezési jog szabályozása oly magas fokú műveltséget s az egyéni érvényesülés jogi oltalmának oly magas fokát jelenti, amelyhez csak a modern kor jogintézményei juthattak el”. *Kultúra és a kultúrjavaknak megfelelő jogi védettsége tehát függvényei egymásnak.*

Magyary Géza a liberalizmus individualista világszemléletében az egyéni érvényesülés biztosítékát a jogállam gondolatában találja meg. Ebben tehát kora eszmevilágának talaján áll, de lelkében mindig a kultúrállam gondolata rajzolódik le, amelyben az abszolút értékek: a jó, igaz és szép keresnek a jogban, a tudományban, és a művészetben megvalósulási formá-

kat.¹ Ezért mondja alább (3. old.): „minél több és magasabb fokú érdeket relevál és nyújt ahhoz jogvédelmet egy jogrendszer, az a jogrendszer annál tökéletesebb”.

Magyary Géza egész lelkivilágát tárja elénk akkor, amikor művében a jogvédelem előfeltételeit vizsgálja. Azt mondja (79. old.): „Vannak irodalmi vagy művészeti alkotások, amelyek habár irodalmi vagy művészeti szempontból nagy értéket képviselnek is, mégsem bírnak oly tartalommal, melyet a jog jogi tárgyként való elismerésre alkalmasnak tarthatna... A szellemi termelés csak akkor részesül védelemben, ha az a közösségre tanító, nemesítő, azaz szellem és erkölcsfejlesztő hatás-sal bír.”

Magyary Géza gondolatvilágában tehát Radbruch értékrendszerének körvonalai bontakoznak ki, amelyekben a jog és a jogintézmények értékmérője a kultúra. E mellett azonban a jogszabályok tartalmára nézve hangsúlyozza az erkölcsi szabályok által felállított korlátok figyelembe vételének szükségességét. Ő tehát „az erkölcsi korlátokkal szabadabbá tett individuum szárnyaló tevékenységének védelmét kutatta” — mondja róla Vinkler János.² Individualizmus, erkölcsi szabályok, valamint a kultúra fejlesztésének gondolata tehát teljes összhangban állanak nála.

Magyary Géza mindig arra törekedett, hogy életének egész tudományos működését ezeknek az elveknek egészébe építse be s ezért kereste azokat a területeket, ahol a tudománynak még felderítetlen területeken kellett világosságot teremtenie. Ezek közé tartozik most ismertetett műve, mely a kiadói jognak egyetlen nagyszabású, minden részletproblémát felölelő tárgyalása. Itt is mindig az ügyletben szereplő felek érdekvédelmére helyezi a fősúlyt, mert meggyőződése szerint az anyagi jog a jogérvényesítés eszközeinek pontos és megbízható működése nélkül írott malaszt csupán.

De ugyanezek a gondolatok viszik át Magyary Gézát a perjog területére, ahol egy már megsértett, vagy veszélyeztetett jog hatályos érvényesülését kell megvizsgálni és jogeszközökkel biztosítani.

¹ Radbruch filozófiájának hatása alatt.

² Vinkler János: Magyary Géza emlékezete. Akad. ért. 1930. 9. l.

Ezek a megfontolások irányítják perjogi működését, és ugyanezek viszik őt vissza a nemzetközi jog területére, mint azt alább látni fogjuk.

Hogy munkásságának jelentőségét a perjog területén átérthessük, meg kell rajzolniunk a perjog törvényhozásának és tudományának állapotát Magyary Géza tudományos működése idején.

A magyar polgári perjog nem fejlődött önállóan, hanem túlnyomóan osztrák és német hatás alatt állott. Szembetűnő azonban különösen a bizonyítás terén végbement s Werbőczy fellépésével elindult önálló szokásjogi alapú fejlődés. A bíróság eleinte ugyanis nem a tények, hanem a felek jogi következtetései felett ítélt s a bizonyítás sem irányult arra, hogy az, amit a felperes állít, igaz, hanem csak arra, hogy a fél igazat mond. A felek szavahihetőségének bizonyítására alakult ki az eskütársi intézmény. Az első lépés a ténybizonyítás felé való átalakulás irányában az okiratos bizonyítás és a köztudományvétel bevezetése volt az istenítéletek egyidejű megszűnésével. Ez lassú és fokozatos fejlődés volt és perjogi rendszerünket egységessé, könnyen áttekinthetővé tette. Ez az egységesség a XIX. század folyamán az osztrák és a német jog behatolásával teljesen megszűnt. Az országbírói értekezlet pedig a szükségesség mértékét messze meghaladó módon, megszakította a százados fejlődés folyamatát és a későbbi törvények ezt csak általánosították a bírósági szervezetre vonatkozóan is. A zavart a polgári peres eljárás rendezetlensége körül csak fokozta az 1868: LIV. t. c. be nem vált rendelkezéseivel, különösen a fellebbviteli eljárásban a kettős fellebbviteli rendszer bevezetésével, valamint végrehajtásjogi rendelkezéseinek fogyatékoságával. Nem jelentett javulást az 1881-es perjogi novella sem és csak részben a végrehajtási törvény.

Ugyanígyen kúszált és rendezetlen volt a helyzet a perjog tudományos alapelvei körül is. Még a XIX. század első felének perjogi írói is csak az általánosságok körében mozogtak s a törvénykezési életet még ekkor is csak az általános alapelvek szempontjából tették tudományos vizsgálat tárgyává, mint pl. a nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség elveinek tárgyalása, de nem tárgyalták egyáltalában a percselekményeket és így lehetőséget nyújtottak arra, hogy ezeket a tudomány a magánjog

szabályai szerint tárgyalja s azokat a magánjogi szerződések kategóriájába sorozza. A korbeli magánjogok a Gaius-féle *de personis, de rebus, de actionibus* felosztást követik. Kereset itt tehát csak megsértett magánjogi jogosítvány esetében keletkezett, a *per* pedig nem volt egyéb, mint ennek a jogosítványnak az érvényesülési formája.

Ez a magánjogias szemlélet tökéletlennek bizonyult, amidőn valamely jogállapot megsértésének, vagy veszélyeztetésének léte, vagy terjedelme, vagy magának a sértett jogviszonynak a fennállása volt bizonytalan s a vélt sérelem támadásával szemben a veszélybe jutott valóságos jogviszony védelmére kellett kelnie. E megfontolásokból alakul ki az önálló közjogi keresetjog fogalma, valamint a keresetjog érvényesítésében álló perjogi jogviszony jellege. Mindezek a megfontolások Magyary Géza fellépése idejében még a tudományban sem voltak általánosan uralkodók.

A XIX. század második felében Bülow, Plósz, Degenkolb és Planck fejtették ki a *per* közjogi-viszony jellegét. Az ezen az alapon meginduló vizsgálódások sem vezetnek azonban kellő eredményre, mert a kereset jogi természetét és a felek között lévő perjogi viszony jellegét a már ismert magán- és közjogi normák kereteiben kísérlik meg megállapítani. Így *egy cselekménykomplexum* elemeinek magyarázására *két végletbe tartozó szabálysoportot alkalmaznak*: nevezetesen a percselekményekre a magánjogi normákat, az ebből absztrahált elvekre a közjogi szabályokat alkalmazzák.

Hiányzott az egész jogvidéket felölelő, az általános alapelveket logikusan keresztülvivő rendszer. Ezt a rendszert nyújtja Magyary Géza, „A magyar polgári peres eljárás alapjai” című munkájában, melyben kifejti azóta általánosan elfogadott szemléletét a *per* mibenlétéről, amely szerint polgári *per* „az az államhatósági eljárás, melyben az állam egyik szerve, a bíróság a felek kétoldalú meghallgatása alapján valamely sértett, vagy veszélyeztetett magánjogot, vagy csak esetleg egy veszélyeztetett magánjogi érdeket derít ki, hogy ezáltal a felperes magánjogi jogosítványát vagy esetleg csak magánjogi érdekét az alperes ellen érvényesítse.” A *per* tehát kétoldalú közjogi viszony a felek és a bírói felségjogát gyakorló állam között. Közjogi viszony tehát a felek egymásközi jog-

viszonyában nem áll fenn. Elfogadta Magyarynak ezt a tételét a tudomány Plósz háromoldalú jogviszony-elméletével szemben, valamint azt a további tételét is, hogy nem tartozik a per fogalmához, hogy a felek között vita forogjon fenn. Már ebben a művében olvasható a később annyira vitatott tan, hogy a „bíróság a felek kétoldalú meghallgatása alapján bizonyos magánjogi vonatkozású *mult* tényeket derít ki” a célból, hogy a felperes magánjogi érdekét érvényesíthesse. Már itt is megtaláljuk a rendelkezési elvet, valamint a tárgyalási elvet, a bírói észlelés, pervezetés és a határozás elemzését. Ugyanitt felcsillan már a bizonyítás újszerű felfogása is.

A bizonyítás elméletét fejtegeti tovább „A perbeli beismerés” című művében. Megtámadja az uralkodó felfogást, amely szerint a perbeli beismerés nem bizonyít, hanem feleslegessé teszi a bizonyítást s így nem a bíróság meggyőződésére hat, hanem a bíróságot a fél rendelkező jogánál fogva megköti s így tehát perdöntő erejét a fél akaratából és nem a beismerő tudomásából nyeri. Ezzel szemben Magyary szerint a beismerés nem rendelkezés, hanem tudomáskijelentés.

E szerint a tanúk köre kibővül és a felek is tanúk, amennyiben beismernek, mulasztanak, továbbá, ha eskü alatt valloást tesznek; *de általában mindenik fél tanú, mert a bíróság a felek előadásának valóságát szabadon mérlegeli.*

Magyary szerint *nem a fél bizonyít, hanem a bíró*, mert a bizonyítási eszközökben megnyilvánuló jelen tényekből, mint okozatokból, magánjogi vonatkozású mult tényekre következtet vissza, mint okokra. A bíró ugyanezt teszi a felek beismerésével is. Nem lát különbséget Magyary ténybeismerés és jogelismerés között, mert az utóbbi nem egyéb, mint a jogi következtetés beismerése.

Magyarynak ezzel a megállapításával vitába szállt Plósz Sándor a Jogtudományi Közlönyben megjelent cikkében. Ennek a vitának perjogi irodalmunk legmélyebben járó fejtegetéseit köszönhetjük.

Plósz két ponton támadja Magyaryt. Szerinte egyrészt azért nem eshetik egy tekintet alá tanú és beismerő fél, mert az előbbi közvetlen érzéki benyomásáról tartozik nyilatkozni, míg a fél olyan tényt is beismerhet, amiről ilyen észlelete nincs.

Magyary ezzel szemben rámutat arra, hogy a fél a perben

mégis rendszerint azt ismeri be, amit igaznak észlelt s ez a rendszerinti eset, amit általánosítva szabállyá kell emelni s a kivételt mellőzni. Plósz ezzel szemben mellőzi az általánosítást és más bizonyítási definícióból indul ki.

A beismerés és elismerés közti különbségtétel elhanyagolását Magyary nem tekinti lényegesnek, mert pusztá jogállítás a keresetben rendszerint elő sem fordul, mert egy jogi műszó megjelölése (pl. adás-vétel) csak utaló kifejezés az ezek mögött rejtőző tényekre.

Plósz másik ellenvetése az, hogy a beismerés vagy elismerés alapján hozott ítélet deklaratórius jellegű. Magyary ezt az ellenvetést azzal háritja el, hogy ez csak akkor volna helytálló, ha az említett tény önmagában, ítélet nélkül fejezné be a pert. Valójában azonban semmi különbség sincs a beismerés alapján hozott ítélet és az e nélkül keletkezett ítélet között.

Magyary tételét a Pp. 263. §. nem vette át, hanem Plósz álláspontjára helyezkedik, a gyakorlat viszont az elismerést nem közjogi, hanem magánjogi rendelkezésnek tekinti és ennyiben eltér Plósz elvi álláspontjától.

Ezek a viták előzték meg Magyary 1913-ban megjelent rendszeres tankönyvét. Ebben a munkájában a perceseletek szisztematikus sorrendben csoportosulnak: perelőkészítő, peralapító és perbeli cselekmények csoportjaira s ezeket az alapfogalmaknak a polgári per közjogias felfogásának gondolatától vezetett, elvi alapon kifejtett tárgyalása előzi meg.

Ha annak okát keressük, hogy Magyary Géza hogyan tudott ezen a téren ilyen tökéleteset alkotni, Fabinyi Tihamér szavaival kell felelnünk: „Működése a perjog hőskorára esett... az úttörés nehézségeivel kellett küzdeni, de élvezhette is az úttörők, a felfedezők nagy sikereit. Valóban hőskorszaka volt ez a perjognak, úgy az elmélet, mint a jogalkotás terén. Ebben az időben alkották meg a német, osztrák és magyar perrendtartást, amelyekkel világosság, átgondoltság és jogászai tökéletesség szempontjából egyetlen hasonló törvény sem mérkőzhet. Az utódoknak nem lehet méltóbb feladatuk, mint kutatni és követni azokat a tanulságokat, amelyeket bőségesen nyújt Magyary Gézának egyénisége és oeuvre-je.”

Műveinek 1924-ben megjelent második kiadásával tulajdonképpen lezárult a polgári perjoggal foglalkozó éveinek sora. A

második kiadásban főleg a joggyakorlat feldolgozását végzi el, Savigny elvét vallva, hogy gyakorlatunkat tudományosabbá és tudományunkat gyakorlatibbá kell tennünk, bár ő inkább csak a tétel első felének megvalósítása terén talált magának tennivalót.

Életének hátralevő szakaszát nemzetközi jogi tanulmányok töltik be. Ő maga indokolja meg azt, hogy ennek a tudománynak a terére lépett: „Ez a munka” — írja az előszóban — „az igazságszolgáltatás terén hosszú időn át folytatott munkálkodásom betetőzése. Minél jobban belemerültem az intézmény tanulmányozásába, annál jobban meggyőződtem arról, hogy azt teljesen átértenem csak akkor sikerül, ha tisztán látom legmagasabb csúcsait, legnagyobb mélységeit: az államok közötti bíráskodást is. A világháború véres tanulságai szándékomban csak megerősítettek és arra ösztönöztek, hogy annál nagyobb odaadással törekedjem munkám befejezésére, mert, ha van emberi hatalom, amely a mai világkatasztrófa megismétlődését leginkább képes megakadályozni, akkor a nemzetközi bíráskodás az.”

A tudós és a rendkívül melegszívű ember nyilatkozik meg ezekben a kijelentésekben. Legyen szabad azonban egy pillantást vetnünk a gondolatok mögé s megkeresni a logikai összefüggést, mely átvitte őt a perjog területéről a nemzetközi jogba. Magyary többször hangsúlyozta, hogy a perjog alkalmazott logika s ugyanakkor kiemeli azt is, hogy minden védelmi igényvel fellépő érdek a perjog területén próbál érvényesüléshez jutni, s nincs olyan érdek, amely a maga intenzitását a perben ki ne próbálhatná. Éppígy a nemzetközi jogban sem lehet kizárni a bírói jogérvényesítés lehetőségét s ebben a „nemzetközi jogsegélyben tulajdonképpen a jogvédelem teljességének gondolata nyilatkozik meg”.³ Az államhatalom a belső állami jogban is csak az erkölcs talaján állva juttathatja érvényre az igazságot, mégjobban áll ez a szervezett kényszerhatalommal nem bíró államok közötti bíráskodásban.

Magyary Géza ideális lélek volt. Meg volt győződve arról, hogy az igazság eszméje fogja uralni a nemzetközi jogvédelmet és a nemzetközi érdekek mérlegelésénél, a jogvita eldöntésénél

³ Vinkler János, i. m.

a hatalom csak a legvégsőbb esetben játszik szerepet. Sajnos, csalódnia kellett. 1927-ben már a nemzetközi bíraskodás váltságáról ír. Fájdalommal látja az igazság és a hatalom egyenlőtlen harcát.

Hogy Magyary Gézaról, a tanárról, a Perjogi Szeminárium alapítójáról is képet rajzoljak hallgatóim elé, legyen szabad egyik tanítványának visszaemlékezését idéznem: „Amikor magaköré gyűjtötte tanítványait, valóban övéi közt volt s ilyenkor olyan volt — őhöz méltó e hasonlat — mint a jó atya, adott, mindig nagy lélekkel és bőkezűen osztogatta tudása érett gyümölcsseit. Előadásainak mindegyike a logikus gondolkodás ragyogó kis aranylánca volt s ezzel kötötte le mindvégig hallgatósa odaadó figyelmét. Komoly hazafias érzését meg sem kísérelte a tetszetős szólamok aprópénzére váltani, de egész egyénisége olyan ragyogó példája volt az igazi honfinak, hogy környezetében és vele érintkezve mindannyian jobb magyarok lettünk.”

1928-ban hunyt el Magyary Géza. Azóta csak néhány év telt el, s ha gyarló szavaimmal az emlékezés fáklyájának fényénél sikerült szikár alakjának és finomlelkű, halkszavú egyéniségének képét hallgatóim elé vetíteni s legalább alapvonalaiban sejtetni az igazságnak azt a gyönyörű épületét, melyet ő épített, azt hiszem, méltán adhatok annak a meggyőződésemmek kifejezést, hogy csak akkor fogjuk emléket egyéniségéhez méltóan megőrizni, ha megőrizzük szellemi hagyatékát, és ha igyekszünk tovább gazdagítani az igazságnak azt a tárházát, amelynek önzetlen és dicső emlékű munkása volt.

Dr. Puskás Károly.

Kautz Gyula

(1829—1909.)

A mi tudományunk, a közgazdaságtan kerek másfél évszázaddal fiatalabb, mint jubiláló egyetemünk. És hogy e fiatal tudomány magyarországi fejlődése ezek ellenére is eredményekben gazdagnak mondható, hogy közgazdasági műveltségünk emelkedett színvonalat ért el és hogy a magyar gazdaságtudomány világviszonylatban is hírnevet szerzett magának, nem kis részben Kautz Gyula érdeme.

Kautz 1829-ben született és 1909-ben halt meg s ez a 80 év, melyet Kautz a tudomány és közélet hűségese és eredményes szolgálatában töltött, Európa és Magyarország történetének egyik legjelentősebb korszaka. Még nagy vonásokban is nehéz annak a fejlődésnek a vázolása, amely politikai téren a nagy szabadságharcok, a parlamentarizmus terjedése, új államalakulások és új világhatalmak keletkezése révén végbe ment, de nehéz a gazdasági élet fejlődésének méreteit is érzékeltetni, amelyet a termelési technika és a közlekedés hihetetlen haladása okozott. Ez a korszak volt a kapitalizmus fejlődésének fénykora Európa-szerte és Magyarország modern gazdasági berendezkedésének korszaka is, amely tulajdonképpen a szabadságharc után indult meg és a század végén, még Kautz életében érte el csúcspontját. De az eszmék fejlődése is lépést tartott a társadalmi- és gazdasági élet iramával. Az angol klasszikus iskola tanításai nemcsak ismertek voltak nyugaton, hanem már bíráló irányú iskolák is állottak vele szemben.

Kautz Gyula, aki művelt és felvilágosodott ember volt és e mellett járt a nyugati egyetemeken is, Berlinben, Heidelbergben és Lipcsében, életcéljául tűzte ki, hogy a már világ-szerte nagy tekintélynek örvendő gazdaságtudomány kincseit

KAUTZ GYULA

a magyarság számára is hozzáférhetővé teszi és a gazdasági élet fejlődése által felvetett problémákra a magyarság szempontjából is feleletet ad. Ez a nemes életcél fémjelzi Kautz kétirányú működését is, mint tanárét és tudósét, amely hivatások terén életének legfényesebb eredményeit produkálta. Kautz feladata nem volt könnyű. A gazdaságtudományok tekintetében a szabadságharc előtt a pesti egyetemi élet igen szegényes volt. Hiszen csupán a kameráliákat és a statisztikát tanították, azokat is latin nyelven. Az 1855–56. évben szerepel először a nemzetgazdaságtan a pénzügytannal önálló kollégiumként és már 1860-ban megkezdí működését a pesti egyetemen Kautz a pénz-, hitel- és bank-üzlettel, a mezőgazdasági politikával és a szocializmus és kommunizmus történetével kapcsolatos kollégiumaival. Kautz 41 évet töltött a tanári pályán; 1851-ben lett a pozsonyi jogakadémia segédtanára, tanított a nagyváradi jogakadémián, később a műegyetemen és végül a pesti egyetem jogi fakultásán 1892-ig, amikor az Osztrák-Magyar Bank főkormányzójává nevezték ki. Tanított pénzügyi jogot, magyar közjogot, közigazgatási jogot, de leg hosszabb ideig közgazdaságtant. Tanítványa és tanszéki utóda Földes Béla, meghatott szavakkal emlékezik meg tanári működéséről: „Előadásait élénkség és retorikus lendület tette élvezetessé és az a hallgatókkal közölt lelkesedés, amely mutatta, hogy a tudomány művelése és előadása neki nem hivatal, hanem hivatás, életcél. Szerette a hallgatóit, együttérzett velük, útbaigazította, bátorította és buzdította őket. Büszke volt kiválóbb hallgatóira, bár sokféle állást foglalt el, mégis mindig tanárnak érezte magát és lakása ajtaján sem volt más felírás, mint Kautz professzor. Számtalan tanítványt nevelt, akik a tudomány és közélet legelőkelőbb helyein, a nemzetgazdasági haladásnak elméletben és gyakorlatban apostolai lettek.”¹

Tudományos pályafutásának 3 nagy állomása volt. 1858-ban, illetve 1860-ban jelent meg Wienben kétkötetes nagy német munkája a nemzetgazdaságtan elméletéről és történetéről „Theorien und Geschichte der Nationalökonomie. Propy-läen zum volks- und staatswirtschaftlichen Studium” címen,

¹ Földes Béla: Kautz Gyula emlékezete. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XV. kötet 5. szám.) 1911.

amelynek második kötete (*Literaturgeschichte der Nationalökonomik. Die geschichtliche Entwicklung der Nationalökonomik und ihre Literatur.*), a tantörténeti rész alapozta meg világszerte Kautz tudományos hírnevét. Ez a munka, amely akkortájt páratlan volt a maga nemében, gazdag anyagával és tárgyalásának mély, sokszor történetfilozófiai szempontjánál fogva, még ma is megtartotta értékét. Tudományunk legkiválóbbjai, mint Marshall és Knies, nagy elismeréssel nyilatkoznak róla és nem maradhat említés nélkül, hogy Jevons ennek a munkának a révén ismerte meg Gossen akkor még úgyszólván ismeretlen munkáját. Ugyancsak Kautz volt az, aki Caution munkásságának jelentőségére rámutatott, akit csak legújabban fedezett fel a modern pénzülmélet. Alig nyolc évvel később 1868-ban jelent meg Kautz második nagy munkája a „Nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon”. Ez a hatalmas mű, amelyben a legkisebb röpirat is megtalálható, nélkülözhetetlen mindenki számára, ki a hazai közgazdaság és közgazdasági gondolkodás fejlődését meg akarja ismerni és nemcsak közgazdasági, hanem művelődéstörténeti és közjogi szempontból is komoly figyelmet érdemel. 1863-ban jelent meg Kautz rendszeres nagy tankönyvének első kiadása „Nemzetgazdaságtan és pénzügytan, tekintettel a gyakorlati iparéletre, a fensőbb tanulmány szükségére, meg az államkormányzat és törvényhozás feladataira”. Kautz-nak ez a munkája is úttörő volt. Karvasy Ágostonnak, egyetemünk jeles professzorának 1842-ban megjelent „A politikai tudományok rendszere” című munkája is már az európai irodalom figyelembevételét mutatja, de mégis Kautz munkája az első nagy, európai színvonalon álló közgazdasági rendszer magyar nyelven. Kautz nem állít fel új teóriákat, de munkája az európai irodalom teljes ismerete alapján készült, gazdag statisztikai és történeti apparátussal felszerelve, oly színvonalon, hogy a munka derekasan megállja helyét az akkori nagy kézikönyvek mellett és még ma sem avult el.

E három nagy munkán kívül is széleskörű működést fejtett ki Kautz; e tekintetben rendkívül sokoldalúság, nagy termékenység, kimagasló európai műveltség és teljes irodalomismeret jellemzi. Első munkáját tudományunk nagy úttörője, Smith Ádám és az újkori nemzetgazdaságtan ismertetésének

szentelte. Sokat foglalkozott gazdaságpolitikai, főleg pénz-, hitel- és bankügyi problémákkal. Írt politikai kézikönyvet és írt a parlamentarizmusról. Ügyszólván élete végéig dolgozott és búvárkodott. Hátrahagyott jegyzeteiben több hatalmas munkának, így többek között egy teljes történelembölcseletnek és egy szociológia elleni polemikus munkának terveit találták meg. Hiszen élete legfőbb vágya volt, hogy a nálunk elhanyagolt társadalomtudományokat a hazai közönséggel is megismertesse.

Mint közgazdászra Roscher Vilmos tanításai gyakorolták rá a legmélyebb benyomást, akinek előadásait is hallgatta és levelezésben is állt vele. Kautz tisztelte az angol klasszikusokat és elismerte nagy érdemeiket, de az individualista, krematiztikus tanítással szemben azt a felfogást vallotta, hogy a gazdasági élet etikai természetű, amelyben nem az egyén, hanem a magasabb társadalmi, nemzeti szempont irányadó.

Kautz tudományos érdemeinek megítélésénél figyelembe kell vennünk, milyen nehézségekkel kellett megküzdenie. A szakterminológia megteremtése jórészt az ő érdeme. E mellett a tudományos búvárkodásnak előfeltételei az ő idejében még alig voltak nálunk megadva. Azok a könyvesládák, amelyek a hamburgi könyvtárból még a nagyváradi jogakadémia tanárahoz érkeztek, legszebb szimbólumai a magyar tudományos kutatás vitalitásának.

Minden elismerést megérdemel Kautz közérdekű munkássága is. Még 1865-ben szülőföldje, Győr választja meg képviselővé és ő az első egyetemi tanár képviselő. Nagy szaktudása politikai téren is hasznára van hazánknak. Tagja a kiegyezést előkészítő bizottságnak, első előadója a pénzügyi bizottságnak és így a költségvetésnek és a quota bizottságnak is. A szabadelvű pártban tekintélyes pozíciót tölt be. Sokszor igénybe veszik tanácsát. Politikai pályáján Széchenyi az eszményképe, vele és munkásságával egyébként számos értekezésében foglalkozik. 1883-ban az Osztrák-Magyar Bank alkormányzójává választják és 1892-ben az uralkodó kinevezi főkormányzóvá. Kiváló utóda Popovich Sándor, nagy elismeréssel emlékezik meg² Kautz kormányzói tevékenységéről és különösen kiemeli

² *Popovich Sándor: Emlékezés Kautz Gyuláról. (Közgazdasági Szemle, 1930. április.)*

érdemeit a bankprivilegium 1898-ban történő meghosszabbítása terén, amikor is sikerül neki a magyar kívánságoknak, az Ausztriával való teljes paritásnak érvényt szerezni.

Kautz mint ember, egyéniségével csak tiszteletet és megbecsülést szerzett magának. Szerény, puritán életmód jellemezte, soha nem kereste a közfelfűnést. Egyenes jellem, aki komolyan vette kötelességét, de gerinces is volt és vette a bátorságot, hogy meggyőződésének kifejezést adjon. Büszke volt polgári származására. A győri gyógyszerész fia fényes tehetségével szép életpályát futott be, élete mindvégig munkában telt el és ez a munkásság meghozta gyümölcseit. A magyar gazdaságtudomány és közgazdasági műveltség fejlesztésében érdemei elévülhetetlenek. Jellemzi Kautz buzgó törekvéseit és egyben szerénységét is, hogy élete végén mégis úgy érzi, mily rengeteg még a tennivaló. 1905-ben akadémiai másodelnöki megnyitó beszédében, amely úgyszólván hattúdála, a tudományról és tudományosságról beszél hazánkban és fájdalommal állapítja meg, hogy a művelt nyugati államokhoz viszonyítva mennyire elmaradtak vagyunk.

Gazdag munkássága meghozta számára a külső elismerést is. Egyetemünknek rektora volt és az akadémiának már 1860-ban levelező tagja, majd 1904-ben másodelnöke, az újonnan szervezett főrendiház tagja, belső titkos tanácsos. Kautz, családja német eredete ellenére, hű fia volt hazájának. Mint fiatal nemzetőr résztvesz a szabadságharcban, mint professzor visszautasítja a prágai egyetem anyagiakban kecsegtető meghívását, mint bankkormányzó kivívja a magyar érdekek érvényesülését és mint tanár és tudós egy életen át küzd a magyar közgazdasági kultúra megteremtésén.

Kautz mély vallásossága, igaz és nemes magyarsága, nagy tudása, tudományos munkásságának a gyakorlati élettel és az európai tudományos élettel való szoros kapcsolatai legszebben szimbolizálják azokat a nemes hagyományokat, amelyek egyetemünk szellemét is jellemzik. Ha igaz az, hogy nagy intézmények szelleme ezen intézmények hordozóinak munkásságában testesül meg, kevés professzora volt egyetemünknek, aki méltóbban reprezentálhatja őt a jubileumi év távlatából, mint éppen Kautz Gyula.

Dr. Rostás László.

BÁRÓ LÁNG LAJOS

Láng Lajos báró (1849—1918.)

A huszadik század embere, a nagy háború utáni évek magyarja megértés nélkül, bizonyos elfogódottsággal tekint vissza a Széchenyi utáni második és harmadik nemzedék korára. A ma embere közvetlenül érzi a dualizmus idején a mélyben érvényesült bomlasztó tendenciák tragikus következményeit, csak kedvezőnek látja a visszaemlékezés kódében ennek a korszaknak külső életkörülményeit és e legerősebben érvényesülő benyomások hatása alatt nagyon is hajlandó e korszak értékeit és nagy haladását tagadásba venni. A ma embere a dekadencia korának minősíti ezt a kort és figyelmen kívül hagyja, hogy a megelőző idők számtalan nagy elgondolása ebben a korszakban lett valósággá, és hogy jelenünk csaknem valamennyi értékének is ez a kor tulajdonképeni bázisa. Szabad és kell e kor hibáit ostorozni. E kor hibái a mai életnek is vétkei még. Helytelen lenne azonban e kor értékeit tagadni, mert e kor értékeinek eltagadása mai életünk értékeinek meglátását is gátolná. Sokat kaptunk mi e kor embereitől. Szélesebb kultúránk ténye és társadalmi életünk gazdasági alapjainak megerősítése e kor munkásságának eredménye. A nagy vezetők, az eszmék kifejtői egy emberöltővel előbb éltek, az eszmék megvalósítása és elterjesztése azonban a második és harmadik nemzedék érdeme. Indokolt a megemlékezés ünnepén, nemcsak kultúránk legkiemelkedőbb nagyjairól, de nagy értéket jelentő kisebb harcosairól is értékük tudatában, nagy hálával megemlékeznünk. Egyetemünk jeles professzora Láng Lajos is, kinek mai megemlékezésünket szenteljük, ilyen nagyértékű művelője volt szűkebb tudományunknak: a közgazdaságtannak és statisztikának, ő is nagy tömegeket nyert meg a komoly magyar művelődésnek, az ő példája is mutatja, hogy ez a kor, ha nagy kiemelkedő szelle-

mekben nem is, de általános kultúrájában mennyire meghaladta a megelőző idöket.

Páratlanul sokoldalú és fényes tehetség volt a nagyvagyonú pesti polgárcsaládnak ez a szabadságharc leverésének évében született kitünö sarja. A fiatal Láng szépirodalmi téren kísérletezett. Nöi udvarlás címü vígjátékát a Nemzeti Színház adta elő. Egyetemi tanulmányainak elvégzése után újságírással foglalkozott. Eleinte az Ellenörnek, majd az egyesített nagy szabadelvü lapnak, a Nemzetnek volt munkatársa. Közben a pesti, párizsi és berlini egyetemen szerzett tudása alapján közgazdasági kérdésekkel foglalkozott. Nagyon fiatalon, 1877-ben lett egyetemi magántanár. Gyorsan indult meg politikai pályája is. Egy évvel habilitációja után, huszonnyolc éves korában képviselövé választották. 1882-ben felelös szerkesztöje lett a nagy szabadelvü hírlapnak, 1883-ban pedig a harmincnégyéves Láng Lajost egyetemünk tanárául hívta meg. Fényesen alakult egyetemi, tudományos, politikai és közéleti pályája: élete közvetlen a háború összeomlása előtt bekövetkezett haláláig a sikereknek hosszú láncolata volt. Jogí karunknak két ízben lett dékánja és egyetemünk is rektorává választotta. Az Akadémiának levelezö, majd rendes tagja, késöb a közgazdasági és statisztikai bizottság elnöke. Ö a Közgazdasági Társaságnak megalakulása-kor elnöke, a Nemzetközi Statisztikai Intézet pedig tiszteleti tagjává választja. Fiatalon lesz államtitkár Wekerle mellett, egy időben, Szilágyi elnöksége idején ö a Háznak alelnöke, késöb 1902-ben és 1903-ban a Széll és Khuen-Héderváry minisztériumokban kereskedelemügyi miniszter. Már 1897-ben elnyerte a belsö titkos tanácsosi címet, 1911-ben pedig csanakfalvi elönévvel a bárói méltóságot. (Láng Lajos életére vonatkozólag lásd Szinnyey József: Magyar írók élete és munkái. VII. kötet. Budapest. Hornyánszky, 1900. 734—738. lap; Hóman—Szekfü: Magyarország története. Budapest. Egyetemi Nyomda, év nélkül. VII. kötet. 338. lap; Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Budapest. Magyar Szemle Társaság, 1934. I. kötet. 406. lap; továbbá az Országgyűlés, az Akadémia és az Egyetem Almanachjainak megfelelő köteteit.)

Az élet megadta Láng Lajosnak, hogy egyénisége minden árnyalatát, tehetségének minden oldalát a maga teljességében, mindig a forumon, a nyilvánosság előtt messze sugározva fejt-

hesse ki. Egyéniségének paratlanul szerencses adottságai, európai kultúrája és életének nagyvonalú stílusa torzító akadályok nélkül hozták meg néki az élet minden terepén a sikert. Eljutott a vágyaknak és elgondolásoknak, az akaratoknak és megvalósulásoknak teljes egyensúlyához, hatalmas esztétikai alkotás, egy életelgondolásnak szinte tökéletes valósággá válása lett így az ő élete. Sokfelé ragadták őt tehetségének erői, de ő mindig meg akarta és tudta őrizni életének harmóniáját. Sohasem akart Láng a tudomány aszkétája lenni, a tudomány számára egy tökéletesen megalkotott életnek kiküszöbölhetetlen alkotórésze volt.

Munkáiban mindig megragad a problémák éles megglátása, lenyűgöz az élettől áthatott és mégis kicsiszolt írásmód, pozitív értékelést vált ki a módszer sokoldalúsága és helyes alkalmazása, legtöbbször megkapóan helyes az eredmény is, bár néha hiányként érezhető a felvetett gondolatoknak nem teljes végigvezetése, politikai vonatkozású művekben a konfliktusok elkerülésének kívánsága. De munkásságának egészét tekintve messze meghaladja Láng a megelőző korszak kameralistáit, közgazdáit és statisztikusait és a korabeli erősen fellendülő magyar tudományosság egészében is igen előkelő szerepet tölt be. Munkáinak célkitűzésében a magyar reformnacionalizmus nagy szellemekre, tartalmában az angol klasszikus közgazdaságtanra nyúlik vissza. Matlekovics Sándorral együtt multszázadi közgazdáink közül Láng Lajos az, akí az angol klasszikus iskolától a legtöbbet tanult. Munkássága nagy értéke az akkor oly fiatal magyar közgazdasági és statisztikai irodalomnak, szükséges tehát, hogy műveit, habár a körülményektől megkövetelt rövidséggel is, de megemlékezésünk tárgyává tegyük.

Alapvető jelentőségű mind nagy elméleti közgazdasági műve: A közgazdaság elmélete (Budapest. Kilián, 1882. XXI, 216 lap), mind átfogó statisztikai munkája: a Jekelfalussy Józseffel és Keleti Károllyal együtt szerkesztett Magyarország statisztikája (I. kötet: Magyarország népességi statisztikája. Budapest. Athenaeum, 1884. VIII, 491 lap; II. kötet: Magyarország gazdasági statisztikája. Budapest. Athenaeum, 1887. VIII, 680 lap).

Nagy elméleti műve teljes egészében a közgazdaságtan klasszikus iskolájának felfogását tükrözi vissza. Mestereinek a

nagy angolokat és követőiket vallja. A határhaszoniskoláról még tudomást sem hajlandó venni. Tisztán az angol klasszikus iskola felfogása nyilatkozik meg értékelméletében, árelméletében, a nemzetközi kereskedelemre vonatkozó elméletében. A termelő tényezők és jövedelmi ágak hármasságának elméletét hirdeti. Tőkeelméleti felfogása egészségesen materiális, földjáradékelmélete Ricardo koncepcióján épül fel, a munkabért a beralapelmélet, a tőkeamatot a megtartóztatási elmélet értelmében magyarázza. Egész munkájának nagy érdeme, hogy bátran kitart a helyesként felismert klasszikus tanítások mellett egy időben, midőn ez az iskola a külföldön is, Magyarországon is egészen inodokolatlanul háttérbe szorult.

Nagy jelentőséggel bír átfogó statisztikai műve is. Ebben a munkában a nyolcvanas évek Magyarországnak népesedési és gazdasági keresztmetszetét kapjuk. A bevezető és a mozgó népességről szóló részt maga Láng Lajos írta, de az egész munkálaton érvényesült az ő irányító befolyása. Midőn rendszeres adatgyűjtemények még rendelkezésre nem állottak, nélkülözhetetlen statisztikai forrás volt ez a munka, ma pedig a múlt század második felére vonatkozó gazdaságtörténeti ismereteinknek egyik fontosságban leginkább kiemelkedő kútfője.

Ezzel a két, az elméleti és a statisztikai munkával Láng Lajos az egykorú közgazdasági irodalomnak azt a kétségtelesen fennforgó nagy hiányosságát igyekezett kiküszöbölni, melyet ő maga oly erősen érzett és oly világosan látott. A közgazdaság elméletének előszavában megállapította, hogy korának közgazdasági irodalma „nem foglalkozik elég behatóan a legfontosabb elméleti igazságokkal és semmi tájékoztatást nem ad hazai viszonyaink megítélésére; nem foglalkozik a célokkal, melyeket közgazdasági helyzetünk javítása érdekében magunk elé tűzni, nem az eszközökkel, melyek ezen célok megvalósítására felhasználni kellene”. (Láng Lajos: A közgazdaság elmélete, i. h. IX. lap.) Ezzel a két fiatalon megírt munkájával viszont Láng Lajos jelentősen hozzájárult a vizsgált helyzet megszüntetéséhez. A közgazdaság elmélete a klasszikusokra támaszkodva biztos elméleti alapot adott, a Magyarország statisztikájában pedig legkitűnőbb statisztikusainkkal együtt a magyar élet körülményeinek beható ismeretét segítette elő.

Alapvetésül szolgáló művei mellett nagyjelentőségűek Láng Lajos egyes részkérdésekről írt monográfiái és kisebb tanulmányai. Ezekben a nagy írói készséggel megírt, a nemzeti és állami létnek sokszor alapvető problémáit tárgyaló munkákban Láng elméleti tudásának gyakorlati következményeit tárta fel a liberális jelszavakat a klasszikusok komoly átértéke nélkül követő kornak. A minimum és homestead (Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből. I. kötet, 7. szám. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia, 1883. 39 lap.), valamint a Minimum és majorátus (Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből. II. kötet, 1. szám. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia, 1883. 37 lap.) című munkákban a liberális birtokpolitika mellett foglal állást és ettől a kisebb birtokok gyarapodását reméli. Társadalmi deficit (Budapest. Kilián, 1881. 92. lap.) című röpiratában, éppenúgy mint említett birtokpolitikai dolgozataiban bőven értekezik a nemesi osztály szükséges átalakulásáról és ezzel kapcsolatban jogosult és még ma is sok vonatkozásban időszerű bírálat tárgyává teszi az ifjúság praktikus pályáktól való húzódozását. A nemzetiségi kérdésben (A nemzetiségek Magyarországon és Ausztriában. Budapest. Kilián, 1898. 76. lap.) viszont nagy felkészültsége ellenére is csak részben látott világosan. Ausztriában meglátta a nemzetiségi kérdésnek az állami lét szempontjából tekintett nagy fontosságát, a hasonló súlyú magyarországi nemzetiségek politikai és társadalmi jelentőségének teljes felismerésétől azonban a kétségtelen párhuzam ellenére elzárkózott. Annál helyesebb elméleti megfontolások és politikai belátások vezették viszont értékben talán legnagyobb munkájának a Vámpolitika az utolsó száz évben (Budapest. Politzer, 1904. XI, 538, 111 lap. Német nyelven: Hundert Jahre Zollpolitik. Übersetzt von Alexander Rosen. Wien und Leipzig. Fromme, 1906. XV, 620. lap.) című monográfiának megírásánál. Egy emelkedett, de az élet realitásaival mindig számoló szabadkereskedelmi felfogás szemszögéből ismerteti a nagy nyugati államok és a monarchia vámpolitikáját a XIX. század kezdetétől. A külkereskedelem történeti alakulásának tényein az elmélet embere elméleti felfogásának helyességét bizonyítja, a magas-szempontú politikus pedig gazdaságpolitikai elgondolásának támogatására nyer történeti érveket. A történet tényei Auszt-

riára és Magyarországra nézve is egy szövetséges, szerződéses, lehetőleg szabadkereskedelmi vámpolitika hasznosságát igazolták. A munka gazdaságtörténeti, politikai és elméleti szempontból egyaránt megállja helyét: ezzel a munkával Láng Lajos, a szilárd elméleti alapon álló tudós és Láng Lajos, az adottságokat mindig megfelelően mérlegelő politikus közgazdasági monografikus irodalmunknak egyik legjobb termékét alkotta meg.

De ha kétségtelen, hogy a gyakorlati politikus tapasztalata a tudós látókörét szélesítette, úgy kétségtelen, hogy a gyakorlati politikusnak fokozottan előnyére szolgált a tudós nagy felkészültsége. Nagy elméleti tudása biztosított Láng Lajosnak a napipolitikusétól eltérő előkelő szerepet a gazdaságpolitika alakításában. Mint államtitkár tevékeny részt vett az 1892. évi valutarendezés munkálataiban, szerepet játszott a valutarendezéssel kapcsolatos konverzió keresztülvitelénél és minisztersége idején befolyást gyakorolt a Széll—Körber-féle vámszövetségi és tarifális egyezmény létrehozásában. Az elmélet és a gyakorlat összhangban voltak nála és találóan mondhatta róla nagy barátja, Concha Győző, hogy „eljutott az emberi életnek azokhoz a magaslataihoz, ahol a gondolatok tettekké sűrűsödnek, eljutott azokhoz a mélységekhez, amelyekből a nagy tetteket sugalló gondolatokat bányázhatta”. (Concha Győző nekrológja báró Láng Lajos felett. Akadémiai Értesítő. XXIX. évf. [1918.] 287—288. lap.)

Korának komoly értéke volt ez a mélytudású, kifinomult életstílusú, nagy politikai képességű férfiú. Munkássága nem csak írásaiban, de szellemében is tovább él. Különösen mi, akik a közgazdaságtan angol iskolájához állunk közel és a gyakorlati kérdések elméleti megvitatásának fontosságától vagyunk áthatva, becsüljük nagyra az ő munkásságát, mert a katedrán, az irodalomban és a fórumon kifejtett működésével ő nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a klasszikus érvek és a klasszikus megvitatás, sajnos, még most is oly kevésbé kiterjedt szellemi közössége létrejöjjön. Mi, akik a mult pusztá tényét értékékként becsülni hajlandóak nem vagyunk, e miatt a messzenyúló szellemi hatás miatt tekintjük őt reális értékünknek, igazi tradíciónknak.

Dr. Nötel Rudolf.

Résumé.

Le volume édité par le recteur, M. Jules **Kornis**, et préfacé par le doyen de la Faculté de droit, M. Jules **Moór**, reproduit les conférences faites dans les séminaires de la Faculté de droit pendant la semaine commémorative (du 30 septembre au 5 octobre 1935) qui suivit les fêtes du troisième centenaire de l'Université Pierre Pázmány.

Les trois conférenciers du séminaire de l'histoire du droit (directeur: Joseph *Illés*), à savoir MM. Michel *Párniczky*, Aloïs *Degré* et Jean *Bátyka*, ont fait le portrait de trois anciens professeurs de l'histoire du droit hongrois.

M. *Párniczky* rappelle que **Martin Szentiványi** (né en 1633 et mort en 1705) a fait paraître le recueil des lois hongroises, le plus complet de son époque, sous le titre *Corpus Iuris Hungarici*. Cet ouvrage date de 1696. En dehors des nombreux commentaires dont Szentiványi accompagnait diverses éditions de lois, il a enrichi les sciences politiques de quatre volumes précieux où il fait preuve d'esprit original, avisé et pratique (*Curiosora et selectiora variarum scientiarum miscellanae*, 1689, 1691, 1702 et 1709).

Jean Szegedy (né en 1699, mort en 1760) apparaît dans la conférence de M. Aloïs *Degré* comme historien du droit quoiqu'il ait été titulaire de la chaire de droit canon à l'Université de Pázmány. Avec trois livres remarquables (*Tyrocinium*, *Rubricae*, *Werböczyus Illustratus*), il a exercé dans les temps précédant Émeric Kelemen l'influence la plus forte sur l'évolution du droit hongrois. L'extraordinaire richesse de sa documentation a indiqué la voie à suivre par tous les historiens du droit hongrois. Il était le premier en Hongrie qui appliquait l'analyse pragmatique dans l'histoire du droit lorsqu'il fit

l'étude comparée des coutumes des Saxons de Hongrie et de celles de leurs frères de race vivant dans d'autres pays.

M. Jean *Bátyka* nous montre en **Émeric Kelemen** (né en 1744, mort en 1819) le grand codificateur du droit privé hongrois. L'ouvrage en trois volumes qui porte son nom, „*Institutiones Iuris Privati Hungarici*”, a perpétué sa mémoire jusqu'à nos jours. Il a paru en langue allemande aussi et, par là, il a grandement facilité les travaux des savants étrangers.

Les conférences au séminaire du droit pénal (directeur: Paul *Angyal*) ont été ouvertes par celle de M. Georges *Bónis* qui fit connaître l'oeuvre de **Michel Bencsik** (né en 1670, mort en 1728). Bencsik était sénateur de la ville universitaire de Nagyszombat et représentait cette ville au Parlement. En sa qualité de député, il soumit son projet de code pénal à l'examen de l'assemblée législative. Malheureusement, son projet, fruit d'un mouvement tendant à réformer le droit pénal hongrois, ne fut pas érigé en loi. Bencsik professait à l'Université le droit hongrois et la conception qu'il avait du droit public hongrois était imprégnée d'un esprit catholique intransigeant (*Novissima Diaeta*); mais cet esprit n'était pas l'esprit combatif de la contre-réformation hongroise, il était amour et charité.

Dans le bassin carpathique, ce n'était jamais le nom ou l'origine qui déterminait si l'on était ou non membre de la nation hongroise; pour cela il fallait avoir le sentiment qu'on était lié à la vie nationale placée sur un plan supérieur, et travailler pour le bien de la communauté dont les membres portaient en eux ce sentiment. M. Árpád *Jencs* montre ce principe sur l'exemple de **Mathias Vuchetich** (né en 1767, mort en 1824), grand juriste hongrois d'origine croate. C'est à Vuchetich que nous devons le premier manuel hongrois marquant dans l'histoire du droit pénal. Son ouvrage intitulé „*Institutiones Iuris Criminalis*” a paru en 1819. Vuchetich eut aussi le mérite de faire paraître la première collection des lois pénales hongroises („*Conspectus Legum Criminalium apud Hungaros*”). Tout en subissant l'influence de Kleinschrod, Feuerbach et Brissot, il sut garder son originalité et soulignait avec plaisir les particularités de l'ancien droit pénal hongrois. Avec Bencsik et Kelemen, il défendit avec ardeur les privilèges de notre Université et forma le tribunal correctionnel de l'Université.

L'existence de ce tribunal constituait précisément un des privilèges.

Le nom de **Théodore Pauler** (né en 1816, mort en 1886) caractérise toute une époque dans l'histoire du droit pénal hongrois. C'est la conclusion qui se dégage de la conférence de M. Georges Rácz. L'époque en question commence avec le mouvement libérateur hongrois (en 1848) et finit avec la création du code pénal (en 1878). Le *Traité de Droit pénal* (Büntetőjogtan) dont Pauler est l'auteur a paru en plusieurs éditions et remplaçait le code. Pauler remplissait deux fois la charge de ministre de la justice et attachait son nom à un grand nombre de lois votées par le parlement. Il prit part à la création du code pénal aussi, étant rapporteur du projet élaboré par Csemegi. Il appartenait au cercle des intimes du roi François-Joseph qui lui fit l'honneur d'assister à ses funérailles.

Au séminaire du droit privé (directeur: Charles Szladits), M. Ladislas Fürst a retracé la vie d'**Ignace Frank** (né en 1788, mort en 1850) et l'éclosion du système du droit privé hongrois. L'évolution de ce système présente trois étapes, marquée chacune par une forte personnalité: les commandements du droit positif sont rassemblés par Werbőczy, le système est édifié par Ignace Frank, le mérite de la fusion des oeuvres de ces deux juristes appartient à M. Benjamin Grosschmid. Dans son livre „Specimen” (paru en 1820), Ignace Frank étudia le régime des donations. Avec les „Principia Iuris Civilis Hungarici” (1829) et la „Loi de la justice publique en Hongrie” („A közigazság törvénye Magyarhonban”), il dressa des monuments au droit privé hongrois. Animé d'un esprit réaliste et appliquant les principes de l'école historique, il traitait le droit privé dans le système du droit personnel et dans celui du droit matériel. Avec beaucoup de résultats de ses recherches scientifiques, notamment avec la conception de l'appréciation juridique de la culpabilité, avec le développement d'idée de la force confirmative de la fraude, avec la doctrine du contrat au profit d'une tierce personne, il a devancé son temps et il a exercé une influence puissante sur les disciples des tendances représentées par M. Grosschmid. Il se tua en 1850, incapable de résister à l'accès de pessimisme qui s'emparait de lui quand

il voyait le danger que l'oppression absolutiste faisait courir au droit hongrois tant aimé par lui. Directeur de la Faculté de droit, il dirigeait dans ces temps difficiles les affaires de l'Université, combattait pour son autonomie et préparait l'avènement de la langue hongroise dans la culture du droit en Hongrie.

M. Nicolas *Ujlaki* nous présente **Gustave Wenzel** comme l'un des disciples éminents de Frank. On doit à Wenzel 127 ouvrages historiques et juridiques. Il fit oeuvre de précurseur en Hongrie sur le terrain de l'histoire du droit en montrant, dans le cadre de l'histoire du droit européen, l'influence qu'avaient eue les droits des pays voisins sur le développement du droit hongrois. Les savants qui cultivent aujourd'hui le droit comparé ont en Gustave Wenzel leur ancêtre.

Le séminaire du droit commercial (directeur: Edmond *Kuncz*) a fêté en **Étienne Apáthy** le rédacteur des lois hongroises relatives au crédit et le fondateur de la science hongroise du droit commercial. M. Georges *Hoff* a évoqué Apáthy le professeur et Apáthy le codificateur. Le projet du code de commerce hongrois et le texte définitif de la loi hongroise sur la faillite sont son oeuvre. On y sent fortement l'influence du droit allemand, mais c'est naturel car tout le droit civil de son époque en porte l'empreinte.

Au séminaire du droit procédural (directeur: Edmond *Kuncz*), M. Charles *Puskás* a fait revivre le souvenir de **Géza Magyary** (né en 1864, mort en 1928) qui avait bâti l'édifice de la procédure civile sur le fondement des principes généraux du droit procédural. La dernière période de la vie de Géza Magyary tombe déjà dans les temps d'après-guerre; elle est remplie d'études substantielles sur l'assistance judiciaire internationale, sur la juridiction internationale et sur la procédure devant les instances internationale, car l'auteur de ces études, imbu d'idéalisme, comptait sur la juridiction internationale pour empêcher le retour d'une catastrophe mondiale. Un certain nombre d'entre elles ont été publiées en langue étrangère, telles que: *Internationale Schiedsgerichtbarkeit im Völkerbunde* (1922), *Importance et caractère juridique de la Cour permanente de Justice internationale* (1928), *Règlement de procédure relative à la protection des minorités* (1923).

Dans une conférence faite au séminaire d'économie politique (directeur: Akos *Navratil*), M. Ladislav *Rostás* a brossé un tableau de la personnalité de **Jules Kautz** (né en 1829, mort en 1909), apprécié à l'étranger aussi comme représentant des sciences économiques modernes, surtout depuis la publication de son ouvrage intitulé: *Theorien und Geschichte der National-ökonomie* (1858—1860) qui se distingue par sa solidité théorique et par la justesse de ses jugements. Kautz s'attaquait de préférence aux problèmes de la monnaie, du crédit et de la banque. Parallèlement à sa carrière scientifique, il a fait une belle carrière politique et s'est élevé jusqu'à la position de gouverneur général de la Banque d'Autriche-Hongrie.

M. Rodolphe *Nötel* a consacré une étude au baron **Louis Láng** (né en 1849, mort en 1918) qui, élevé dans les doctrines classiques de l'économie politique, avait cultivé sa spécialité avec un brillant talent et une largeur de vue extraordinaire. Comme statisticien, il mit ses forces au service de la vie hongroise. Son principal ouvrage: *Un siècle de politique douanière* („*Vámpolitika az utolsó száz évben*") a paru en allemand aussi sous le titre: *Hundert Jahre Zollpolitik*.